jaunosios kartos kultūros žurnalas

17

1969

Liūnė Sutema, Vigilija 3 * *Ž. Mikšys*, Pasikalbėjimas su A. J. Greimu apie semantiką, struktūralizmą ir semiotiką 18 * *Kostas Ostrauskas*, Duobkasiai 24 * *Eduardas Cinzas*, Susitikimas 48 * *Aldona Veščiūnaitė*, Mažai dainelei 79, Parsineši užkritusį kalne saulėlydį 80, Mano plaukai kaip sulyta žemė 81, Tristesse 82, Žolė tokia žalia kad aš dainuot imu 83 * *Vytautas Kavolis*, Prisikėlimo ir revoliucijos metaforos 84 *

Pokalbis apie geležį ir sidabrą, *Jurgis Janavičius*, red. 103 * „Be materijos nieko daugiau nėra", *Mykolas J. Drunga* 112 * Adomo obuclys ir kritikos atgimimas, *Titas Guopis* 119 * Vitražistų darbai Lietuvoje, *Albinas Elskus* 128 * Kryžkelinė drama, naujoviškas velnias, *J. Žemkalnis* 135 * 50-tųjų metų pergyvenimai, *Liūtas Mockūnas* 137 * Violetų sąskambis mūsų poezijos vaivorykštėj, *Vytautas A. Jonynas* 142 * 1968 metų poezijos pavasaris, *Z. Papečkys* 146 * Egzilinė literatūra 1968, *Kęstas Reikalas* 154 * Apie gražią tėvynę, *Titas Guopis* 166 * Juozą Bačiūną palydėjus, *V. Trumpa* 172 * Esminiu Lietuvos istorijos klausimu, *V. Sruogienė*, *V. Trumpa* 174 * Naujoji dinamika Amerikos jaunojoje kartoje, *Ramūnas Kondratas*, *Kęstutis Paulius Žygas* 183 *

DONATED TO ALKA
BY DR. BRONIS KASLAS

Alp N742

LTSR valst. respublikinė biblioteka

Dailės darbai: *Alvydas J. Bičiūnas* — 118; *I. B. Gylytė-Vitkauskienė* — 129; *Algirdas Grigaitis* 73-78; *Ž. Mikšys* — 171; *Dalia Reklytė* — 12-17.

VIGILIJA

LIŪNĖ SUTEMA

Nežinau, ką kalbėsiu rytoj —
apaugo pelkės vaismedžiais,
užžėlė miestai javų laukais,
kad nebūtume alkani — —
Surambėjo kerpėm,
sukalkėjo klodais
sąžinės,
kad nebūtume vieni —
Mano žodžiai tiktai vienamečiai augalai,
patys sėja save
ir skursta kasmet kitur
ir vysta kasmet kitaip.

Mano senutės kaimynės slepia gėles,
dangsto jas,
ir spygliuotom vielom aptveria
savo darželius —
ateina jų basakojai anūkai,
ateina gėlių vaikai,
kalbėdami gėlių kalba —
kai jie praeis,
bus praėjus šalna —
bus ilgas ruduo,
dar ilgesnė žiema —

Neaimanuokit, senutėlės, neišsaugosit gėlių —
kas kalba gėlių kalba negirdi,
kokia skaudžiai grubi žmonių kalba —
kas kalba gėlių kalba nejaučia,
kokia saldžiai šiurkšti žmonių kalba —
Neaimanuokit, senutėlės, savo gėlių,
ruoškitės rudeniui, ruoškitės žiemai
ir išmokykit megzti mane —
aš jums priauginsiu pilnus darželius
margaspalvių, plastikinių gėlių —
plastikinės gėlės žydi
net po šalnos, net po sniegu —
Bus gerai. Negailėkitė savo gėlių —
Man gaila jūsų anūkų kojų basų —
kai išmoksiu megzti, numegsiu jiems kojines
raštais visų laukinių gėlių
ir jie galės bėgiot, lyg po pievą —
bus smagu —
kai jie išmoks kalbėti žmonių kalba,
klausysiuos, klausysiuos jų megzdama,
ir atkartosiu jums. Bus smagu.
Tik palaukit, tik neaptverkit spygliuotom vielom dar-
/želių,
tik neslėpkit, neuždangstykit savo gėlių —

Veja, veja ir veja
be atodūsio veja mane —
neužgriūna dangus,
neprasiveria žemė — ,
tik drėgna kaitra
užlieja mane garai
iš skalikų nasrų —
klumpu, ir neatsigręždama
metu per petį šiurkščių gijų kamuolį,
kad išaugtų giria —
neišbrendama, neiškertama — —

ir sugaudė, susmigo į erdvę
spygliais giria — —
klausykis — spengia...
palieski — duria...
budėki — migdo, liūliuoja
sunki žaluma...

Sėdžiu pagiryje tarp eglių rūsčių,
(kad tiktai neišleisčiau šaknų
ir nepavirsčiau drebule) —
sėdžiu pagiryje ir skaičiuoju spyglius,
skaičiuoju samanas šliaužiančias
pelkėta lyguma,
skaičiuoju vanagus pakylančius
ir pasiliekančius,
ir skaitydama
Gunaro Salinio Juodąją Saulę
išskaitau Tave:

Pa to laiku priekšā
iznācis Dievs
un ap altāŗą telpu, ap krustu
būvē plūdus:
zilus viļņus, zaļus viļņus —
augstāk,
augstāk,
augstāk,
augstāk,

Pagaliau esu laisva —
Laisva?
Laisvė išaugo į slibiną
devyniom galvom —
pasirink,
ir kiekviena jų
prarys tave —

Veja, veja ir veja
be atodūsio veja mane —

Mano geraširdžiai kaimynai užkimę
šnabžda pavėjui:
— — neliks akmens ant akmens..
saulė užtems.. liūtis užsems,
po mūsų..
nesidžiaugsit, nesidžiaugsit mūsų daiktais — —
Mano kaimynų vėjarodžiai sminga saulėtekin —
aš dangstau jį savo delnais,
išsaugot norėdama
ir šaukiu prieš vėją:
— — kas apskelbė jus pranašais?
susirinkit akmenis,
suslėpkit vėjarodžius,
ir leiskit dar žaisti savo vaikams,
tarp plastikinių gėlių, kaladėlėmis
savo kieme — —

Mano kaimynų vaikai žaidžia gatvėje,
peiliais ir akmenim,
stiklu ir ugnim,
ir juokiasi —

Mano darbštūs kaimynai grindžia
tiesų kelią į naktį,
gruodu ir ledu —
ir negirdi šaukiančių savo vaikų:
— — palaukit, dar mums nenumezgė kojinių..
dar nesudėjom nei žodžio iš kaladėlių,
dar neišmokom mylėti daiktų ir gyventi su jais..
kas pavertė jus angelais,
kad tremiate mus
basus, geldami ugniniais liežuviais? — —

Pakely į naktį,
mano kaimynų vaikai
degina gėlių stagarus, vėliavas, lapus,
degina dešimtį Dievo įsakymų,
degina baltai dažytus namus
ir šildosi —

Veja, veja ir veja
be poilsio veja virvę
senutė Deksnienė
iš savo baltų plaukų —
— — surišiu, surišiu budelį...
kodėl mano šventieji
vaikšto apie mane be galvų,
ir aš jų nebeatskiriu — —
Pailsėk, senoji, pailsėk, tai tik slibinas,
tik vaikystės slibinas ieško savo nasrų.
— — supančiosiu, supančiosiu šėmą jautį,
kam nulaižė saulę nuo dangaus,
kam tokia trumpa diena — —
Nebevyk, senoji, virvės, tai drambliai,
atsiminimų drambliai braido po skliautą,
užsnūsk, dar naktis.
— — slysta, slysta virvė iš rankų...
kokia akinanti sniego griūtis
slenka į čia...
tik neatimkit man veido!..
kaip, gi, mano šventieji atpažins mane — —

Veja, veja ir veja
uždūsdama veja virvę
senutė Deksnienė
iš savo baltų plaukų
ir baigia užsmaugti save —
Atsikvėpk, senoji, tavo šventiesiems
ataugo galvos
ir kiekviena jų
panaši į tave —
Nurimk, senoji, šėmas jautis ganos beržyne,
ir šviečia saulė jo tarpuragyje —
Nebijok, senoji, neatimsim veido,
neužspausim akių,
tik smėliu
subyrėsim jose —

Nežinau, ką kalbėsiu rytoj —
sninga apnuodytais balandžiais,
kad išmoktume būt alkani ir vieni —
mano žodžiai tiktai vienamečiai augalai
patys sėja save
ir auga kasmet kitur —

Nežinau, ką kalbėsiu rytoj —
ežerų pakrantės užtvinsta apnuodytom žuvim,
kad įprastume būt alkani ir vieni —
mano žodžiai tiktai vienamečiai augalai
patys sėja save
ir žydi kasmet kitaip —

Žinau, kad kalbėsiu rytoj —
savižudžiai atsisveikina..
mano žodžiai tiktai vienamečiai augalai
patys sėja save
ir brandina nuodingą sėklą —
Žinau, kad kalbėsiu rytoj:
savižudžiai atsisveikina..
aš turiu palydėti juos —

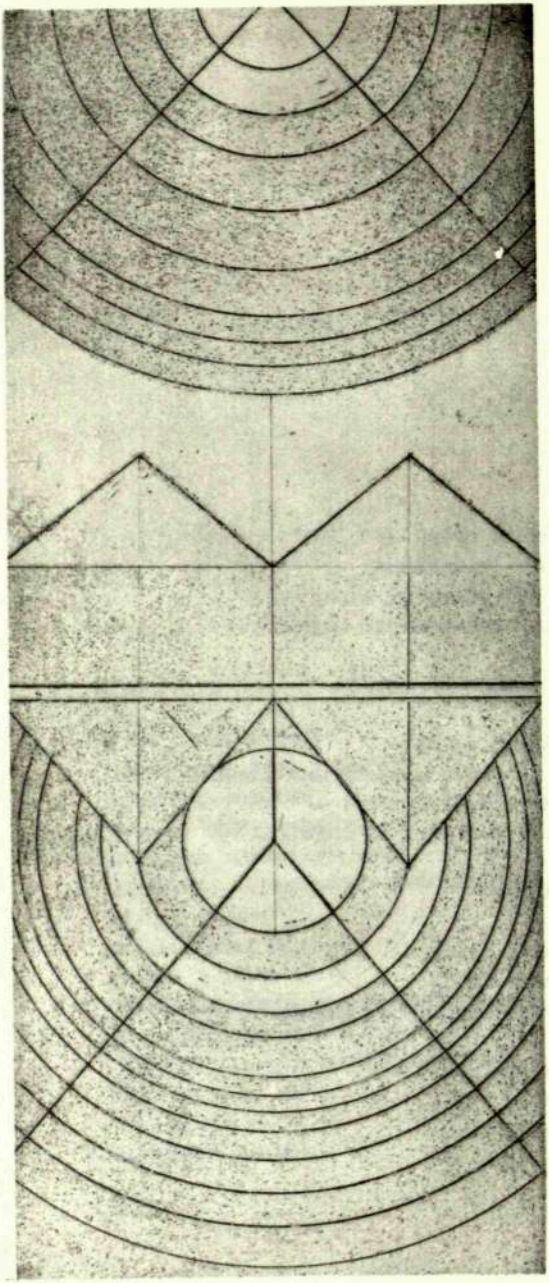

DALIA REKLYTĖ
gimė 1944 m. Marijampolėje. Lankė Čikagos Meno Institutą ir Čikagos Universitetą studijuodama tapybą, grafiką ir fotografiją. 1968 metais baigė BFA laipsniu. Studijas tęsia ten pat ir asistuoja grafikos studijoj. Dalyvavo keliose grupinėse parodose.

Čia dedami vario raižiniai ir akvatintai yra be pavadinimų.

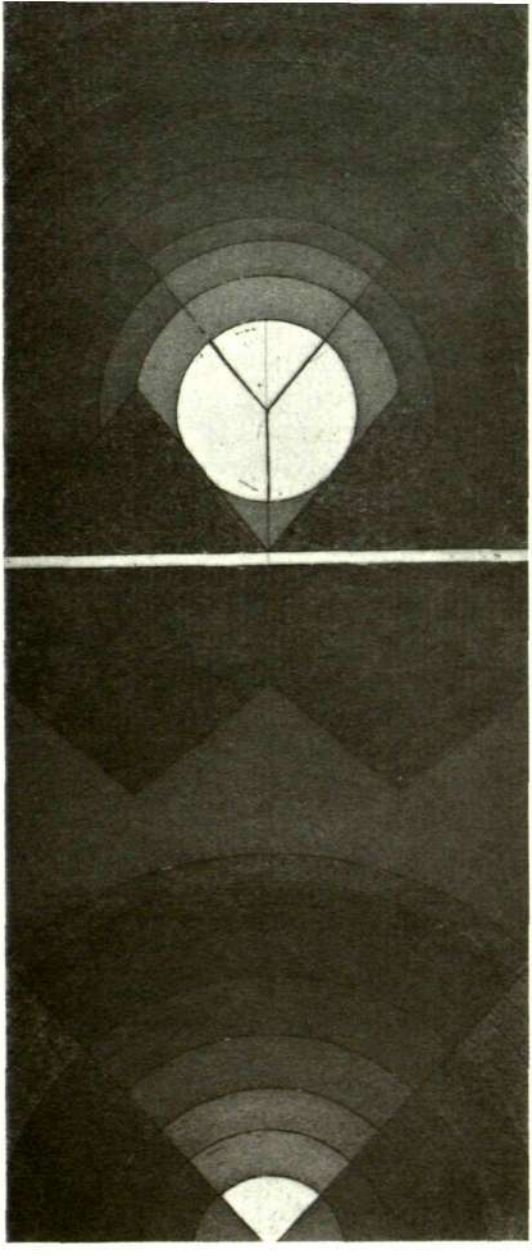

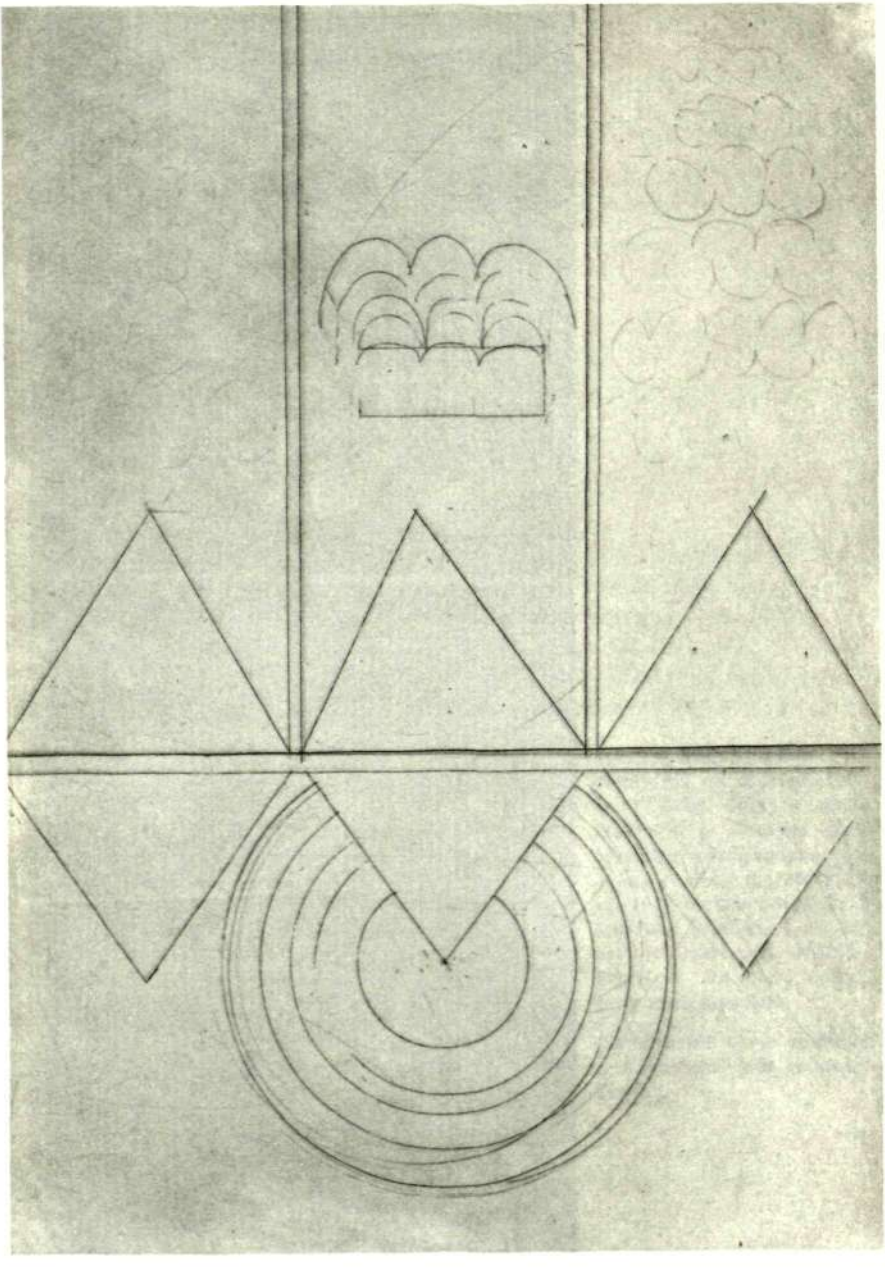

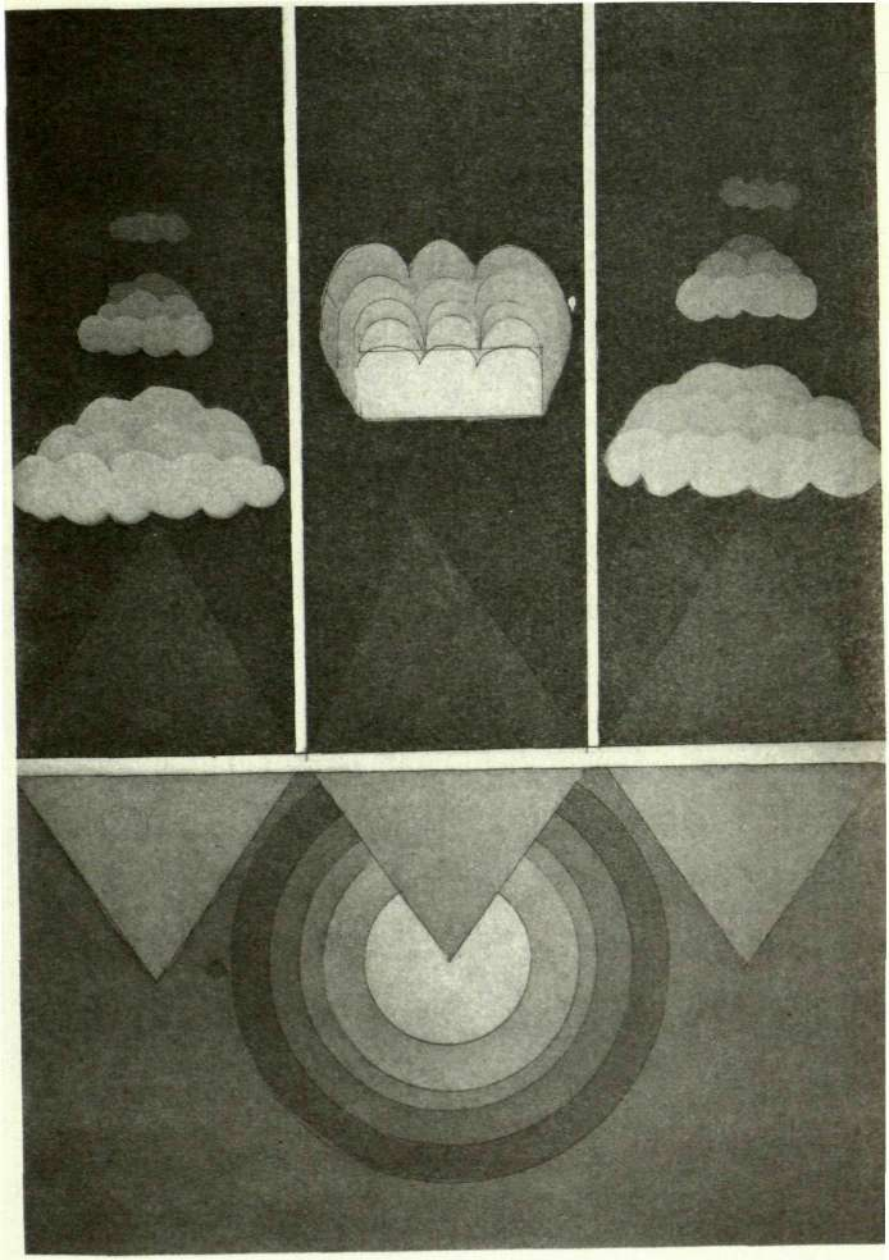

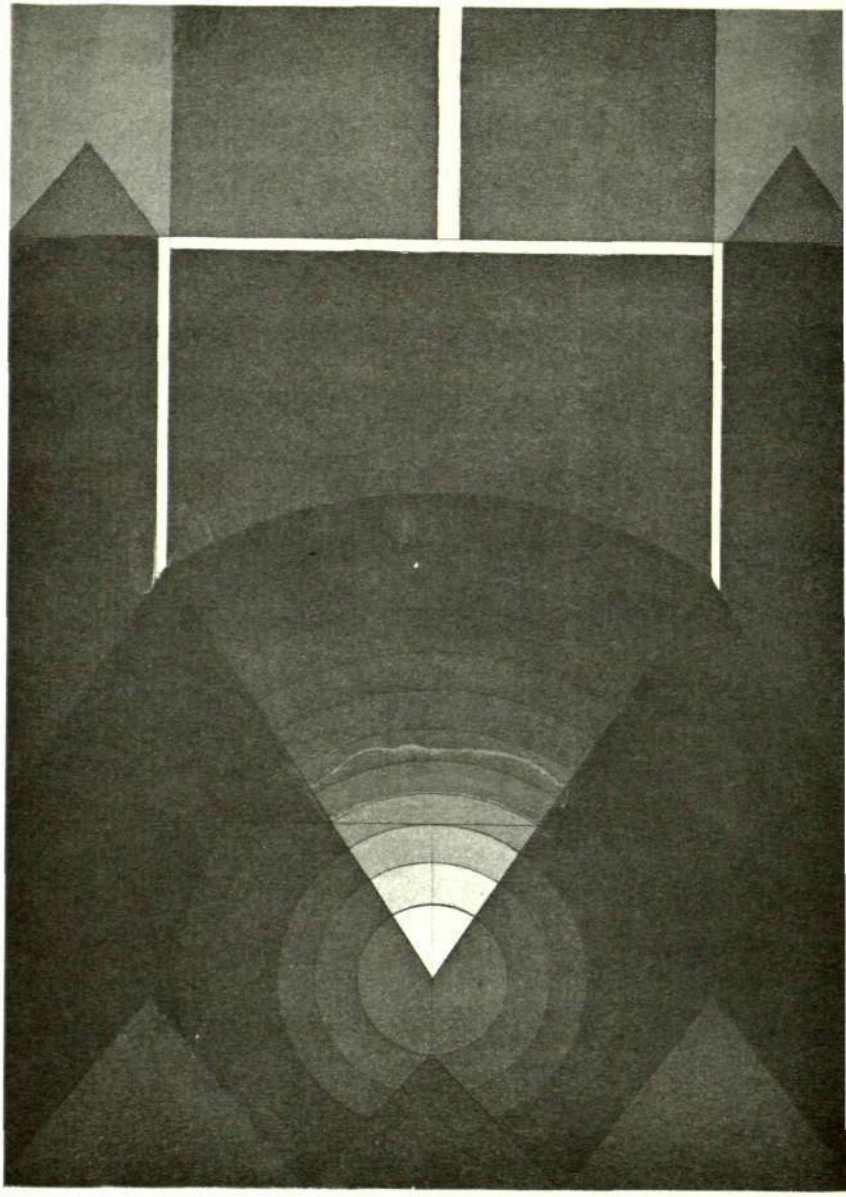

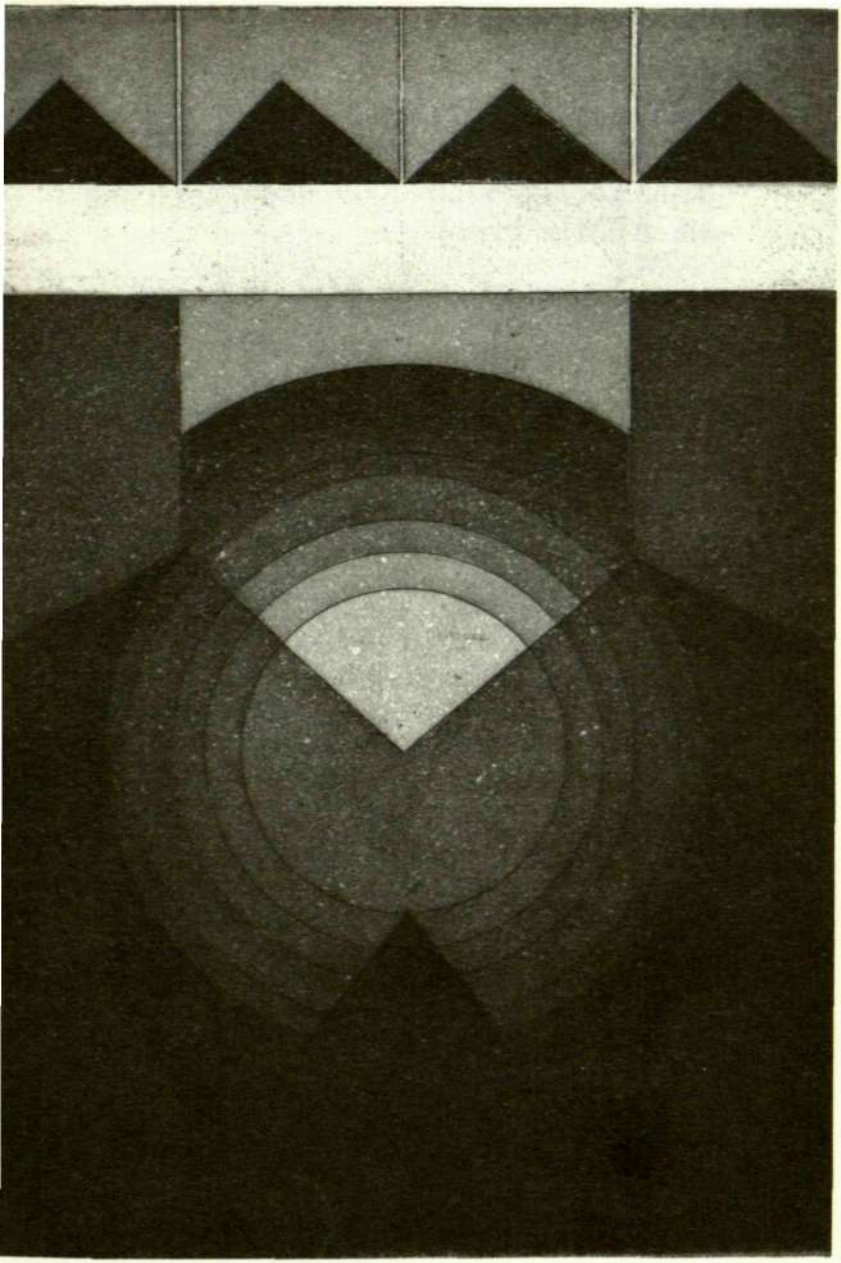

LTSR valstybinė

PASIKALBĖJIMAS SU A. J. GREIMU APIE SEMANTIKĄ, STRUKTŪRALIZMĄ IR SEMIOTIKĄ

Ž. MIKŠYS

Jūs esate žinomas mūsų visuomenei kaip žurnalistas, nagrinėjęs įvairius mūsų kultūrinio gyvenimo aspektus. Paskutiniuoju laiku girdime apie Jus kaip apie mokslininką, „Struktūrinės semantikos" autorių. Gal galėtumėte trumpai apibūdinti šio veikalo pagrindinę tematiką?

Struktūrinė semantika turėjo, kaip antrąjį pavadinimą, „Metodo ieškojimas". Iš to jau matyti, kad tai mokslo sritis, kurią norima nukariauti, kuri pati savaime nėra aiški. Yra priimta sakyti, kad mokslinę discipliną charakterizuoja ne jos objektas, bet jos metodas. Už tai ir mano užduotis buvo surasti kelius ir metodus, kurių pagalba būtų galima suprasti pasaulio, jo daiktų, žmonių reikšmę. Semantika, kaip žinote, yra reikšmių mokslas, o reikšmė, ar tai būtų žodžių, ar daiktų reikšmė, visados slepiasi po forma, kuri tą reikšmę išsako. Iš čia ir sunkumas surasti priemones tai reikšmei, kuri pagal definiciją yra paslėpta, aprašyti. O to neįprasto ir nepagaunamo objekto, reikšmės, nustatymas ir aprašymas, buvo knygoje mano pasistatytas tikslas.

Semantika yra šiuo metu gana plačiai ir įvairiai vartojamas žodis, bet, kiek žinau, semantika juk yra kalbotyros šaka?

Taip, iš tikrųjų, semantika iki šiol buvo lyg kalbotyros pati prasčiausioji, nuskriaustoji tarnaitė. Kalbotyroje pirmiausia susiformavo fonetika, paskui gramatika ir tik pačioje XIX a. pabaigoje atsirado žodis „semantika" (M. Bréal, pirmosios *Semantikos* autorius). Per 70 metų nuo to veikalo pasirodymo jokio kito rimto veikalo nebuvo, nebuvo šioje srityje ir pažangos. — Paskutinė revoliucija kalbotyros srity įvyko paskutinėj tarpukarėj. Ši revoliucija Europoje ir ypač Amerikoje (čia susikūrė Bloomfieldo mokykla) pasižymėjo tam tikru formalistiniu priėjimu prie pačios kalbos, visiškai išskiriant kalbos elementų, žodžių, sakinių ir t. t., reikšmę. Į kalbą buvo žiūrima kaip į tam tikrą kodą: kalbantysis įkoduodavo tam tikrą norimą išreikšti turinį, o klausantysis šio kodo pagalba dekoduodavo gautą „telegramą". Kalbotyra šitame kontekste buvo tik įvairių formalinių kodų aprašymo mokslas.

Naujas posūkis kalbotyroje įvyko prieš 2-3 metus, kai Europoje, o iš dalies ir Amerikoje, kalbininkų tarpe iškilo naivus klausimas: nejaugi kalba yra tiktai beprasmis kodas, nejaugi ji nieko neišreiškia? Taip, nežiūrint tradicinių kalbininkų rezistencijos, atsparos, iškilo reikalas pradėti teigti, kad kalba visų pirma yra reikšmių sistema. Nuo čia ir prasidėjo semantinių studijų atgimimas.

Jūsų knygos pavadinime šalia žodžio „semantika" yra būdvardis „struktūrinė". Kaip reikia suprasti šį būdvardį?

Iš šito būdvardžio buvo padarytas daiktavardis, kuris struktūralizmo vardu atžymi tam tikrą šio meto mokslinio pažinimo teoriją. Bet čia reikėtų padaryti pastabą: Amerikoje struktūralizmu vadinama toji formalinė kalbotyra, prieš kurią semantika ir ėmėsi kovoti, tuo tarpu Prancūzijcje struktūralizmu vadinama bendrai pažinimo teorija, kuri pagrindžia ne tik kalbotyrą, ne tik žmogaus mokslus bendrai paėmus, bet ir gamtos mokslus, iš viso mokslą kaip tokį. Struktūralizmas yra mokslinė pažiūra, pagal kurią mokslo objektu nėra daiktai, o santykiai tarp daiktų. O santykis ma-

žiausiai bent tarp dviejų daiktų ir vadinasi struktūra. Šia prasme ir reikšmė, kuri slepiasi už žodžių, neturi būti suprasta kaip suorganizuota sąvoka ar idėja: ji gimsta iš atpažinimo skirtumų pačioje formoje. Reikšmė neturi jokios dvasinės objektyvios egzistencijos, ji yra tiktai negatyvių aptarimų, išskyrų rezultatas. Tai mes, tiesą pasakius, žinojome jau iš Ferdinand de Saussure, moderniosios kalbotyros tėvo, pagal kurį pavieniai žodžiai neturi jokios prasmės. Visas sunkumas buvo pritaikinti šitokį išaiškinimą konkrečiai tekstų ir kalbos analizei.

Teko girdėti, kad Jūsų knyga susilaukė didelio pasisekimo ir greit pasirodys anglų, vokiečių, italų ir ispanų kalbomis. — Kaip būtų galima paaiškinti tokį pasisekimą?

Mokslinio veikalo pasisekimas, bendrai paėmus, žygiuoja pamažu. Ypač, jei tiesa, kurią nori išsakyti, yra paini ir komplikuota, jei problemos, kurios kyla, yra tikrai problemos, o ne atsakymai. Užtat ir pasisekimą, reikia, man rodos, imti labai apdairiai, neįžiūrėti jame jokio savo ypatingo nuopelno. Mano manymu, ši knyga pasirodė tinkamu momentu ir užpildė vienoje mokslinėje srityje susidariusias tuštumas. Nėra abejonės, kad jei aš nebūčiau tos knygos išspausdinęs, už poros ar trejetos metų būtų pasirodę tokios pat vertės ar geresni veikalai. Mokslas nėra individualinė, o kolektyvinė kūryba.

Prieš kelis mėnesius italų kalba pasirodė dar viena Jūsų knyga — „Modelli semiologici". Kas yra semiotika — ar, kaip italai vadina, semiologija — ir koks jos ryšys su semantika?

Ši Italijoje pasirodžiusi knyga yra ne kas kita kaip mano paskutinių dviejų metų būvyje parašytų straipsnių rinkinys. Reikia pastebėti, kad neišvengiamai susidaro atstumas tarp parašytos ir išaiškintos minties ir mokslininko mintijimo proceso. Jeigu mano *Semantika* buvo penkiolikos paskutiniųjų metų apmąstymo rezultatas, tai tuo metu, kai aš šią

knygą rašiau, mano susidomėjimo centras jau buvo kitur. Teisingiau pasakius, to dėmesio objektas jau buvo nusidriekęs į priešakį. Skirtumas tarp semantikos ir semiotikos būtų galima apibūdinti šitaip. Semantikos problema yra visų pirma vadinamųjų natūraliųjų, kasdieninių kalbų reikšmės problema. Šalia fonetikos studijų reikėjo pabrėžti būtinybę studijuoti ne tik garsus, kurių pagalba galima išreikšti reikšmę, bet ir pačią reikšmę, kuri yra antroji to paties lakšto pusė. Nėra jokios abejonės, kad kalba yra nepaprastos reikšmės faktorius tiek individualybės, tiek ir visuomenės susidaryme. Mes žinome apie žmogaus asmenį, jo asmenybę, kiek jis ją manifestuoja, o savo vidų jis daugiausia manifestuoja kalbos pagalba. Tą patį galima pasakyti ir apie visuomenę, kur kultūros sąvoka daugiau ar mažiau sutampa su kalbos sąvoka. Tačiau kokia reikšminga bebūtų kalba, ji neišsemia nei visos kultūros, nei visos asmenybės. Reikšmė gali manifestuotis ne tik kalbos, bet ir kitų išraiškų pagalba: žmogus ne tik kalba, bet jis ir juda, gestikuliuoja, dirba, dainuoja, paišo, ir tuo būdu save išreiškia. Nėra tad pagrindo laikyti, kad kalba būtų vienintelė išraiškos sistema. Šalia jos yra ir kitokių vaizdais, judesiais, garsais, kvapais išreiškiamų, manifestuojamų reikšmės sistemų. Užtat ir atsiranda būtinybė išplėsti kalbotyros teoriją ir pritaikinti jos metodus bet kokiems reikšmės pasirodymo būdams, visai nepriklausomai nuo to, kokiomis priemonėmis ta reikšmė manifestuojasi. Šitas kalbotyros išplėtimas ir yra semiotika.

Koks yra semiotikos santykis su struktūralizmu?

Struktūralizmas yra tam tikras mokslinis požvilgis, pagal kurį, kaip jau sakiau, nėra daiktų, nėra esencijų, o yra tik santykiai tarp atskirų terminų. Už tai mokslininkas — atomistas jau savaime yra struktūralistas, nors jis ir nejaučia pareigos tai deklaruoti. Atomas pagal jį tėra tik santykių tarp judrių mažyčių kūnelių tinklas, o tie kūneliai, savo ruožtu, vėl gi nėra materija, o tiktai naujos santykių sistemos. Bet atomistas, šitaip supratęs ir aprašęs atomo buvimo būdą,

neklausia savęs, ką atomas reiškia. Jo aprašymas neiškelia reikšmės problemų, tai yra konstatavimas to, kas yra. Tai yra pagrindinis priėjimas prie gamtos mokslų.

Visai kitaip yra žmogaus mokslų srityje. Ten struktūra, kurias galima aprašyti, norint išaiškinti ar tai žmogaus, ar tai visuomenės buvimo būdą, ne tik egzistuoja, bet ir reiškia. Užtat ir semiotika savo apimtimi yra siauresnė negu struktūralizmas, nes ji domisi tiktai tokiomis struktūromis, kurios, pagal mūsų žargoną, gali būti interpretuojamos, kitaip sakant, gali turėti reikšmę. Todėl semiotinės struktūros yra skirtingos nuo formalinių struktūrų ta prasme, kad jos yra dvigubos: jos yra dviejų struktūrų — iš vienos pusės išraiškos (garsai, linijos, spalvos) struktūros ir iš kitos pusės turinio (reikšmės) struktūros — superpozicija. Santykį tarp išraiškos struktūros ir turinio struktūros mes vadiname semiotiniu santykiu arba *semiosis*. O tokio tipo semiotinės struktūros be to dar vadinamos kalbomis. Mat, mūsų kasdieninė kalba yra charakteringiausias tokios semiotinės struktūros pavyzdys. Bet pagal šitą aptarimą ir šachmatai, ir tapyba yra kalbos. Todėl semiotika yra ne tik kasdieninės, bet ir visų kalbų tyrinėjimo mokslas.

Šitame pasikalbėjime kelis kartus teko išgirsti „žmogaus mokslus". Ką Jūs vadinate žmogaus mokslais?

Tai yra pagerintas vertimas to, ką mes buvome įpratę lietuviškai vadinti „humanitariniais mokslais". Tačiau nė vienas iš tų dviejų žodžių, o ypač jų kombinacija, nėra priimtini. Pirmiausia, pagal tradicijas buvę humanitariniai mokslai, kaip literatūra ar istorija, nėra mokslai, bet tai tik sritys, tam tikros tuščios vietos, kuriose galėtų susidaryti mokslinės disciplinos. Vadinamasis literatūros mokslas iki šiol nėra niekas kitas kaip antros rūšies literatūra, kuriama ar daroma pasirenkant pretekstu literatūros veikalus. Iš kitos pusės, yra labai sunku atskirti istoriją nuo istorijų, kurios apie ją pasakojamos. Užtat semiotikos pagrindinis rūpestis ir yra paruošti metodologiją, kuri įgalintų šių mokslo šakų

įsikūrimą. Pats žodis „humanistinis" irgi yra dviprasmiškas. Jis, tiesa, daro aliuziją į žmogų, bet kartu ir į humanizmą, kuris yra labai specifinis Vakarų Europos klasikinių laikų visuomenės ir galvosenos produktas. Mokslas, kaip žinome, yra universalus arba jo nėra. Todėl jis ir negali priimti siauro europeo-centriško žvilgsnio į žmoniją, labai įvairią ir turtingą savo kultūrose.

Ar Jūsų rodomas dėmesys žmogaus mokslams negalėtų atrodyti paradoksali priešingybė technikos amžiuje arba gamtos apvaldymo epochoje, kurioje mes dabar gyvename?

Paradoksas iš tiesų egzistuoja. Visas klausimas tik kaip jį išaiškinti. Per paskutinius tris amžius žmonija rūpinosi beveik išimtinai gamtos mokslų pažanga ir jų pritaikymo technologija. Tuo tarpu žmogaus ir visuomenės problemos buvo paliktos nuošaliai, kaip priklausančios moralinei arba ideologinei sričiai. Tiek moralė, tiek ideologija yra gerų norų formulavimas, o ne realybių konstatavimas. Užtat ir XX a. viduryje mes atsidūrėme tokioje padėtyje, kad žmogus, komanduojąs elektroninei mašinai, yra kartu ir galingas, ir bejėgis. Jis stiprus savo valdomos mašinos pažinimu, bet lieka nesubrendusiu vaiku, kai reikalas eina apie savo paties pažinimą. Ši disproporcija, nelygybė tarp žmogaus ir gamtos pažinimo laipsnių, sudaro, savaime aišku, milžinišką pavojų pačiai žmonijos egzistencijai. Užtat man atrodo, kad žmogaus mokslų sukūrimas yra ne tik XX amžiaus misija, bet ir visos žmonijos likimą determinuojanti būtinybė.

DUOBKASIAI

KOSTAS OSTRAUSKAS

Algimantui Mackui

La mort, quoi, cette Providence
des dramaturges!
Michel de Ghelderode, *Les Entretiens d'Ostende*

DUOBKASYS I
DUOBKASYS II
JAUNA MOTERIS

Kapinės.
Pavakarė.

DUOBKASIAI kasa dvi duobes — vieną šalia kitos. Abu duobėse iki juosmens.
DUOBKASYS I — nubrizgusi ‚maniška', nušiuręs frakas. Šalia duobės įsmeigtas skėtis, ant jo — Stetsono skrybėlė.
DUOBKASYS II — su liemene, atvira krūtine.

DUOBKASYS I (*išsitraukęs nosinę ir džentelmeniškai nusisausinęs nuo veido prakaitą*). Pasirodo, palaidot žmogų — ne taip jau lengva.

DUOBKASYS II. Kelintą sykį tą patį vis kartoji?

DUOBKASYS I. Kartoju, nes tikiuos, kad pagaliau suvoksi ir gilesnę prasmę — sub specie aeternitatis.

DUOBKASYS II (*nusijuokęs*). Taigi, o jos nutverti aš vis dar negaliu.

DUOBKASYS I. „Betgi klausyk, bičiuli Kastuvėne."* Kodėl tos duobės turi būti tokios gilios? Sakykime, ar metro negana? Lavonas juk vis tiek iš karsto nesiverš. Tad prakrapštei per sprindį — ir giedi Requiem.

DUOBKASYS II. O šunes kaulus išnešioja.

DUOBKASYS I. Quatsch! Galvok, žmogau, mąstyk! Mums būtų mažiau darbo, daugiau duobių iškastume... Ipso facto: daugiau galėtų mirti.

DUOBKASYS II. Čia nieko nepaskubinsi. Kam jau išmušė valanda, tas ir — keberiokšt. O kam dar ne, tai to ir kuolas neparties.

DUOBKASYS I. Gili filosofija. Metafizika.

DUOBKASYS II. Kas?

DUOBKASYS I. Tiek to. (*Patetiškai*) Užmiršk, užmiršk, užmiršk. — Žodžiu, tu man nepritari?

DUOBKASYS II. Geriau žiūrėk, iš ko duoną valgai.

DUOBKASYS I. Atsiprašau! Tiek aš dar nenusmukau.

DUOBKASYS II. Negi jau savo amato bodies?

DUOBKASYS I. Amato? Pardon. Tai tik vaidmuo. Teatras!

DUOBKASYS II. Kur ne — duobėje prie kastuvo.

DUOBKASYS I. O tu?

DUOBKASYS II. Ten ariau — čia kasu.

DUOBKASYS I. Bravo! Užtikrinu, bičiuli: „nėra senesnių bajorų už duobkasius, sodininkus ir grioviakasius".

DUOBKASYS II. Niekus plepi.

DUOBKASYS I. „Jie tęsia Adomo profesiją."

DUOBKASYS II. Aha.

---

*) Kabutėmis išskirtas tekstas — iš *Hamleto*.

Autorius dėkoja A. Nykai-Niliūnui už sutikimą pasinaudoti jo vertimu.

DUOBKASYS I. Ne ‚aha', bet ‚oho' ! „Šv. Rašte pasakyta: Adomas kasė."

DUOBKASYS II. Na, kaipgi: Ievą.

DUOBKASYS I. Nesišaipyk, brolau. „Kas stato tvirčiau už mūrininką, laivų statytoją ir dailidę?"

DUOBKASYS II. Ant kaktos tau parašyta.

DUOBKASYS I. Touché! (*Kasa ir dainuoja)*

„Kai jaunas būdamas mylėjau,
Man buvo taip puiku,
Jog vien tik džiaugtis tenorėjau
Prabėgančiu laiku."

DUOBKASYS II. Seniai tai buvo, ką?

DUOBKASYS I.

„Bet amžius, kaip vagis, prislinkęs
Užklupo taip staiga,
Ir šitaip nelauktai atėjo
Kelionės pabaiga."

DUOBKASYS II. Ko tu čia dabar dūsauji: juk ne sau duobę kasi.

DUOBKASYS I. Tai tik poetinės priemonės.

DUOBKASYS II išima iš duobės kaukolę.

DUOBKASYS I. Aha! „Toji kaukolė turėjo kitados liežuvį ir galėjo dainuoti."

DUOBKASYS II. Visa gerklė plėšė. (*Numeta kaukolę*).

DUOBKASYS I. „Kaip tas niekšas trenkia ją į žemę — lyg tai būtų žandikaulis Kaino, kuris įvykdė pirmąją žmogžudystę. Galėjo tai būti galva kokio nors politikieriaus, kuris dabar turi štai tam asilui nusilenkti, — tokio, kurs patį Dievą būtų apsukęs, ar ne?"

DUOBKASYS II. Gal tai būta ir politikieriaus, bet kodėl aš niekšas ir dar asilas?

DUOBKASYS I. Pardon, mielasis, — tai tik tekstas. Šekspyras. Hamletas!

DUOBKASYS II. Velniai juos nematė, kas jie bebūtų. Negi savo šnekos neturi?

DUOBKASYS I. O kam jos reikia, jeigu yra lakesnė?

DUOBKASYS I išlipa iš duobės ir paima kaukolę.

DUOBKASYS I. „Arba dvariškio, kuris galėjo sakyti: ‚Labas rytas, malonus Prince! Kaip jums einasi, gerasis Prince?' O gal tai buvo ponas Toks-ir-toks?.."

DUOBKASYS II. Gal kartais šiaučius?

DUOBKASYS I. „Tavo sąmojis man patinka, tikrai."

DUOBKASYS II. Tai gal kartą ir susikalbėsime. (*Išmeta kitą kaukolę*).

DUOBKASYS I. „Štai dar viena!" (*Paėmęs kaukolę*) „Ir kodėl ji negalėjo būti kokio nors teisininko? Kur dabar sukti jo iškalbos vingiai ir įmantrios plonybės, jo bylos, nuosavybės ir apgaulingos išmonės? Kodėl jis dabar turi kęsti to grubaus niekšo purvino kastuvo smūgius per makaulę, nė nemanydamas kelti jam bylos už įžeidimą veiksmu? Hm!"

DUOBKASYS II. Pralošta jo byla, ir makaulės tikrai jam nesopa. Nebent nuo tavo plepalų.

DUOBKASYS II išlipa iš duobės, atsisėda ant žemių krūvos ir ima užkandžiauti, nuplaudamas degtine.

DUOBKASYS I. Vėl ryji?

DUOBKASYS II. Laukų darbams stiprybės reik. O tu ir vėl neėdęs liksi?

DUOBKASYS I išsiima nuorūką ir užsirūko.

DUOBKASYS I. Man tiktai dvasios penas rūpi.

DUOBKASYS II (*paduodamas butelį*). Tai še — paplėšk tešmens.

DUOBKASYS I. Nebūtina, bet neatsisakysiu. (*Nugeria gurkšnį ir išspiauna*) Nuodai! (*Grąžinęs butelį*) Taip ir nueisi į kapus, nepatyręs, kur gėrimas kilnus, o kur tik pamazgos.

DUOBKASYS II. Kam čia eit, kai jau ir taip esi kapuos.

DUOBKASYS I. Mes tik kitiem paklojam patalą, „bičiu-

li Kastuvėne". Štai ši duobė — skaisčiausiajai Ofelijai. *(Dialogas su savimi)*

„Kokiam gi vyrui tu kasi šią duobę?"

„Jokiam, Pone."

„Kokiai tad moteriai?"

„Irgi jokiai."

„Tai ką gi čia laidos?"

„Tą, kuri buvo moteris, Pone; bet dabar, Dieve duok jai dangų, ji yra mirusi."

(DUOBKASIUI II) Tačiau kam skirta ta duobė, kur tu rausi, — neaišku.

DUOBKASYS II. Gal tavo princui?

DUOBKASYS I. Nesąmonė. Dar per anksti.

DUOBKASYS II. Kodėl?

DUOBKASYS I. Juokingas klausimas: gyvų į duobę nekiša.

DUOBKASYS II. Tad štai jau ir turi: duobė tam, kurio jau nebėra gyvųjų tarpe.

DUOBKASYS I. Tavo logika mane stebina. Bet nedaug ką tepadeda. Argi tau ne smalsu?

DUOBKASYS II. Man vis tiek: ką paguldys, tą užkasiu.

DUOBKASYS I. Per maža rodai pagarbos savo profesijai.

DUOBKASYS II. Kitaip iš proto išsikraustyčiau.

DUOBKASYS I. Graborius tau nesakė?

DUOBKASYS II. O tau?

DUOBKASYS I. Turiu prisipažint, aš išvis nieko neatsimenu. Lyg kažkas suėmė kietai už rankos, atvedė ir liepė kast.

DUOBKASYS II. Tai, va, ir man taip buvo.

Pauzė.

DUOBKASYS I. Atrodo, kad truputį esu iškritęs iš vaidmens. Kažkas tekstus sumaišė.

DUOBKASYS II. Kol atmaišys, tu geriau lįsk duobėn. Nespėsime iškast.

DUOBKASYS II įlipa į duobę ir kasa.

DUOBKASYS I. „Prisiekiu mišiomis, nebežinau“, kas šioj duobėj amžinam poilsiui patogiai išsities. Gal nekaltybės dar nepraradus mergina, o gal iki paskutinio atodūsio išsipardavus kekšė? Gal tuzino pajodžargų snarglių nebeatlaikius motina, o gal iš nuobodulio užgesusi ori matrona, lorneto įsikibus ir karste?

DUOBKASYS II. Kodėl tik moteriškės?

Tyla.

DUOBKASYS I. „Kiek laiko žmogus išguli žemėje nesupuvęs?“

DUOBKASYS II. Sužinosi, kai pats atsigulsi.

DUOBKASYS I. Pardon? (*Staiga*) Negaliu pakęsti nežinios! „Kieno tas kapas, ei?“

DUOBKASYS II. Va, va, pasidraskyk — ir pasakysiu.

DUOBKASYS I. Nevaidink kvailesnio už save.

„Kas tas, kurio gėla
Taip išpūsta, kurs šaukiasi iš skausmo
Keliaujančių žvaigždžių, jog šios sustoję
Baimingai klausosi? Aš — danų princas.
Aš — Hamletas.“

Iškėlęs rankas, puolą į duobę ant DUOBKASIO II.

DUOBKASYS II. Ar pasiutai!..

DUOBKASYS I.

„Blogai meldies.
Prašau, nuimk pirštus man nuo gerklės!
Nes aš, nebūdamas staigus ar karštas,
Turiu savy šį tą ir pavojingo,
Todėl tu saugokis. Šalin rankas!“

DUOBKASIAMS besigrumiant, abejingai įžingsniuoja ilgom kelnėm ir megztiniu apsitempusi raiškių linijų, šviesių plaukų JAUNA MOTERIS.

DUOBKASIAI apstulbsta.

DUOBKASYS I. Kas čia per velnias?

DUOBKASYS II. Ne velnias — boba su kelnėm.
JAUNA MOTERIS (*apsidairiusi*). How do you do?
DUOBKASYS II. Judu, judu, ką veiksi nejudėjęs.
JAUNA MOTERIS. Puiku. O Jūs?
DUOBKASYS I. Pardon?
JAUNA MOTERIS. Comment allez-vous, Monsieur?

DUOBKASYS I iššoka iš duobės, atsiremia į skėtį ir paima JAUNOS MOTERS ranką.

DUOBKASYS I. Madame, esu ‚pačioje jaunystėje ir pačiame pavasary'. (*Pabučiuoja*) Kokia šalta Jūsų ranka.
JAUNA MOTERIS. Nejaugi?

Pauzė.

JAUNA MOTERIS. Tarp judviejų nuomonių skirtumas?
DUOBKASYS I. Amžinas. (*Užsideda skrybėlę*) Šviesos ir tamsybių gaivalo kova.
JAUNA MOTERIS. Taip tragiškai?
DUOBKASYS I. Leiskitę prisistatyt: (*nusiėmęs skrybėlę, su reveransu*) aktorius par excellence — Edipas, Hamletas, Karalius Lyras, Faustas, prireikus — Romeo, et cetera, et cetera. Ergo — žmogaus kančios ir sielos veidrodis.
DUOBKASYS II. O dabar — duobkasys.
DUOBKASYS I. Ši replika šlovės man nenuplėš. Ir šiandien, kaip anuomet, esu vaidmens ekstazėj: „Nėra senesnių bajorų už duobkasius..."
DUOBKASYS II. Ar vėl Adomas ir Ieva?
DUOBKASYS I. Jei ne lytis dailioji... „Paduokite rapyras!" (*Griebia už skėčio ir užima fechtuotojo pozą*).
JAUNA MOTERIS. „Nurimkit, mielas Prince."
DUOBKASYS I. Horatio! — Nejau jūs taipgi aktorė?
JAUNA MOTERIS. Vargiai. Nebent, jeigu visi mes aktoriai. Tokiu atveju man tenka, sako, tragiškas vaidmuo.
DUOBKASYS I. Enchanté! — (*Įsmeigęs skėtį ir pakabinęs skrybėlę*) „Ar galiu atsigulti jūsų sterblėje, Ponia?"

JAUNA MOTERIS. Kokioj sterblėj?

DUOBKASYS I. Nesismulkinkim.

JAUNA MOTERIS. Gerai. Tad atsakau: „Ne, Prince."

DUOBKASYS I. „Aš maniau: padėti galvą jums ant kelių."

JAUNA MOTERIS. „Taip, Prince."

DUOBKASYS I. „Jūs manot, aš galvojau ką nors nešvankaus."

JAUNA MOTERIS. „Aš nieko nemanau, Prince."

DUOBKASYS I. Charmant! (*DUOBKASIUI II*) „Kaip jums patinka ši pjesė?"

DUOBKASYS II. Negi vieno kvailio negana?

DUOBKASYS I (*JAUNAI MOTERIAI*). „Dievaž, Horatio, jau bus trejetas metų, kai aš pastebiu štai ką: laikai tiek išpruso, jog greitai kaimiečio kojos pirštas sieks dvariškio užkulnį, erzindamas šio nuospaudas."

JAUNA MOTERIS. O?

DUOBKASYS II. Palauk vėl trejetą metų, ir tasai pirštas pasieks dar aukščiau.

DUOBKASYS I. Kiaulė. Nekreipkit dėmesio. „Malonu jus pasveikint Elsinore."

JAUNA MOTERIS (*nusikvatojus*). Džiaugiuos.

DUOBKASYS II. Kas čia per iškilmės? Jeigu jau kartą atkakai, tai būk sveika, moteriške, ant dumblinos kapų duobės, ir tiek.

JAUNA MOTERIS. Tiktai? Jūs kalbat tiesiai ir drūtai.

DUOBKASYS II. Liežuviu malt neįgudau. Dirvoje mėšlus kratant nereikėjo gražbylystės. Nereik jos ir dabar.

DUOBKASYS I. Voilà: žemės kurmis.

DUOBKASYS II. Vis prie žemės.

JAUNA MOTERIS. Puiku. Formalumai baigti. (*DUOBKASIUI I*) Tad atgal į duobę. Op!

DUOBKASYS I. Atsiprašau! Mes dar nepažįstami.

JAUNA MOTERIS. Mane visi pažįsta, tik nieks sutikt nenori.

DUOBKASYS I. Jūsų jaunystėje ir grožyje? Juokaujate.

JAUNA MOTERIS. Tikėkit.

DUOBKASYS I. Negaliu. Todėl ir pažinti turiu. Jūs tekstą mokat puikiai, bet sakote — ne aktorė.

JAUNA MOTERIS. O, ne. Ne, ne.

DUOBKASYS I. Tai kas tokia?

JAUNA MOTERIS. Ar neatsimenat?

DUOBKASYS I. „Šventuoju Patriku prisiekiu!" — Ne.

JAUNA MOTERIS. O jūs?

DUOBKASYS II. Kaip gyvas nesu matęs.

JAUNA MOTERIS. Trumpa judviejų atmintis. Aš jums liepiau duobes iškasti.

DUOBKASIAI susižvalgo.

DUOBKASYS I. Graborius?

DUOBKASYS II. Tfu! Jau ir bobos kiša svietą po velėna.

JAUNA MOTERIS (*šyptelėjus*). Negi tai naujiena?

DUOBKASYS I. Jeigu ir naujiena, tai šiuo atveju didžiai maloni. Lenkiuos. (*Vėl pabučiuoja JAUNOS MOTERS ranką*) Jūsų ranka...

JAUNA MOTERIS. Jau sakėte: šalta.

DUOBKASYS I. Pardon. Vienok, turiu prisipažinti, aš jūsų neprisimenu. Gal tu?

DUOBKASYS II. E, nežinau ir nesuku galvos: jei, sako, liepė kast, tai, va, ir kaskim.

JAUNA MOTERIS. Jūs praktiškas.

DUOBKASYS I. „Tikrai šaunus knyslys!"

JAUNA MOTERIS (*DUOBKASIUI I, parodžius duobę*). Tad sekite jo pavyzdžiu.

DUOBKASYS I nejuda.

JAUNA MOTERIS. Jums šiandien nejauku?

DUOBKASYS I. Tamstos įžvalgumas sminga kaip gylys.

DUOBKASYS II. Ar visada pataiko?

JAUNA MOTERIS. Jei atsakyčiau ‚taip', vis tiek man netikėtumėt. Tad klausimas telieka klausimu. To ir pakaks.

JAUNA MOTERIS paima DUOBKASĮ I už parankės ir priveda prie duobės.

DUOBKASYS II. Žiūrėk tu man, — drožia kaip prie altoriaus.

JAUNA MOTERIS *(parodžius duobę)*. Prašau. „Eikit pasiruošti."

DUOBKASYS I *(ant duobės krašto, patetiškai)*.

„O diena ir naktie, kaip viskas keista!"

DUOBKASYS I įlipa į duobę ir ima kasti.
JAUNA MOTERIS išeina į priekį.

JAUNA MOTERIS *(žiūrovams)*. „Ar karalius norės šio veikalo pasiklausyti?"

Pradeda temti ir lynoti.
Kapinių koplyčioje kartą suskamba varpas.

DUOBKASYS I *(varpui nuaidėjus, po skėčiu)*. ...Never send to know for whom the bell tolls...

JAUNA MOTERIS. ... — it tolls for thee.

DUOBKASYS I. A! Kultūringa moteris!

JAUNA MOTERIS *(paimdama iš DUOBKASIO I skėtį ir smeigdama į žemę)*. Kultūros, pone, man niekad nestokojo. Tik kartais kaltina mane stoka manierų. Tai, regis, ir dabar akivaizdu. Bet ar tai minusas?

DUOBKASYS I. Gink, Dieve, — ne. Tad tęskim dialogą.

JAUNA MOTERIS *(be entuziazmo)*. Prašau.

DUOBKASYS I.

„Madame, nutiko taip, jog pakeliui
Mes pralenkėme aktorių būrelį."

DUOBKASYS II, pasirėmęs ant kastuvo, su šypsena seka pokalbį.

JAUNA MOTERIS. Ne. Grįžkim ten, kur pokalbis nutrūko: it tolls for thee.

DUOBKASYS I. For me?

JAUNA MOTERIS. For thee.

Pauzė.

DUOBKASYS I. Madame, jūs pilna sąmojo.

JAUNA MOTERIS. Klysta tie, kurie mano, kad aš niekada nesijuokiu.

„Aktoriai atvyko, Prince."
„Bzz. Bzz."

DUOBKASYS I ir JAUNA MOTERIS ima kvatoti.

DUOBKASYS II. Ar ir man juoktis?

JAUNA MOTERIS. Patarčiau susilaikyti.

DUOBKASYS I *(II-jam)*. ... — it tolls for thee. Tralia-lia-lia! *(Pašiepdamas)*

„Štai šią užburtą valandą nakties
Kapams atvirus, pragaras patsai
Alsuoja žemėn pragaištį."

DUOBKASYS II. Tu pragaro, brolau, nekeik. Gali prireikt.

JAUNA MOTERIS. Taikli pastaba. Ir laiku, ir vietoj.

JAUNA MOTERIS paspiria kaukolę šalia DUOBKASIO I duobės.

DUOBKASYS I. „Ta kaukolė", gerbiamoji, „buvo Joriko, karaliaus juokdario".

JAUNA MOTERIS. Tiksliai neprisimenu, bet labai galimas daiktas.

DUOBKASYS II. Ar ir dar vieno būta?

DUOBKASYS I *(paėmęs kaukolę)*. „Deja, vargšas Jorikas! Aš jį pažinojau, Horatio! Neišsemiamo sąmojo ir nuostabios fantazijos vyras!"

JAUNA MOTERIS. Deja, deja.

DUOBKASYS II. Vaje, vaje.

DUOBKASYS I. „Horatio, prašau, pasakyk man vieną dalyką."

JAUNA MOTERIS. „Kas gi tai būtų, Prince?"

DUOBKASYS I. „Ar tu manai, kad ir Aleksandras žemėje šitaip atrodė?"
JAUNA MOTERIS. „Lygiai taip."
DUOBKASYS I. „Ir taip dvokė? Fui!" *(Padeda kaukolę ant žemės).*
JAUNA MOTERIS. „Lygiai taip, Prince."
DUOBKASYS II. Deja, deja.
JAUNA MOTERIS. Vaje, vaje.
DUOBKASYS I. Madame, nenoriu kritikuoti jūsų elgsenos, tačiau vis dėlto prašau respekto. Jei ne man, tai bent tekstui.
JAUNA MOTERIS. Žinoma, tekstui.
DUOBKASYS I. Pagaliau jei ne tekstui, tai bent autoriui.
JAUNA MOTERIS. Svarbiausia — autoriui.
DUOBKASYS I. Galų gale — iš mirties nesišaipoma.
DUOBKASYS II. O kodėl ne?
DUOBKASYS I. ‚Mirtis reikalinga pagarbos.'
DUOBKASYS II *(drūčiai nusišnypštęs nosį).* Kaip šuniui penkta koja.
DUOBKASYS I. Nepiktžodžiauk!
JAUNA MOTERIS. Ačiū. Mirtis nužemintai dėkoja.
DUOBKASYS II. Na, na, palauk, — ne visi jai lankstosi.
JAUNA MOTERIS. O? Esama ir tokių?
DUOBKASYS II. Pasitaiko.
JAUNA MOTERIS. Labai retai. Užtikrinu.
DUOBKASYS II. Iš kur jau taip gerai žinai?
JAUNA MOTERIS. Patirtis, meldžiamasai, patirtis. *(Pauzė)* Bet judu, vyručiai, paplušėkit, nes laikas bėga. Nenusikasite, kaip pridera, ir liks kyšoti kulnai.
DUOBKASYS I. Kieno?
JAUNA MOTERIS. Savaime aišku: tų, kurių šios duobės laukia. Tarp kitko, jiedu dar gyvi...
DUOBKASYS I. Pardon?
JAUNA MOTERIS. .... — bet jau ir mirę.
DUOBKASYS I. Madame, jūs pilstote iš tuščio į kiaurą.
DUOBKASYS II. O jeigu kartais ims ir pripils?

DUOBKASYS I. Be abejo. Su kaupu. — Prakeikimas! Yra klausimas, bet neturiu atsakymo. Madame, meldžiu.

DUOBKASYS II. E, tiktai rauskis, ir gana.

DUOBKASYS I. Tu duobėje — kaip kiaulė srutose. O aš mąstau, atsakymo ieškau. Turiu žinoti, kam duobę kasu.

DUOBKASYS II. Taigi, įsitikinti, kad ne sau.

DUOBKASYS I. „O atsakyk!
Neleisk man nežinios tamsoj uždusti!"

JAUNA MOTERIS *(šyptelėjus)*. Vis noras žinoti. Vis tas nelemtas troškimas viską pirštais paliesti. Žinojimas supančioja, o pirštai nudega. Jeigu sraigė, t. y. helix pomatia, savo kiaute užsigeistų iš nuobodulio patirti, kodėl ji uždara, — aš ją suprasčiau ir pateisinčiau. Bet žmogus? Jis laisvas!

DUOBKASYS I. A! Madame! Dabar tai jūs prabilot! —„Ir kas per kūrinys žmogus! Koksai kilnus jo protas! Kokios bekraštės jo galimybės! Koks nuostabiai raiškus savo judesiu ir forma! Koks panašus į angelą savo veiksmais! Koks panašus į Dievą protu!"

DUOBKASYS II. Na, ir skiedi.

DUOBKASYS I. „Pasaulio grožis! Gyvūnijos viršūnė!"

DUOBKASYS II. Ir dugnas.

DUOBKASYS I. Tad ar nuostabu, jeigu jis ieško atsakymo?

DUOBKASYS II. Ypač kapų duobėj.

JAUNA MOTERIS. Tikėkite: palaimintas nežinojimas. Bent kartais. Ypač šį kartą.

DUOBKASYS I. Atsiprašau: cogito — ergo sum.

JAUNA MOTERIS. Hm. *(Pauzė)* „Bet kas man toji dulkių kvintesencija?"

JAUNA MOTERIS paima abi kaukoles ir derina jas prie DUOBKASIŲ veidų.

JAUNA MOTERIS. Štai šioji kaukolė, sakysime, galėjo būt artojo — užgrūdinta saulės, darganų ir vėjo.

DUOBKASYS II. Jei taip, tai aš savęs neatpažįstu.

JAUNA MOTERIS. Nenuostabu. O ši — aktoriaus — tragiko: Edipo, Hamleto, Karaliaus Lyro, Fausto, prireikus — Romeo, et cetera, et cetera. Suėsta grimo.

DUOBKASYS I *(vengdamas pažvelgti į kaukolę)*. Madame, tekstas kitoks: „Toji kaukolė turėjo kitados liežuvį..."

JAUNA MOTERIS. O tu liežuvio neturi?

DUOBKASYS II. Ir dar kokį.

JAUNA MOTERIS nusikvatoja ir numeta kaukoles į šalį.

JAUNA MOTERIS. Dulkė. Tad ar svarbu, kieno?

DUOBKASYS I. Nesutinku.

DUOBKASYS II. Laikykis iki paskutiniųjų.

JAUNA MOTERIS. Ar ne įdomiau, sakysime, kaip dulkė virto dulke?

DUOBKASYS I. Tik scenoje. Gyvenime — makabriška.

DUOBKASYS I išskečia skėtį.

JAUNA MOTERIS. Gerai, imkim sceną. Prisimenu vieną spektaklį.

DUOBKASYS I *(po skėčiu)*. Kokį?

JAUNA MOTERIS. Tu jo nematei ir vaidmens jame neturėjai, — ne tavo skoniui. — Nors nekviesta buvau, — retai mane kas pakviečia, — jaučiausi kaip namie. Gal ir todėl prisimenu gerai. Toj dramoj būta tokių žodžių: ‚Visi mes ten pat iškeliavom. Viėnus užkalė į karstą, kitus drobėmis suvyniojo, treti — parpuolė ir patys save užkasė — be karsto ir be drobės.'

DUOBKASYS I. Parpuolė ir patys save užkasė?

JAUNA MOTERIS. Be karsto ir be drobės.

DUOBKASYS I. Nesąmonė.

JAUNA MOTERIS. Kažin.

DUOBKASYS II. Nelengva būtų save užkasti.

JAUNA MOTERIS. Ne taip sunku, kaip tau atrodo.

DUOBKASYS II. Ar mėginai?

JAUNA MOTERIS. Negi reikia viską pamėgint, kad įsitikintum?

DUOBKASYS I. „Žodžiai, žodžiai, žodžiai..."

JAUNA MOTERIS. Būk atsargus: Polonijus užbaigė su durklu viduriuos...

Kažkas sucypia.

DUOBKASYS II *(tvojęs kastuvu)*. Žiurkė!

DUOBKASYS I *(staiga suglaudęs skėtį, tarsi su rapyra)*. „Lažinuos — jai galas!" *(Nori šokti iš duobės, tačiau JAUNA MOTERIS nustumia jį koja atgal)*.

Dar daugiau sutemsta.
Ilgoka tyla.

DUOBKASYS II. Kas gi tu per boba, kad žiurkės nebijai?

JAUNA MOTERIS. Todėl, kad be sijono.

DUOBKASYS II. Negi kelnėse tiek narsumo?

JAUNA MOTERIS. Ar jau ir tau smalsumas padus kutena?

DUOBKASYS II. Kur ne. Gal pakasysi?

JAUNA MOTERIS. Pakasynos. *(Pauzė)* Klausimai. Vis klausimai.

DUOBKASYS II. Aš neklausiu — tik stebiuosi.

DUOBKASYS I. Tuo ir pasitenkink.
„Būt ar nebūt — štai klausimas."

DUOBKASYS II. Žioply! Koks čia tau klausimas! Laikykis, dantimis įsikandęs žemės, kol gali.

JAUNA MOTERIS. O kas tada, kai jau nebegali?

DUOBKASYS I.
„Numirt — užmigt;
Miegot, gal būt, sapnuot..."

DUOBKASYS II. Čia jau, brolau, nei miegas, nei sapnai.

JAUNA MOTERIS. O kas?

DUOBKASYS II pažvelgia į JAUNĄ MOTERĮ, iškelia šniokšdamas pilną kastuvą žemių ir drebia jai po kojom.

JAUNA MOTERIS šypteli.

DUOBKASYS I.

„Numirt — užmigt,
Ir viskas."

JAUNA MOTERIS. Viskas.

DUOBKASYS II. Viskas?

Tyla.

JAUNA MOTERIS. Nematydami, kas panosėj, toli dairotės. O dabartis tikra kaip ši naktis — tamsi, pažliugus. *(Oratoriaus mostu)* Ponai, šį rytą saulė netekės.

DUOBKASYS I. Pardon?

DUOBKASYS II. To dar betrūko. Gal ir gaidys nepragys?

JAUNA MOTERIS. Sparnus suglaudęs, jis tylės.

DUOBKASYS I. „Gaidys, tas rytmečio trimitas"?

DUOBKASYS II. Taigi, pamėgink užčiaupti gaidžiui kakarinę.

JAUNA MOTERIS. Nutils visi trimitai, o alebardos ir kastuvai gulės tyliai sudėlioti.

DUOBKASYS II. Ką tu čia dabar suoki?

DUOBKASYS I. Poezija, Madame. Sukta simbolika.

JAUNA MOTERIS. Bandau patenkint tavo žingeidumą, o tu man netiki.

DUOBKASYS I. Kad mįslėmis kalbi.

JAUNA MOTERIS. Sakiau: naktis tamsi. Ir pilna burtų.

Pauzė.

JAUNA MOTERIS išsiima monetą.

JAUNA MOTERIS. Štai pinigas. Imk ir mesk, kilnusis žmogau. *(DUOBKASYS I suglūma)* Mesk — tebūna burtai.

DUOBKASYS I. Aš burtais netikiu, Madame.

JAUNA MOTERIS. Aktoriau! Kur tavo vaizduotė, fantazijos lakumas? *(Pauzė)* Gaila. Gal tu?

DUOBKASYS II *(paėmęs pinigą)*. Ką bursim?

JAUNA MOTERIS. Kas jau išburta.
DUOBKASYS I. Tai kam dar burti?
JAUNA MOTERIS. Aš mėgstu žaisti.
DUOBKASYS II. Ką gi, pakvailiot — ne pro šalį.
JAUNA MOTERIS. Puiku. Pasižiūrėk į pinigą.
DUOBKASYS II. Kaukolė. *(Apvertęs monetą)* Ir vėl kaukolė!
DUOBKASYS I. Štai tau ir burtai.
JAUNA MOTERIS *(griežtai)*. Mesk!

DUOBKASYS II meta pinigą, pagavęs skausmingai surinka ir trenkia į žemę.

DUOBKASYS II. Pasiuto! Delną išsvilino!
DUOBKASYS I. Žmogiena pasmirdo!
JAUNA MOTERIS *(garsiai nusikvatojus)*. Gerą uoslę turi.
DUOBKASYS II. Jei šitaip tu žaidi, tai susirink žaislus.
JAUNA MOTERIS. Deja, beveik visi man tą patį sako.

Tyla.

DUOBKASYS I. „Kažkas pašvinkę Danijos valstybėj."
JAUNA MOTERIS. Tikriausiai. — Tad burtai jau mesti. Užteks kasti.
DUOBKASYS I. A, pagaliau.

DUOBKASIAI duobėse iki pažastų.
Lietus pasmarkėja.

DUOBKASYS II. Ar nereikėtų dar kiek giliau?
JAUNA MOTERIS. Pakaks.
DUOBKASYS II. Tavo valia.
JAUNA MOTERIS *(šyptelėjus)*. Galit lipti.
DUOBKASYS I. Ačiū, Madame.

DUOBKASIAI bando išlipti, tačiau nepajėgia: iškopia iki juosmens ir vėl krinta į duobę.

DUOBKASYS I. Prakeikimas!
DUOBKASYS II. Ar čia juokai, ar tikras pinigas?
JAUNA MOTERIS. Na, matai: o norėjai dar giliau kasti.
DUOBKASYS II. Kojos tarsi švino pilnos.
DUOBKASYS I. Lyg kažkas trauktų į žemės vidurius gilyn! Žabangai! Pinklės!
JAUNA MOTERIS. Negali būti. Tur būt, pavargot. Pailsėkit.
DUOBKASYS I. Duobėje? Ačiū.
JAUNA MOTERIS. O kur tu rasi poilsiui minkštesnį patalą?
DUOBKASYS II. Ką tu čia apie nuovargį postringauji: ne tiek ir ne tokių duobių esu išrausęs...
JAUNA MOTERIS. ...bet pirmą kart išlipti negali? Tikrai — nei šis, nei tas. Duok ranką — padėsiu.
DUOBKASYS II. Pats išsikrapštysiu, nors ir galą gausiu!
JAUNA MOTERIS. Linkiu sėkmės.
DUOBKASYS I *(ištiesęs ranką)*. Meldžiu.
JAUNA MOTERIS. Mielai.

JAUNA MOTERIS paima DUOBKASĮ I už rankos ir staiga, vikriai apsisukus, užšoka jam ant sprando.

JAUNA MOTERIS *(raita)*. Apokalipsė!
DUOBKASYS I. Madaaaame!..

JAUNA MOTERIS nušoka, ir DUOBKASYS I prasmenga duobėje.

JAUNA MOTERIS. Labai apgailestauju.
DUOBKASYS I *(atsistodamas, iškėlęs rankas)*.
„O jūs, dangaus pulkai! O žeme!"
DUOBKASYS II. Susimildamas, nesiskėtriok.
DUOBKASYS I.
„Dar ko —
Gal pragaro paties — man šauktis?"

JAUNA MOTERIS. Per vėlu. *(Žiūrovams, su šypsena)* Ach, kaip romantiška...

DUOBKASYS I. „Tomorrow, and tomorrow, and tomorrow..."

JAUNA MOTERIS. Šią naktį. Tuoj pat.

DUOBKASYS I. Pardon?

Staiga visai sutemsta.

DUOBKASYS II. Kas čia per velniava?

Ilga, įtempta tyla.
Sunkiai suskamba du kartus varpas, ir blyški apymelsvė šviesa apgaubia kapus.

Iš tamsos tartum statula išnyra JAUNA MOTERIS: vietoje veido — fosforu šviečianti kaukolė.

DUOBKASYS II *(persižegnojęs)*. Jėzus Marija!..

DUOBKASYS I. Aaaaa!..

DUOBKASYS II. Numirėliai iš kapų keliasi!..

JAUNA MOTERIS. Ne keliasi, bet gula į kapus.

DUOBKASYS II. Mirtis!

DUOBKASYS I. Dramaturgų Apvaizda!

JAUNA MOTERIS *(su giliu reveransu)*. Jūsų patarnavimui.

DUOBKASYS I.

„O angelai dangaus, globokit mus!"

DUOBKASIAI įnirtę puola lipti iš duobių ir vėl nugarma į dugną.

JAUNA MOTERIS. Veltui, veltui. Užtikrinu: veltui.

DUOBKASYS II. Atstok, piktoji dvasia!

JAUNA MOTERIS. Nei aš dvasia, nei aš pikta. Nebent tik mano apranga neįprasta. Nesistebėkite. Vieniems aš raita atjoju, kitiems — dalgiu per petį nešina, tretiems — kaip stoviu. Tikiuos, atleisit man moters silpnybę — kaitalioti suknias? Vienok tai tiktai forma, gerbiamieji. O turinys — tas pats.

DUOBKASYS I. „Kodėl, dangau,
Išvysti teko, ką dabar matau?“

JAUNA MOTERIS. Vėl negerai? Atsakymo geidei. Kaip man tave pasotinti, mielasai?

DUOBKASYS I.
„O moterie pragaištingiausia!“

DUOBKASYS II. Oi gaila, gaila, prakeiktoji: tiek maža laiko tave dorai iškeikti.

JAUNA MOTERIS. Nedejuok — savo tulžį dar spėsi išlieti. Šios progos aš niekad nepraleidžiu, — ji taip reta.

DUOBKASYS I *(dusdamas)*. Madame, esu nemaloniai nustebintas ir, tiesą sakant, priblokštas.

JAUNA MOTERIS. Nesistebiu.

DUOBKASYS I. Prisipažįstu, visai nelauktas vizitas.

JAUNA MOTERIS. Šią ydą man daug kas prikiša. Bet argi tai yda? Kartoju: palaimintas nežinojimas.

DUOBKASYS II. Aš tave laiminu kaip savo užanty gyvatę!

JAUNA MOTERIS. Ačiū. O tu?

DUOBKASYS I. Aš? Aš... — protestuoju.

JAUNA MOTERIS. Kaip?

DUOBKASYS I. Pačiomis griežčiausiomis priemonėmis.

JAUNA MOTERIS. Oho! Kokiomis?

DUOBKASYS I. Kokiomis?

Tyla.

JAUNA MOTERIS. Nuvylei mane.

DUOBKASYS II. Kai tiesaus žodžio prireikė, liežuvis tau nuleipo.

DUOBKASYS I.
„O karšti, išdžiovink man smegenis!
Ir ašaros, septyneriopai sūrios,
Išėskit man akis!“

DUOBKASYS II. Tau smegenys išdžius be karščio, o akims išėsti ir ašarų sūrumo nereikės.

JAUNA MOTERIS nusikikena į kumštį.

DUOBKASYS II. Tu nekukuok, šėtono geguže! Norėtumei, kad ašarom prapliupčiau ir muščiaus į krūtinę? Kad, stabo ištiktas, akis išverščiau ir pulčiau kryžium tau po kojom? Nesulauksi! Aš tau pilvu nešliaužiosiu, rauplėta pamatine!

DUOBKASYS I. „O! Skausmas gniaužia mano sielą klausantis, kaip tūlas perukuotas žaliūkas savo aistrą plėšo į skutus..." Atleiskit jam, Madame.

JAUNA MOTERIS. Atleisti? Aš džiaugiuos!

DUOBKASYS II. Nedžiūgauk, sterva! Nesiseilėk! O! Kad galėčiau aš tave sutraiškyti kaip šunvotę pritvinkusią! Išraučiau su šaknim! Su visa gyvastim išplėščiau! — Prakeikiu aš tave, kaip nieks dar niekad neprakeikė!

JAUNA MOTERIS *(atsisukus į žiūrovus, ironiškai)*. Kur man žadėta pagarba?

DUOBKASYS II užsimoja kastuvu ir tvoja JAUNAI MOTERIAI į sėdimąją.

DUOBKASYS II. Štai!

JAUNA MOTERIS išsitiesia dumble.

DUOBKASYS I. „Kaip jums lig šiolei sekės, Prince?"

JAUNA MOTERIS. „Dėkoju nuolankiausiai: puikiai, puikiai."

JAUNA MOTERIS pakyla dumblina, gašliai pasiraivo ir atsidūsta.

DUOBKASYS I. Neteiskit rūsčiai: mano bičiulis pasipiktino.

JAUNA MOTERIS. Ir ne be pagrindo. Atleiskite: jūsų švelnių jausmų užgauti nenorėjau.

DUOBKASYS II. Pašvilpk!

JAUNA MOTERIS nusikvatoja ir išsižergia tarp duobių.

Tris kartus suskamba varpas.

JAUNA MOTERIS *(suplojus rankomis)*. Na, ponai! Prie darbo!

DUOBKASIAI nesąmoningai ima vienas kitą užkasti.

JAUNA MOTERIS. Sparčiau!

DUOBKASYS I *(tartum per sapną)*.

„Kastuvas ir kaplys kaplelis,
Drobiniai marškiniai..."

DUOBKASYS II. Šį rytą saulė netekės...

DUOBKASYS I.

„...Ir kapas molyje brolelis
Laukia manęs seniai."

DUOBKASYS II. ...ir nepragys gaidys.

JAUNA MOTERIS. Greičiau! Vikriau!

DUOBKASYS II. Kur tavo karštis, saule?

DUOBKASYS I.

„Ponia, mirė jis ir niekad
Nepareis namo..."

DUOBKASYS II. Gaidy, kur tavo riksmas?

DUOBKASYS I.

„...Prie galvos — žalia velėna,
Po kojom — akmuo."

JAUNA MOTERIS. Akmuooooo!..

DUOBKASIŲ tik galvos kyšo.

DUOBKASYS I. Madame, kodėl taip skaudžiai?

JAUNA MOTERIS *(truktelėjus abejingai pečiais)*. Manierų man stoka.

DUOBKASYS I. „Dieve, mano Dieve,
Koksai beprasmis, tuščias ir šleikštus
Atrodo šis pasaulis ir jo monai!"

DUOBKASYS II. Kvaily! Bent dabar atsipeikėk!

JAUNA MOTERIS *(metusi mostą į DUOBKASIUS, žiūrovams)*. „Ir kas per kūrinys žmogus!.. Kokios bekraštės jo galimybės! Koks nuostabiai raiškus savo judesiu ir forma!" *(Pauzė)* Tiesiog gaila atsisveikinti.

JAUNA MOTERIS prieina prie DUOBKASIO I, pasilenkia ir paliečia jį lūpom. Idiliškas pasibučiavimas.

DUOBKASYS I.

„Abejok žvaigždėm ir saule,
Netikėk šviesa dienos.
Abejok tiesos apgaule, —
Mano meile — niekados."

JAUNA MOTERIS. Teatras.

Atsiklaupus apkabina DOUBKASIO II galvą ir kaip dėlė įsisiurbia į lūpas.

JAUNA MOTERIS. Štai kur aistra!

DUOBKASYS II. Tfu! Ar berno seniai neturėjai?

DUOBKASYS I. Madame, atleisk mužikui, nes jis nežino, ką sako.

JAUNA MOTERIS. Anaiptol. „Kaip laikosi Mūsų sūnėnas Hamletas?"

DUOBKASYS I. „Dievaž, puikiai!"

JAUNA MOTERIS. Meluoji. „Tai vis dar debesys jums virš galvos?"

DUOBKASYS I. „Ne, priešingai: man saulės čia per daug!"

JAUNA MOTERIS. Vis dar deklamuoji?

Tyla.

JAUNA MOTERIS. *(žiūrovams).*

„Žiūrėk, toks rimtas, toks jau nekalbus,
O gyvas buvo kvailas ir plepus."

(DUOBKASIUI I)

„Na, mielas Pone, baigsim su jumis."

DUOBKASYS I.

„O nimfa, prisimink
Ir mano nuodėmes maldoj!"

JAUNA MOTERIS. Deja, ne mano pareigos.

DUOBKASYS I.

„Labanakt, motin."

JAUNA MOTERIS. Jei nevaidintum, tavo paskutinis žodis man būtų komplimentas. *(Paima kastuvą)* Vaidmuo išsemtas. Tekstas baigtas. *(Užkasa DUOBKASĮ I ir įbeda kastuvą)* Basta!

Pauzė.

JAUNA MOTERIS. Na, o kaip kruta mūsų „bičiulis Kastuvėnas"?

DUOBKASYS II. Prasmek skradžiai, tu viso svieto kekše!

JAUNA MOTERIS. O, kad galėčiau.

DUOBKASYS II. Iš žemės esu — į žemę grįžtu. Bet ne be kartėlio. *(Atsikrenkščia ir spiauna JAUNAI MOTERIAI į akis).*

JAUNA MOTERIS *(skardžiai nusikvatojus).* Iš nagų pažinsi liūtą. „Lik sveikas, mano balandėli!" *(Ir sulygina DUOBKASĮ II su žeme. Paleidus vėju bučinį)* Adieu, mielasai...

Dangus liūtimis prakiūra.

Klampodama po žliugsintį dumblą, JAUNA MOTERIS palengva išsilieja į erotišką, beveik obscenišką šokį. Šokio nebaigus, sukniumba dumbluos.

JAUNA MOTERIS *(vaitodama).* Esu — — — praryta — — — pergalės. *(Plėšte nusiplėšia nuo veido kaukolę)* Aš pavargau... *(Liedama ant savęs vandenį)* Aaaa... kaip gelia kaulus... kaip smelkia sąnarius... O! Kur mano senatvė? Kur mano mirtis? *(Pauzė)* Mirtis? Mano mirtis? *(Karčiai nusikvatoja).*

Tyla.

Staiga JAUNA MOTERIS vėl išsitiesia visa savo gracija, užsideda kaukolę, žvaliai apsisuka ir, peržengusi DUOBKASIŲ duobes, tartum vėtra dingsta iš kapų.

1964-65

SUSITIKIMAS

EDUARDAS CINZAS

„Statinė“ užskleidė aplanką ir pakėlė didžiulę, mieguisto buldogo galvą. Vešliais antakiais apaugusios akutės susiaurėjo į plyšelius, pro kuriuos sužibo skvarbus ir deginantis žvilgsnis. Greto jo, sunėręs už nugaros rankas, palinkęs į priekį, kad nesvyruotų, stovėjo k. kapelionas. Jis nepriklausė jokiam ordinui, bet visi jį vadino tėvu Kornelijum, o kai kurie — Kornelijum Vynininku. Be kalinių dvasios reikalų, jis jautė šventą pareigą pastovėti šalia kalėjimo direktoriaus stalo, išleidžiant kokį vargšą velnią, ir nulydėti jį iki vartų. Ir dabar jis stovėjo pilkas, bereikšmis, bet neišvengiamas, kaip ir visose scenose, kur Įstatymas yra stiprus ir nutukęs, o Mizerikordija išdžiūvusi ir bevaisė, kaip nukryžiavimo stulpas.

„Statinė“ liežuviu nustumė užgesusį cigarą į kitą lūpų kampą ir smakro judesiu parodė į kėdę prieš save. Plikame, kaip milžiniškas kiaušinis, pakaušyje blykstelėjo pro langų užuolaidas prasiveržęs spindulys. Tėvas Kornelijus pabandė nusišypsoti, bet tik išsišiepė ir gudraujančiai mirktelėjo. Liesas ir raukšlėtas jo veidas, su amžinai pagiriojančiojo skausmo raukšle apie burną, buvo įspūdingas, bet be gyvybės, kaip rugščiu vynu pasigėrusio Picaso teplionė. Už jų, tamsiu keturkampiu, dūlavo popierinėmis užuolaidomis pridengtas langas. Vidudienio saulė švietė tiesiai į jį ir

sunkėsi per popierių, atmušdama jame daugybę grotų kryželių.

Jis uždarė duris ir, įtemptai spoksodamas į jų rankeną, stengėsi nusiraminti, sutramdyti staiga užplūdusį pyktį, kuris sunkėsi į veidą skaisčiu raudoniu ir degino ausis. Suskaitęs iki septynių ir pajutęs, kad vėl pajėgia veide išlaikyti nieko nesakančią šypsenėlę, atsigręžė į stalą.

— Rūbų sandėlyje man sakė, kad norėjote pasikalbėti? — paklausė jis, prieidamas prie kėdės ir atsiremdamas į ją. — Kokiu reikalu?

„Statinė" atsilošė fotelyje ir iššaukiančiai pasižiūrėjo į tėvą Kornelijų. „Ar nesakiau, kad jis pirmas pradės pulti?" šaipėsi jo žvilgsnis. Kunigas apsimetė nematąs jo triumfo; jo veido išraiška nepasikeitė, bet švento naivuolio akyse, kurios net žmogžudžiuose temato paklydusias aveles, išsiplėtė tamsa.

„Statinė" pliaukštelėjo delnu per aplanką.

— Pasikalbėjimas bus labai trumpas, vaikine, — gaudžiančiu bosu sušvokštė jis. — Paprastai, prieš išleisdamas savo svečius į gatvę, aš paduodu ranką ir palinkiu daugiau nebesusitikti, bet su tavim noriu pasikalbėti. Nuo širdies, kaip žmonės sako. Šaipytis nėra ko! — paniuro jis, nulenkdamas galvą ir žvelgdamas iš paniūrų. — Tu pabandyk išlikti abejingu, iki aš pasakysiu šitą trumpą pamoksliuką. Žinoma, jis bus perdėm kvailas, bet tavo motina skambino man šį rytą ir prašė, kad aš pasikalbėčiau su tavim. Nesibaimink: negraudensiu, tokiais dalykais verčiasi tėvas Kornelijus, o tik trumpai — drūtai pasakysiu štai ką: Stepai, vaikinuk, susimąstyk! Gerai pergalvok žaidimą ir susivok, kokį vaidmenį jame atlieki? Turėjai tris mėnesius laiko suvokti, kad rankos skirtos darbui, o ne veidų daužymui.

— Teisėjas irgi kažką panašaus sakė, — šyptelėjo jis, prisimindamas šitą alkano vanago veidu senį,

kuris vartė apvalias akutes ir šūkavo: „Kumščių nebesuvaldai? Na, tai aš tau išrašysiu raminančių vaistų: tris mėnesiai Pataisos kalėjimo!"

— Teisėjas, mano išmone, buvo perdaug nuolaidus! — „Statinės" balsas dabar skambėjo šiurkščiai, kaip žmogaus, kuriam nusibodo pataikauti kvailiui. — Aš, vaikinuk, būčiau tau išrašęs žymiai stipresnių vaistų. Bet grįžkime prie nuoširdaus pasikalbėjimo... Štai mano paskutinis klausimas: apsigalvojai ir nusprendei, kad kvailus ginčus negalima spręsti kumščiais?

Jis nuleido galvą ir pradėjo raustis po aplanką. Stepas suprato, kad dabar viskas pastatyta ant vienintelio švietalo, kad, jeigu jis vėl pradės šaipytis, vyras pasinaudos Pataisos kalėjimo direktoriaus galiomis ir — pridės jam dar trejetą mėnesių, kaip „maištaujančiam ir sunkiai perauklėjamam elementui". Jis norėjo nusijuokti šitam nutukusiam seniokui į veidą ir išeiti, trenkiant durimis, atgal į savo kamerą, bet, tik aplaižė išdžiuvusias lūpas ir sumikčiojo:

— Manau, kad suvokiau... Tikrai, kada pagalvoju apie šitą senioką, pasidaro nesmagu... Žinoma, jam gal ir nereikėjo įsikabinti į mano apikaklę, bet aš *juk sulamdžiau jo naujutėlį autovežimį*... Ir man nereikėjo karščiuotis: turėjau pinigų ir galėjau sumokėti jam. Deja, suvokiau visa tai tik kalėjimo vienutėje.

Tėvas Kornelijus nuleido galvą ir atsiduso. O gal jis tik raugėjo savo vyną ir slėpė skausmo iškreiptą veidą. Kada „Statinė" ištiesė per stalą savo riebią leteną, jis nusigręžė ir nuėjo į duris.

— Esu įsitikinęs, kad mudu nebepasimatysime prie šito stalo, — dundėjo „Statinė" patenkintas. — Keliauk su Dievu, Stepai. Sveikink motiną, aš gal užsuksiu sekančiomis dienomis pas jus.

Jis padavė žalią išleidimo popieriuką ir atsilošė fotelyje. Patenkintas, kad pagaliau pabaigė šitą nemie-

lą reikalą, kurį, jeigu ne intymios pažintys su jaunojo nusikaltėlio motina, būtų patvarkęs visai kitaip.

Tėvas Kornelijus laukė koridoriuje, laikydamas rankoje jo lagaminą, kurį buvo palikęs už durų. Tylėdami jie nusileido siaurais, metaliniais laipteliais ir išėjo į tuščią ir saulės deginamą kalėjimo kiemą.

— Tau nereikėjo paduoti jam rankos, — abejingai tarė kunigas, tarsi netikėtai kažką prisiminęs. — Vyras, be abejo, būtų įsižeidęs, bet argi tau rūpi kitų jausmai?

Priekaištas sudavė jam per veidą, kaip botago smūgis. Jis pakramtė lūpas ir atsviedė:

— Po to, kai jis pagulėjo su mano motina, yra įsitikinęs, jog įgavo tėviškų teisių? Jeigu taip, tai pusė miesto garbingųjų vyrų gali vadinti mane sūneliu.

Tėvas Kornelijus susikišo rankas į kelnių kišenes ir susigūžė, tarsi jį perpūtė netikėtai atklydęs šiaurės vėjas. Jis stengėsi žingsniuoti netripinėdamas, bet kojos sunkiai vilkosi ir painiojosi.

— O aš, prisipažinsiu, — murmėjo jis, — nemaniau, kad tu esi eilinis niekšelis. Bent tokiu pasirodei, kada išsigandai papildomų trijų mėnesių, ir — susilenkei prieš „Statinę". Sumušei, kaip tu sakai, senioką vien tik už tai, kad jis pradėjo plūstis, net nepagalvodamas, kaip žmogus pergyvena sunkiu darbu ir taupymu įsigyto autovežimio sudaužymą. O prieš kelias minutes pasirodei gudrus, pramatantis kito savijautas, kai reikėjo išsisukti iš „Statinės" rankų. Kitų skausmas ir sielvartas tau nieko nesako?

Jis gerbė, nors ir neparodydamas, šitą dešimtmečius kalėjime praleidusį ir girtuokliu tapusį kunigą, bet dabar pajuto ir jam neapykantą. Jis buvo girtas, kaip ir visada, bet samprotavo pamoksliukais ir priekaištais, ir, jeigu šį kartą nekalbėjo užuominomis apie sielą, aiškiai stengėsi kalti į krikščioniškosios moralės vinį. Jis šyptelėjo, bet nesusivaldė, kaip norėjo ir atsakė:

— Man nereikalingi tavo graudenimai, seniuk. Kitų skausmas ir sielvartai? O aš pats ar nesu šitas **kitas**, kuris sielvartauja ir kenčia? Ar tu pajėgsi suvokti, kaip jaučiasi vaikas, kurį stumdė jau mokykloje ir šaukdavo mergvaikiu?

Jis užduso, bet kalbėjo toliau, kad ir mikčiodamas, nes reikėjo išsakyti šitam girtam seniui visa tai, ko jis negalėjo net įsivaizduoti, apdujęs šventų pasakų raizginyje ir alkoholiko haliucinacijų sapnuose.

— Kaip tu pavadinsi šitą jausmą, kuris įsidegino keturmečio berniuko atmintyje, kada, pabudęs naktį, jis eina ieškoti savo mamos ir pamato ją nuogą, išskėstomis kojomis, o tarp jų gulintį vieną šitų ponų, kurie dažnai šokdindavo jį ant kelių ir lepindavo saldumynais? Tu nestenėk, palauk, aš dar nebaigiau! Taigi — išsigandęs vaikas puola gelbėti savo motinos, o ji atgalia ranka parbloškia jį ant grindų ir laiko iki vyras nepasikelia nuo jos.

Jis pradėjo juoktis ir skambiai nusispiovė, pasišlykštėjęs savim ir visu pasauliu.

— Aš nemelavau šitai taukų statinei, prisipažindamas, kad padariau klaidą; nemelavau sakydamas, jog man reikėjo trijų mėnesių susivokti savyje. Nutylėjau tik štai ką: nuo dabar smogsiu taip, kad vyras pagulės, iki aš pasišalinsiu.

Tėvas Kornelijus tripseno šalia, sunkiai gaudydamas orą bedante burna. Jis išplėšė, tik dabar pastebėjęs, iš jo rankų savo lagaminą, bet žingsnius sulėtino.

— Palydėsiu tave iki vartų... — murmėjo kunigas, netikėtai įsikabindamas į jo alkūnę. — Mėgstu išlydėti žmones į laisvę. Pasidžiaugti su jais. Mokykloje žino, kad tu esi kalėjime?

— Na, tai kas? — truktelėjo jis pečiais.— Ak, tu baiminiesi, gerasis Dievo seneli, kad mane pašalins? Nusiramink, ponia mano motina juk yra keletos vieš-

bučių savininkė, o aš pats — geriausias mokyklos sportininkas. Taigi. Ji galėjo paskambinti, „kur reikia", dar prieš teismą, ir senasis peslys būtų tik pagrūmojęs man pirštu, bet ji nusprendė, kad trys mėnesiai Pataisos kalėjimo man atneš naudos. Juo labiau, kad tai buvo atostogų metas.

Jie priėjo vartų sargo baraką. Nusmaukęs uniforminę kepurę ant pakaušio, sukėlęs kojas ant stalo, vienoje rankoje laikydamas sumuštinį, o kitoje laikraštį, vyras abejingai žvilgterėjo į išleidimo lapelį ir koja paspaudė mygtuką. Vartai kiek prasivėrė ir jis išėjo į gatvę.

— Stepai!

Jis susiraukė, bet tėvas Kornelijus žiūrėjo į jį drėgnu žvilgsniu, ir jis priėjo prie jo. Valandėlę jie žiūrėjo vienas į kitą, paskui kunigas iškišo ranką pro vartų grotas ir paglostė jo skruostą.

— Su Dievu, Stepai. Su Dievu, berneli. Aš... aš tik norėjau tau pasakyti, kad tu esi geras žmogus. Maištaujantis, bet geras.

Jis pakraipė galvą ir apsigręžė. Nuėjo net neatsigręždamas į kunigą, kuris kažką dar bandė pasakyti.

Saulės išdegintoje gatvėje buvo tuščia ir tylu. Retkarčiais praslinkdavo vienišas autovežimis, pakildavo baltų dulkių debesėliai. Namų langinės buvo uždarytos, durys užsklęstos: miestelis snaudė vidudienio karštyje. Prieš kalėjimo vartus esančios krautuvėlės langas skendo skylėto gaubto šešėlyje. Patogiai susirangęs ant išsipūtusio kelionmaišio, atrėmęs nugarą į krautuvėlės palangę, sedėjo negras. Jam priartėjus, jis pakėlė galvą nuo rankų ir Stepas pamatė liesą, apaugusį baltais šeriais ir didelėmis varlės — baublio akimis, seno velnio veidą. Įsitikinęs, kad tai nebuvo policininkas, negras vėl nuleido galvą, bet jis stuktelėjo jį koja.

— Eik į krautuvę ir nupirk man butelį alaus.

Negras lėtai pasikėlė, paėmė pinigą ir, vengdamas

pažvelgti jam į veidą, nuslinko į krautuvėlės duris. Stepas atsisėdo ant palangės ir užsirūkė.

„Kaip sentimentaliniame filme, šaipėsi jis iš savęs. Kalinys išeina į būtinai tuščią gatvę ir dairosi savo mylimosios. Filme visada iš už kampo pasirodo gražutė mergina ir bėga ištiesusi rankas, su džiaugsmo ašaromis akyse. Taigi, o manęs, kaip matau, niekas neateis pasitikti..."

— Nusipirk ir sau butelį! — numetė negrui, kuris kažko delsė prie durų, bet tuoj pasigailėjo, prisiminęs, kad tai paskutiniai jo pinigai.

Iš už gatvės kampo pasirodė du berniukai ir šlubas šuo. Jie sustojo prieš gatvės pavadinimo stulpą ir bandė perskaityti įrašą lentelėje. Skaitė vyresnysis, kokių dešimties metų, didžiuliais guminiais batais ir baisiai purvinu kombinezonu, šviesiaplaukis. Mažylis, nedaugiau kaip šešių metukų, tokiu pat kombinezonu, bet basas ir trumpai kirptais plaukais, stebėjo brolio lūpas ir pamėgdžiojo jį, juokingai kraipydamas burną. Baigęs skaityti, vyresnysis išsitraukė iš kišenės popiergalį ir palygino jį su lentelėje esančiais žodžiais. Atrodė, kad viskas atitiko, nes jis šyptelėjo ir vėl paslėpė popiergalį. Mažylis sukikeno iš džiaugsmo, bet vyresnysis rūsčiai pažvelgė į jį iš savo aukštybių ir šis nuščiuvo. Pilkas, kaip kelio dulkės, šuo stovėjo rimtas ir susikaupęs, pakėlęs skaudamą leteną, bet vistiek neišvengė mažylio rūstybės: jis stumtelėjo jį koja ir, imituodamas brolio veido išraišką, piktai suraukė kaktą, pašnabždomis subardamas vėplą šunį. Apsidairę ir pamatę didžiulius kalėjimo vartus, jie išsigando ir, perbėgę gatvę, sustojo šalia Stepo.

Vyresnysis apžiūrėjo jį iš paniūrų, grėsmingai atkišęs pečius ir pasirengęs muštis. Mažylis buvo taikingesnis ir net nusišypsojo į Stepo mirktelėjimą. Iš krautuvėlės išėjo negras, nešdamas alaus butelį ir džiovintos dešros gabalą.

— Jis teturėjo tik vieną butelį alaus, — murmėmėjo jis, suberdamas grąžą į Stepo delną. — Tai aš nusipirkau gabaliuką dešros...

Jis nieko neatsakė, bet negro melas jam nepatiko. Jie visi melagiai, šitie juodžiai. Girkšnodamas alų, jis dairėsi gatvelėje, kuri buvo tuščia, kaip ir anksčiau. Negras vėl atsisėdo ant savo maišo, išsitraukė peilį ir pradėjo valgyti.

Pirmas dešra susidomėjo šuo. Jis atšlubavo prie negro ir, sustojęs spyriu nepasiekiamame nuotolyje, pradėjo judinti uodegą. Paskui šunį atsekė berniukai. Jie apsimetė abejingais, net nežiūrėjo į valgantįjį, bet žvilgsniais sekiojo kiekvieną juodos rankos judesį, kuri įdėdavo dešros gabaliuką į burną. Ir negras jų nematė, bet šuniui jis išspiaudavo kietesnį gabaliuką.

Stepas pasišaukė berniukus ir atidavė jiems likusius centus. Berniukai valandėlę šnabždėjosi suglaudę galvutes, paskui šoko į krautuvėlę. Po keletos minučių jie vėl pasirodė, linksmi ir klegėdami, iškilmingai nešdami šviesaus medžio pypkę. Tokias pypkes drožinėja neturtingi kaliniai ir keičia į tabaką su miestelio krautuvininkais. Jie perėjo gatvę ir sustojo prieš vartus. Vyresnysis įsikando pypkę ir užsikėlė mažylį ant pečių. Šis, drebėdamas iš baimės ir džiaugsmo, stipriai prispaudė skambučio mygtuką.

Sargas buvo linksmas vyras ir, kaip atrodė, mylėjo vaikus. Jis apžiūrėjo pypkę, iškišęs ranką paglostė mažylio plaukus, bet vartų nenorėjo atidaryti. Tada mažylis pradėjo verkti. Ar todėl, kad vyresnysis sugniaužė jo rankutę, ar iš širdgėlos, kad neleidžia pas tėvą, bet jis verkė taip graudžiai, kad vyras pradėjo keiktis ir atidarė vartus. Nurodęs, kur eiti, jis vėl dingo savo barake. Berniukai ir šuo nubėgo per aikštę. Valandėlę dar judėjo šviesiaplaukės galvutės kalėjimo pastato šešėlyje, paskui išnyko.

— O manęs neįleido. — Negras žiūrėjo į vartus,

keistai šypsodamasis. — Sakė, kad lankytojus įleidžia tik nuo keturioliktos valandos. O kada bus ta keturiolikta valanda?

Stepas parodė jam į laikrodį virš kalėjimo vartų ir paaiškino.

— Bet tada bus antra valanda! — pasipiktino negras.

Stepas pakėlė savo lagaminą ir lėtai nuėjo gatve. Miestelio aikštėje jį pasivijo nudengtas autovežimis.

— Stepai!

Mergina nusiėmė tamsius akinius ir mėlsvose akyse sužibo ašarų kristalai. Jis įmetė lagaminą ir pasilenkė prie jos. Ji paglostė jo veidą pirštų galais ir švelniai pabučiavo į lūpas.

— Pasikeičiau? — paklausė jis, stengdamasis išsilaikyti nerūpestingu.

Ji papurtė galvą ir pasitraukė, užleisdama jam vietą prie vairo. Tamsūs plaukai suvilnijo žibančiomis bangomis ir iš jų padvelkė svaiginantis kvapas.

Išvažiavus iš miestelio, jis įsuko į siaurą keliuką tarp krūmų ir išjungė motorą. Ji susigūžė jo glėbyje, apsvaigusi nuo deginančių pabučiavimų, nepajėgdama ištarti nė vieno žodžio, nors mylinti ir išsiilgusi širdis buvo jų kupina iki skausmo. Jis nuleido autovežimio stogą ir viskas staiga sutemo.

* * *

Tolumoje subaltavo benzino stotelės namelis. Jis žvilgterėjo į rodyklę, pasvarstė ir tarė:

— Baigiasi benzinas, o kelionės dar nepradėjome. Turi pinigų, Rina?

Ji išvertė rankinuką ant sėdynės ir suskaitė pinigus. Jis nusiramino, pamatęs, kad užteks pripildyti baką ir dar liks pietum.

Benzino stotelės metisas rimtai išklausė jo nurodymų ir atkišo platų, alyvuotą delną. Jis atskaitė pinigus į jį, neprisiliesdamas delno. Metisas pastebėjo

tai ir pašaipiai prikando lūpą. Kada bakas buvo pripildytas, Stepas paklausė:

— Visada reikalauji sumokėti iš anksto?

— Ne, — išsišiepė metisas. — Tik iš tokių, kurie atvyksta tiesiai iš kalėjimo.

Stepas bandė iššokti iš autovežimio, bet Rina apkabino jo kaklą.

— Stepai, Stepai! — šaukė ji. — Susivaldyk, nekreipk dėmesio į tą smirdžių.

— Eikš, eikš! — juokėsi metisas, pakeldamas didžiulius kumščius. — Na, ko tu nelipi iš autovežimio? Tu, vaikinuk, kaip matau, esi karšto kraujo. Eikš, aš tau jį atšaldysiu.

Greitkeliu atburzgė motociklas ir, kaukdamas padangomis, įsuko į stotelę. Išjungęs motorą ir irdamasis kojomis, Kelių Apsaugos policininkas prisistūmė prie namelio lango, kuriame plačiai šypsojosi metiso žmona. Policininkas paėmė jam atkištą vaisvandenių bonkutę ir numetė ant lango pinigą. Dantimis nuplėšęs bonkutės metalinį kamštį, jis pasisuko į metisą ir skambiai išspiovė jį. Kamštis pokštelėjo į metiso odinį švarką, kaip revolverio šūvis. Vyras nuleido kumščius, pašnairavo į policininką.ir nuėjo į namelį. Tada policininkas galvos judesiu parodė Stepui į greitkelį ir užsivertė bonkutę.

Keletą ilgų minučių jie važiavo tylėdami, paskui Rina užsidengė veidą rankomis ir pravirko.

— Jeigu policininkas nebūtų atvykęs, vėl būtum susipešęs, — priekaištavo ji. Kiekvieną kartą, kada išeinu su tavim, atsitinka kas nors nemalonaus. Ištisus du metus laukiau iki tu pasikeisi, bet, kaip matau, ir kalėjimas nieko nepadėjo. Prieš valandą išėjai ir, jeigu ne tas protingas policininkas, vėl būtum sugrįžęs. Indėnas iš tavo blyškumo pažino, kad esi paleistas iš kalėjimo, o pinigus jis visada paima pirma, nes pats žinai, kad daug tokių, kurie nuvažiuoja

nesusimokėję. Argi jis kuom dėtas, tas smirdžius, kad tu buvai priverstas išbūti tris mėnesius kalėjime?

Jis instinktyviai užsimojo, bet tą pačią sekundę susivokė ir nuleido ranką. Tačiau ji pastebėjo ir skausmingai šyptelėjo. Valandėlę tęsėsi grėsminga tyla, paskui ji pasisuko taip, kad galėtų matyti jo veidą, ir tarė:

— Aš negalėjau užmigti visą naktį... Svajojau kaip susitiksime; apie šitą užkampio viešbutėlį, kurio sode tu pavogei rožę ir, atsiklaupęs, padovanojai man. Visą naktį svajojau apie daugybę jaukių smulkmenų, įsivaizduodama net tavo veido išraišką, kada pamatysi mane. Bet tu niekada negalvoji apie kitus — pasaulyje tėra tik Stepas, kuriam visi turi trauktis iš kelio, jeigu nenori būti partrenkti kumščiu į veidą. Ir aname keliuke, kada aš visa drebėjau iš laimės, vėl jausdama tave, užgulei mane, kad pasotintum trijų mėnesių alkį, kaip... kaip...

Ji nutilo ir priglaudė kaktą prie durų stiklo. Tačiau jis suprato, ką ji norėjo pasakyti. Kiekviena moteris atskirai supranta šitą „kaip gyvulys". Tokios sentimentalios merginos, kaip šita Rina, mėgsta švelnius glamonėjimus, bet tokios, kaip seksualinė isterikė ponia Surena, kuri atvyksta, kada jis vienas būna namuose, kikena ir murma: neskubėk, tu jaunas gyvuly.

— Tu net nepaklausei, ar aš noriu vykti su tavim, — vėl prabilo ji. — Nesakai, nei kur mes vykstame, nei kada sugrįšime. Po to... po šito, tu sėdai prie vairo ir keliauji savais keliais, o visa kita tėra tik tavo kasdienybės daiktai, kuriais tu naudojiesi.

Ji susirado rankinuke cigaretes ir užsirūkė. Jis tuoj užuodė marihuanos kvapą. Pirma mintis buvo: sugriebti ją už plaukų ir papurtyti taip, kad galva atsitrenktų į visus kampus, bet jis tik susigūžė ir įsiklausė į niekada negirdėtą balsą savyje. Pirmą kartą jo gyvenime kažkas persmelkė širdį ir suplūdo į kraują tokiu

svaiguliu, kad jis apstulbo ir užsimerkė. O ji, godžiai rydama dūmus, šaipėsi:

— Ar tu žinai, kad šiandien mano gimtadienis? Ištrūkau iš namų, prižadėdama, kad sugrįšiu laiku, dar prieš pradedant rinktis svečiams. Tėvas suprato, kur veržiuosi, bet tik pastukseno pirštu į kaktą, o motina štai ką pasakė: „Važiuok, tegu nestovinėja prie kalėjimo vartų, kaip šunelis. Pasikalbėk ir apsispręsk. Ir pasakyk tam cholerikui, kad mūsų kantrybė pasibaigė".

Jis sugriebė jos alkūnę ir suspaudė taip, kad ji suspigo iš skausmo. Paskui, kada ji išplėšė ranką ir pravirko, jis vėl susivokė savyje. Paglostė jos plaukus ir tarė:

— Aš vykstu į Pajūrio miestą. Reikalas skubus ir būtinas: noriu pamatyti savo tėvuką. Ir pasikalbėti su juom. Pasirodo, kad nesu mergvaikis, o turiu tėvą. Tikrą, su siela ir kūnu ir surištą mūsų šventosios bažnyčios sakramentais.

Ji nuščiuvo, išsigandusi ir nudžiugusi. Delnu nubraukė ašaras nuo staiga nušvitusio veido ir sumikčiojo:

— Bet, Stepai... tavo motina niekada nėra užsiminusi apie tai. Kodėl ji... kodėl ji tylėjo? Pagaliau — iš kur tu visa tai sužinojai?

Laisvąja ranka jis išėmė porcigarą, kuriame buvo marihuanos cigaretės, ir nusviedė jį į pakelės krūmus.

— Aš neklausiu tavęs, kada pradėjai rūkyti, — pasakė jis, — bet rūkei paskutinį kartą. Palik šitą žaidimą hipių neurotikams. Kodėl ji slėpė, kad yra ištekėjusi? Trisdešimt dienų ir naktų aš ieškojau atsakymo į šitą sklausimą, bet nieko nesuradau. Tėvukas man papasakos viską. Aš priversiu jį pasakyti, kodėl jie, mano gimdytojai, nusprendė palikti mane mergvaikiu.

Ji muistėsi ir kramtė lūpas, bet cigarečių nebebuvo rankinuke. Jis pašnairavo į ją ir padavė savo cigaretes.

— Aš myliu tave, Rina, — sušnabždėjo jis, tarsi baimindamasis, kad niekas daugiau kaip jis pats negirdėtų šito prisipažinimo. — Myliu tave iki mirties. Neduok Dieve — pamatysiu kada rūkant marihuaną — užmušiu! Juk žinai, kad visada pradedama nuo marihuanos, o užbaigiama narkotinių pamišėlių ligoninėse.

Ji neišsigando. Priešingai — pradėjo juoktis, net susilenkdama, tarsi jis būtų pasakęs kvailiausią naujieną pasaulyje. Jis paniuro, bet kantriai laukė, iki ji nusiramins.

— Meilė? — ji prisilenkė prie jo veido, piktai žibančiomis akimis ir pradėjo kandžiotis: — Po dviejų metų gulinėjimo, Stepas, vadinamas Kumščiu, prisipažįsta meilėje! Klausykite visi ir įsidėmėkite: aš myliu Riną, bet jeigu ji rūkys marihuaną — užmušiu! O aš? Ar esi paklausęs nors vieninteli kartą, ar aš tave myliu? Nejaugi tu tikrai nepajėgi suvokti, kad pasaulyje yra ir kitų žmonių, šalia tavęs? Kad jie... kad jie irgi pajėgia jausti, kad myli, būna laimingi, kenčia...

Ji paslėpė veidą tarp rankų ir vėl pravirko taip graudžiai, kad jam pasidarė nesmagu. Kelias tiesėsi, kaip milžiniškas durtuvas ir rėmėsi į krūtinę. Jis kraipė galvą, atplėšė marškinių apikaklę, bet dar niekada nepatirtas graudumas tebegniaužė gerklę. O ji verkė, pasikūkčiodama, kaip vaikas, ir jis nusigalėjo, prisivertė ištiesti ranką ir apglėbti jos pečius.

Pradžioji ji bandė atstumti ją, net įkąsti, bet po kelių minučių pasidavė ir prisiglaudė. Jis kostelėjo ieškodamas savęs, savo balso, bet kada ištarė pirmuosius žodžius, net nustebo, kaip jis buvo pasikeitęs.

— Mes spėsime sugrįžti prieš tavo gimtadienio „atidarymą", — tarė jis. — Aš tik šnektelsiu su tėvuku ir mes galėsime grįžti atgal.

— Tikrai? — nudžiugo ji. — Jeigu tu nebūtum šito pasakęs, sekančioje benzino stotelėje aš būčiau išlipusi ir paskambinusi į namus, kad atvyktų manęs parsivežti. Mes nebesiskirsime daugiau, Stepai? Sakyk, kad niekada daugiau neišsiskirsime!

Jis linktelėjo galva, bet prabilo sekdamas savas *mintis:*

— Tu palauksi manęs autovežimyje. Būk miela, suprask, kad tokie pasikalbėjimai vyksta tête-a-tête. — Jis pabučiavo ją į kaktą ir tęsė: — Šiaip ar taip svarstant — kalėjimas įsispaudė į mane. Nors turėjau daug laiko viską permąstyti, bet tebesu rūkuose. Po tos dienos, kada šitas girtuoklis, vyras, kuris turėjo draugą, labai panašų į mane, parodė man vieną nuotrauką, aš gyvenu kaip sapne.

Jis atsiduso ir spustelėjo jos pečius. Ji tylėjo, suvokdama, kad nedera dabar brautis į jo paslaptis, kurias jis pats papasakos, kada viskas bus paaiškėję.

Šalia greitkelio bangavo auksinė kviečių jūra. Ant kalvelių, pasipuošę baltomis kolonomis, apsupti amžinai žaliuojančių medžių, stovėjo žemvaldžių rūmai. Atrodė, kad jų bokšteliai rėmėsi į dangų, iš kurio plūdo turtingųjų dievo malonės. Jis šyptelėjo pagalvojęs, jog už tų rūmų, kokioje dauboje, kur vasarą siaučia dulkių pūgos, o žiemą viskas nugrimzda purvo liūne, glaudžiasi nedegintų plytų lūšnos, kuriose nuo neatmenamų laikų gyvena visų dievų užmiršti žmonės, blakės ir skurdas. Jis bandė galvoti apie daug ką, bet vis sugrįždavo prie šito vyro, kuris buvo jo tėvas. Viliamsas tvirtino, kad jaunystėje jis buvo nuoširdus ir linksmas vyrukas. Jis klausėsi šypsodamasis, nuleidęs galvą, bet viduje virė ir degino, kaip sieros rūgštis. O valkata pasakojo, kalbėjo ir juokavo su šitais žmonėmis, kurie prieš daugelį metų buvo jo draugai. Jis užsimerkdavo iš pasitenkinimo ir jo liesas veidas parausdavo, kaip šventuosius išvydusio šizofreniko.

* * *

... Iš pirmo žvilgsnio jis suprato, kad vyras dažnai būvoja kalėjimuose: jis abejingai apsidairė į sienas, tarsi bandydamas prisiminti, ar yra buvęs šitoje kameroje, pamaigė lovą ir numetė ant jos karišką kelionmaišį. Prižiūrėtojas Maksas užrakino duris, bet nenuėjo, o atsirėmė į durų grotas ir pradėjo sukti cigaretę. Valkata patampė bespalvį švarką ir išsitempė prieš jį.

— Leiskite susipažinti, — tarė jis. — Leitenantas Viliamsas. Penkioliktosios divizijos, trečio pulko, pirmos kuopos vadas. Ar neturi sulūžusios cigaretės, bičiuli?

Jis gulėjo ant lovos ir skaitė tėvo Kornelijaus paliktą knygą. Galvos judesiu parodė į cigaretes ant staliuko, bet ištiestą Viliamso ranką atstūmė koja. Valkata užsirūkė, bet, prieš padėdamas cigaretes, keletą jų paslėpė rankovėje. Jis apsimetė nieko nepastebėjęs, nes suprato, kad seniokas buvo nepilnaprotis. Jo veidas buvo pageltęs ir sudžiuvęs, kaip mumijos, bet švarus ir nuskustas. Atrodė, kad jis rūpestingai stengėsi išsilaikyti švarus ir, jeigu ne šitos nesveikai išplėstos akys, kuriose blaškėsi ir krūpčiojo išsigandęs gyvulys, jis niekuo nesiskyrė nuo kitų, persidirbime susenusių vyrų. Netikėtai prabilo Maksas. Jis užsidegė cigaretę ir paklausė:

— Šį kartą ilgiau pasiliksi pas mus?

— Dvidešimt parų! — įsitempė Viliamsas.

— Tai pataikė! — apsidžiaugė Maksas. — Kalėjimo ūkyje trūksta vieno traktorininko. Pats darbymetis, o žmonių nėra.

Viliamso kairysis žandas pradėjo triukčioti. Jis atsitraukė nuo durų ir sudejavo:

— Aš sergu, Maksai... Tu gerai žinai, kad aš sergu, tai kodėl pradedi gąsdinti mane? Ką aš tau padariau, kad tu taip nekenti manęs? O be to, — staiga nudžiugo jis, — aš nemoku vairuoti!

— Kaip tai — nemoku vairuoti? — pasipiktino Maksas. — Buvęs tankų brigados karininkas ir nemoki vairuoti. Tankas juk kaip ir nesiskiria nuo traktoriaus.

— Jūs neturite teisės varyti sergančių kalinių į darbus! — šaukė Viliamsas. — Jokių darbų aš nedirbsiu, pasakiau ir — baigta!

Staiga Maksas perbraukė raktais per durų grotas, kurios supoškėjo kaip kulkosvaidžio šaudymas. Viliamsas susverdėjo ir susmuko ant lovos.

— Saugokis, Viliamsai! — staiga subliuvo Maksas. — Saugokis, tankas važiuoja ant tavęs!

— Kur, kur? — vapėjo vargšas seniokas, bandydamas pasikelti ir dairydamasis aplink.

— Smuk po lova! — patarė Maksas, išpūsdamas žandus ir burgzdamas, kaip tankas. — Slėpkis, vyre! Greičiau, dėl Dievo!

Viliamsas nusivertė ant grindų ir nušliaužė palovin. Buvo girdėtis kaip jis draskė nagais grindis, bandydamas apsikasti ir kaleno dantimis iš siaubo. Paskui jis pradėjo skausmingai dejuoti ir nuščiuvo. Maksas, kuris jau buvo išsijuokęs iki ašarų, pasilenkė ir pažvelgė palovin.

— Užmigo... — nusivylė jis. — Sensta smirdžius, ilgiau penkių minučių nebeišlaiko.

Jis pakilo nuo lovos, ant kurios išgulėjo per visą Makso šunybę, ir priėjo prie durų.

— Už kokias nuodėmes užkrovėte man šitą pamišėlį?

— Pasiklausk direktoriaus. — Maksui nepatiko jo žvilgsnis ir jis pasitraukė nuo durų. — Gal kad nenuobodžiautum?

Jis nuėjo, braukydamas durų grotas raktais ir lydimas švilpimų. Ne, Makso niekas nemėgo, bet skundai direktoriui likdavo be atgarsio. Tą patį vakarą jis parašė „Statinei" laiškutį, trumpai nupasakodamas Mak-

so žaidimą su Viliamsu, ir prašė perkelti prižiūrėtoją į kitą bloką ar sudrausti. Po ano nelemto įvykio jis nebematė Makso per visą likusį kalėjimo laiką.

Niekas jo nevarė į jokius darbus, šito Viliamso. Kiekvieną rytą jis išdulkindavo savo švarką, be mažiausios raukšlelės paklodavo lovą ir pradėdavo laukti pusryčių. Tačiau valgė baimingai mažai. Kaip ir visi, dezintoksikacijos išblaivinti alkoholikai. Atrodė, kad jame svyruoja linksmos nuotaikos ir visiškos apatijos bangos. Kartais jis pradėdavo plepėti ir juoktis, kaip vaikas, o kartais ištisas valandas išgulėdavo ant lovos, nieko nematydamas ir negirdėdamas. Įsitikinęs, kad joks pavojus negresia iš kameros bendro, pasidarė žvalesnis. Jis nebuvo visiškas kvailys, o giedresnėmis valandėlėmis kalbėdavo ir samprotaudavo kaip normalus žmogus.

Vieną vakarą, kada, grįžęs iš virtuvės, kur jį nusivesdavo koks švelnesnis prižiūrėtojas lengvam darbeliui, už kurį gaudavo tabako, jis sėdėjo prie savo staliuko ir suko cigaretes, pasigirdo šūktelėjimas.

— Dabar prisimenu, į ką tu panašus! — džiūgavo jis. — Jau kelios dienos, kaip kvaršinu galvą... Kaip tavo pavardė, Stepai?

Vengdamas kvailo pokalbio, jis nieko neatsakė, bet seniokas neatlyžo.

— Tu esi labai panašus į vieną mano draugą. Buvusį draugą, su kuriuom tarnavome viename pulke. Ek, vyruti, kiek linksmų valandų esame kartu praleidę!

Jis susisvajojo ir ilgai dūsavo, kraipydamas galvą ir tyliai kikendamas. Paskui vėl sugrįžo į kamerą, apsidairė į pajuodusias ir prirašinėtas sienas ir atsiduso. Staiga jis pašoko, naujos minties pagautas, ir trenkė delnu į kaktą.

— Tegu mane pakaria, jeigu tu nesi panašus į Karolį Lemontą! Aš tuoj tau įrodysiu, kad leitenantas Viliamsas dar neprarado atminties.

Jis puolė prie savo maišo ir pradėjo versti iš jo sutrintas knygas, kamuolėlin susuktas kojines ir kitokį seno valkatos šlamštą. Suradęs albumą - piniginę, jis iškėlė jį virš galvos ir nusikvatojo. Tačiau besklaidydamas nuotraukas vėl pasimetė ir pradėjo kalbėtis bei juokauti su žmonėmis, kurie žvelgė į jį iš nutrintais kampais knygutės. Pamatęs Karolį Lemontą, jis pabudo ir gailiai šyptelėjo.

Vyras nuotraukoje tikrai buvo kiek panašus į jį, bet ne taip, kaip bandė įtikinti seniokas. Jų buvo keletas, šitų uniformuotų gaidukų, kurie stovėjo iškėlę krūtines ir glaudė prie šono besišypsančias merginas. Veidai buvo išblukę, sunykę pageltusiame popieriuje, bet jis atpažino savo motiną. Ji glaudėsi prie lieso, vaikiškai ilgu kaklu vaikino ir šypsojosi. Ilgai žiūrėjo į jauną ir gražų veidą, nušviestą saulės ir apsuptą juodų plaukų sruogomis, ir, nors laikas dabar jį buvo beveik neatpažįstamai pakeitęs, tai buvo jo motinos veidas.

— Tikrai, — sutiko jis. — Šitas Lemontas yra panašus į mane. Kur ir kada padaryta šita nuotrauka, Viliamsai?

Vyras bandė prisiminti, bet nepajėgė.

— Manau, kad baigus karo mokyklą... Fotografavau aš, nes, matai, mano mergaitė stovi vieniša. Visi kiti yra su savo sužadėtinėmis. Ir šitas Vivegnis, — jis pastukseno pirštu į jo motinos vaikiną, — matai, kaip pasipūtęs iš laimės? Geras vaikinas buvo, tik nepasisekė jam su žmona. Įsimylėjo šitą Moniką, — jis vėl palietė pirštu jo motinos veidą, — kuri ir suvyniojo jį apie pirštą. Graži buvo bestija, bet pasileidusi, kad neduok Dieve! Bandėme perkalbėti; įrodinėjome, kad visi esame gulėję jos lovoje, bet jis tik įsižeidė ir pradėjo švaistytis kumščiais. Išvyko į kito miesto įgulą ir susituokė su ja. Tačiau, kaip teko girdėti, neilgai gyveno — išsiskyrė. Buvo kalbama, kad turėjo sūnų, bet

niekas netikėjo. Negi galėjo toks doras vyras palikti žmoną, kad ir kekšę, bet vistiek juk žmoną, su mažyčiu ant rankų? Paskui prasidėjo šitas nelemtas karas ir aš išvykau į frontą. Nepasisekė man šitame kare... jis delnu prispaudė staiga pradėjusį trūkčioti skruostą ir įsiklausė. Kameroje snaudė šilta vakaro tyla, niekur nesigirdėjo tankų ūžimo, ir jis nusiraminęs pasakojo toliau:

— Tas prakeiktas karas išblaškė mūsų ketveriukę. Lemontas dingo be žinios, tur būt, užgriovė kokiame urve. Averenas, štai, šitas druckis, kurio mergina aukštesnė visa galva už jį, mirė belaisvėje. Vivegnį netikėtai sutikau Pajūrio mieste prieš keletą metų. Toks pat linksmas ir nuoširdus, nors jau pulkininko blizgučiais pasipuošęs. Pavaišino ir pinigų davė, kaip ir pridera senam bičiuliui.

— Ar neklausei, kaip jam išėjo su žmona? Kaip ten viskas pasibaigė?

— Žinoma, kad klausiau! Taip, sako, buvau vedęs, bet teko išsiskirti. Klausinėjau, kur dabar Monika (senos pažintys visada praverčia!), bet jis tik numykė. Girdėjau, sako, gerai gyvena: viešbučiais verčiasi.

— O apie sūnų?.. — jo rankos drebėjo, visas kūnas staiga pažliugo limpančiu prakaitu. — Nieko neišsikalbėjote apie sūnų?

— Priminiau jam, kad buvo gandų, jog jis palikęs Moniką su mažyčiu ant rankų. Taip jau išėjo, burbtelėjo, ir atsisveikino.

Jis užsimerkė, susigūždamas, kaip žvėris, kuris staiga pabudo jame ir vertė staugti, suplėšyti šitą vaiduoklišką senį; sutrypti jį į dulkes, iš kurių jis išniro ir smogė tiesiai į širdį. Jis norėjo atstumti klaikią tiesą, nusipurtyti visas dulkes, kuriomis apdrėbė jį šitas pamišėlis, šaukti visam pasauliui ir sau, kad tai tik įvykių ir panašių žmonių sutapimas, bet tik vis žemiau lenkė galvą. Kad Viliamsas nepamatytų jo veido, krau-

ju pasruvusių akių, kuriose nenugalimai plūdo ašaros. Paskui staiga nusigręžė ir atsigulė. Nustebęs Viliamsas valandėlę pastovėjo prie jo lovos, paskui vėl pradėjo sukti cigaretes.

Tą naktį jis nemiegojo, bet ryto skambučiui sužvangus koridoriuje, buvo viską apsvarstęs ir nusprendęs ką daryti. Paskutinės kalėjimo dienos išsitęsė iki begalybės, bet iškentė jas, vaikščiodamas kameroje iki mirtinai nuvargdavo. Atkalėjęs savo dvidešimt parų, Viliamsas išklydo savais keliais, net nesusapnavęs, kokį gaisrą jis įžiebė.

* * *

... Greitkelis slydo lygumomis, kaip sidabrinis indėno diržas. Tolumoje sudūlavo Pajūrio miesto pastatai. Kada jis išsuko iš greitkelio ir įvažiavo į siaurą, įvairiaspalviais mediniais namais apstatytą priemiesčio gatvę, ji pabudo. Iš miego ar iš susimąstymo, jis nežinojo, bet buvo patenkintas, kad ji vėl šalia; kad vėl išgirs jos balsą ir galės pažvelgti į gražų ir mylimą veidą.

— Miesto įgulos kareivinės? — Mergina baltutėliu švarku ir plačia šypsena ištiesė ranką prieš save. — Važiuokite toliau šita gatve iki pirmosios kryžkelės. Paskui — pasuksite į dešinę ir po keletos minučių pamatysite kareivines.

— Merginos visada žino, kur yra kareivinės, bažnyčios ir gimdymo ligoninės, — nusijuokė jis.

Tačiau kareiviukas prie vartų nebuvo toks tikslus. Jis tęsė pokalbį, kad galėtų kaip galima ilgiau žiūrėti į Riną. Net keletą kartų uždėjo ranką ant jos peties, bet pagaliau nusakė:

— Dabar pulkininko nėra kareivinėse. Pabandykite nuvykti į jo namus. Taip, čia netoli. Ot, pavažiuosite šita gatve keletą minučių ir pamatysite įgulos karininkų barakus. Pulkininko žaliai nudažytas, su akmenine varna sodelyje.

Karininkų barakai buvo ne kas kitas, kaip puošnios vilos, o pulkininko Vivegnio sodelyje tupėjo ne varna, o didžiulis granitinis erelis.

Valandėlę jis delsė, bet reikėjo pasiryžti, nors dabar jis pasijuto suglebęs ir neramus. Rina suspaudė jo alkūnę ir paklausė:

— Gal man eiti kartu su tavim?

Jis papurtė galvą ir iššoko ir autovežimio. Keliais šuoliais perbėgo sodelį ir paspaudė durų skambutį. Širdis stuksėjo ir blaškėsi taip, kad pradėjo trūkti kvapo. Jeigu kalėjimo vienutėje jis degė neapykanta šitam vyrui, kuris išmetė savo sūnų į gatvę, net nesuteikęs jam savo pavardės, dabar, stovint prieš žaliai dažytas duris, viskas susijaukė, išblėso, užleisdamas vietą vaikiškam smalsumui. Ką jam sakyti? Kaip priversti žmogų, kuris prieš daugelį metų nutraukė visus saistus su savo šeima, pasakyti, kodėl taip pasielgė? Kokia paslaptis laikė užgniaužusi jo motinos lūpas, kad ji buvo priversta nešioti mergaitės - motinos gėdą dvidešimt metų?

Žingsniai artėjo prie durų, ir jis įsiklausė į juos, palenkęs galvą ir stengdamasis išlikti ramus. Ėjo sunkus vyras, ramus ir pasitikįs savimi. Neskubėdamas jis nuėmė apsaugos grandinėlę ir atidarė duris.

Vienmarškinis, senomis ir susiglamžiusiomis kelnėmis, basas kojas įspyręs į šlepetes, pulkininkas Vivegnis pasirodė paprastas ir kasdieniškas, kaip ir milionai nutukusių vyrų. Jis žengė į priekį ir išėjo į saulės apšviestą prieangį.

Stiprių akinių padidintos rudos akys prisimerkė. Smulkios raukšlelės įsipiovė skruostuose ir susimetė apie stiprią nosį. Kakta buvo aukštai praplikusi ir ryškiai pabalusi nuo nuolatinio kepurės nešiojimo saulėje. Paprastas, nieko nesakantis veidas. Net be tradicinių aukštųjų karininkų ūsų.

Nieko jame nebuvo panašaus su jo veidu. O ta-

čiau šitas nutukęs pulkininkas buvo jo tėvas. Jis ramiai žiūrėjo į Stepą ir kantriai laukė.

— Norėčiau pasikalbėti su jumis, — pagaliau sumurmėjo jis. — Vienu man labai svarbiu reikalu.

— Jeigu jūs norite įsirašyti savanoriu, — šyptelėjo pulkininkas, — nuvykite į kareivines...

— Jūsų bičiulio Viliamso reikalu.

— Bičiulis jis buvo prieš dvidešimt metų, šitas mielas Viliamsas, o dabar... — Jis nepasitikėjo valkata tapusiu draugu ir todėl paskubėjo sudėti taškus ant i. — Na, eikime į vidų. Juk nesvarstysime Viliamso reikalų ant slenksčio.

Tikrai, jis buvo linksmas ir nuoširdus, tas pulkininkas Vivegnis. Dideliame ir senberniškai nykiame salone jis parodė jam į fotelį, o pats nuėjo prie spintelės. Suradęs keletą banknotų stalčiuje, jis tvarkingai sulankstė juos ir ištiesė Stepui.

— Manau, kad šitas „reikalas" liečia pinigus? — šypsojosi jis nelygiais, bet baltais dantimis. — Pasakykite Viliamsui, kad...

Jis nutilo ir perbraukė ranka per kaktą. Valandėlę žiūrėjo į jo veidą prisimerkęs ir sumišusiai šypsodamasis, kaip žmogus, kuris susitiko seniai bematytą draugą ir jokiu būdu negali prisiminti jo vardo. Padėjo pinigus ant stalo kampo ir nusijuokė:

— Jūs, jaunuoli, esate nuostabiai panašus į vieną jaunystės draugą. Lemonto pavardė jums nieko nesako?

— Viliamsas sakė, kad jis dingo kare. Jis dar pasakojo, kad jūs buvote vedęs Moniką Desgales. Ar tiesa, kad palikote ją su kūdikiu ant rankų?

Pulkininkas Vivegnis krūptelėjo ir skausmingai susiraukė. Atrodė, kad jis norėjo surikti, bet tik pakramtė lūpas ir įsakė:

— Pasakykite Viliamsui, kad jis yra senas kvailys! O dabar — paimkite pinigus ir eikite, kol neišmečiau jūsų pro duris.

Jis nuleido galvą ir tyliai nusijuokė. Ne todėl, kad seniokas nepajėgtų jo išmesti pro duris, bet reikėjo ką nors daryti, kad jis nusiramintų ir atsakinėtų į klausimus. Geltonas kilimas buvo išmargintas juodais taškeliais, sukietėjęs nuo drėgmės ir dulkių. Jis apžiūrinėjo kilimą, bet pasijuto įsitempęs ir besiklausąs artėjančio pulkininko kvėpavimo.

„Dieve mano, ką dabar daryti?" mąstė jis, stengdamasis suvaldyti į kumščius besigniaužiančius pirštus, bet viskas buvo paskendę švininiame rūke, kuris slėgė staiga ištuštėjusią galvą, kurioje aidėjo trūkčiojantis nuo pykčio pulkininko Vivegnio alsavimas. Paskui — dvi šlepetėmis apautos pėdos užmynė juodus taškus kilime, padvelkė sunkus seno ir nutukusio vyro prakaitas. Jis žvilgterėjo į trumpus ir rudais plaukeliais apaugusius pirštus, kurie skaudžiai suspaudė jo alkūnę, ir bandė nusišypsoti drebančiomis lūpomis, bet rankos sugriebė pulkininką už krūtinės ir trenkė į sieną.

Akiniai nukrito ir išsigandusios, skausmo ašaromis pasruvusios akys išsiplėtė prieš jį. Keletą sekundžių jie grūmėsi, švokšdami vienas kitam į veidą, paskui jis išgirdo skausmingą stenėjimą; pajuto savo gniaužtuose šiltą ir drėgną tėvo kūną, ir atšoko.

Valadėlę žiūrėjo vienas į kitą išsigandę ir pasibaisėję.

— Pinigai... — suvapėjo pulkininkas. — Pinigai... yra spintelės stalčiuje.

Jis duso iš pykčio ir gėdos, bet buvo priverstas vaidinti išsigandusį, nes be akinių nieko nematė ir žvelgė į priekį, keistai pakreipęs galvą. Ne, jis nebuvo bailus, tėvukas pulkininkas, o tik gudravo stengdamasis atgauti kvapą.

Jis pakėlė nuo kilimo akinius ir padavė jam.

— Jūs neatsakėte į mano klausimą, pone: ar tikrai buvote vedęs Moniką Desgales?

Pulkininkas Vivegnis linktelėjo galvą. Užsidėjęs akinius jis kiek nusiramino, net bandė nusišypsoti. Įsitikinęs, kad stovi ne prieš plėšiką, o pamišėlį, pradėjo slinkti prie spintelės.

— Taip, aš buvau vedęs Moniką Desgales, — su viskuom sutiko jis. — Gal leisite sužinoti, kodėl visa tai jums parūpo? Jūs ateinate Viliamso vardu, gaunate pinigų ir, vietoje padėkos, trenkiate mane į sieną...

Jis atsisėdo į fotelį ir užsirūkė. Seniokas jau buvo netoli spintelės ir susikaupė paskutiniam šuoliui. Reikėjo sulaikyti jį, nes sugriebęs revolverį, jis nebeatsakinės į jokius klausimus.

— Kodėl man visa tai parūpo? — pakartojo jis. — Matote, pulkininke Vivegni, šita Monika Desgales yra mano motina...

Pulkininkas šoko prie spintelės ir įgrūdo ranką į stalčių, bet sustingo atsirėmęs į ją. Lėtai, tarsi įsiklausydamas į tolyje nykstantį aidą, ištraukė ranką ir atsigręžė.

— ... o jūs esate mano tėvas.

Kiek laiko jie žiūrėjo vienas į kitą, jis nesuvokė; viskas buvo nugrimzdę į sidabrinį drebantį rūką, pro kurį jis tematė tik tamsų tėvo šešėlį. Paskui, kada ašaros išsisklaidė, vėl pradėjo ryškėti aukštai praplikusi kakta ir nemirksinčiai žiūrinčios rudos akys. Jos buvo šaltos ir abejingos, šitos akys, o skvarbiame žvilgsnyje, kuris bėgiojo jo veidu, tesimatė tik niūrus smalsumas.

— Aš nesu tavo tėvas, jaunuoli, — tarė jis, užtrenkdamas stalčių, ir pakartojo: — Ne, Stepai, aš nesu tavo tėvas!

— Bet jūs pažinote mane... Žinote mano vardą, — sumikčiojo jis.

Pulkininkas Vivegnis nuėjo prie lango, pastovėjo prieš jį atsukęs jam nugarą, paskui vėl sugrįžo prie spintelės.

— Motina tau papasakos viską, — suniurnėjo jis. — O dabar — eik sau, nes man laikas ruoštis tarnybai.

— Niekur aš neisiu! — suriko jis, pašokdamas ir balškydamasis po kambarį. — Neišeisiu iš čia, iki nesužinosiu, kodėl atsižadėjote manęs ir motinos; kodėl dvidešimt metų aš išbuvau mergvaikiu!

— Tavo tėvas yra Lemontas, Stepai, — staiga sušvelnėjusiu balsu tarė pulkininkas. — Ji, tavo motina, penktame neštumo mėnesyje prisipažino, kad ne aš esu laukiamo kūdikio tėvas, o jos meilužis Lemontas. Po gimdymo aš jai atidaviau visas santaupas ir išsiunčiau pas jos tėvus. Manau, kad tu sutiksi, jog aš turėjau teisę uždrausti suteikti kūdikiui savo pavardę? Šiandien gal kitaip pasielgčiau, bet tada buvau jaunas... Tu supranti mane, Stepai? Tu...

Jis atsigavo bėgdamas per sodelį. Atplėšė vartelius ir iššoko į gatvę. Rina išsigando, pamačiusi jo veidą ir skubiai atidarė autovežimio duris. Jis sugriebė jos rankas ir prispaudė jas prie savo veido. Nusigandusi ir nustebusi Rina bandė jas atitraukti, bet, pajutusi ant jų ašaras, nurimo ir prispaudė jo galvą prie krūtinės.

Žaliai dažyto namo duryse pasirodė storas pulkininkas. Jis užrakino duris ir lėtai perėjo sodelį. Išėjęs į gatvę, pasitaisė kepurę, žvilgterėjo į laikrodį ir skubiai nuėjo.

Rina sekė jį žvilgsniu, kažkodėl laukdama iki jis atsigręš, bet pulkininkas ėjo vienodais skubiais žingsniais ir dingo už gatvės kampo.

Saulė jau buvo pasvirusi į vakarus. Pūstelėjo nežinia iš kur atklydęs vėjas, gatvėje šoktelėjo baltų dulkių verpetas ir vėl išnyko. Netoliese esančios bažnyčios bokšto laikrodis pradėjo mušti valandas.

Kompozicija

ALGIRDAS GRIGAITIS
gimė 1930 m. Kaune. 1956 m. baigė City College New Yorke, gaudamas elektros inžinieriaus diplomą, Dirba civilinėje aviacijoje, aerodromų apšvietimo srityje. Rengiasi ketvirtajai savo fotografijų parodai.

Prometėjaus kančia (iš ciklo „Prometėjaus giesmė")

Aštuntoji diena

Atomo giesmė — prieš puolimą

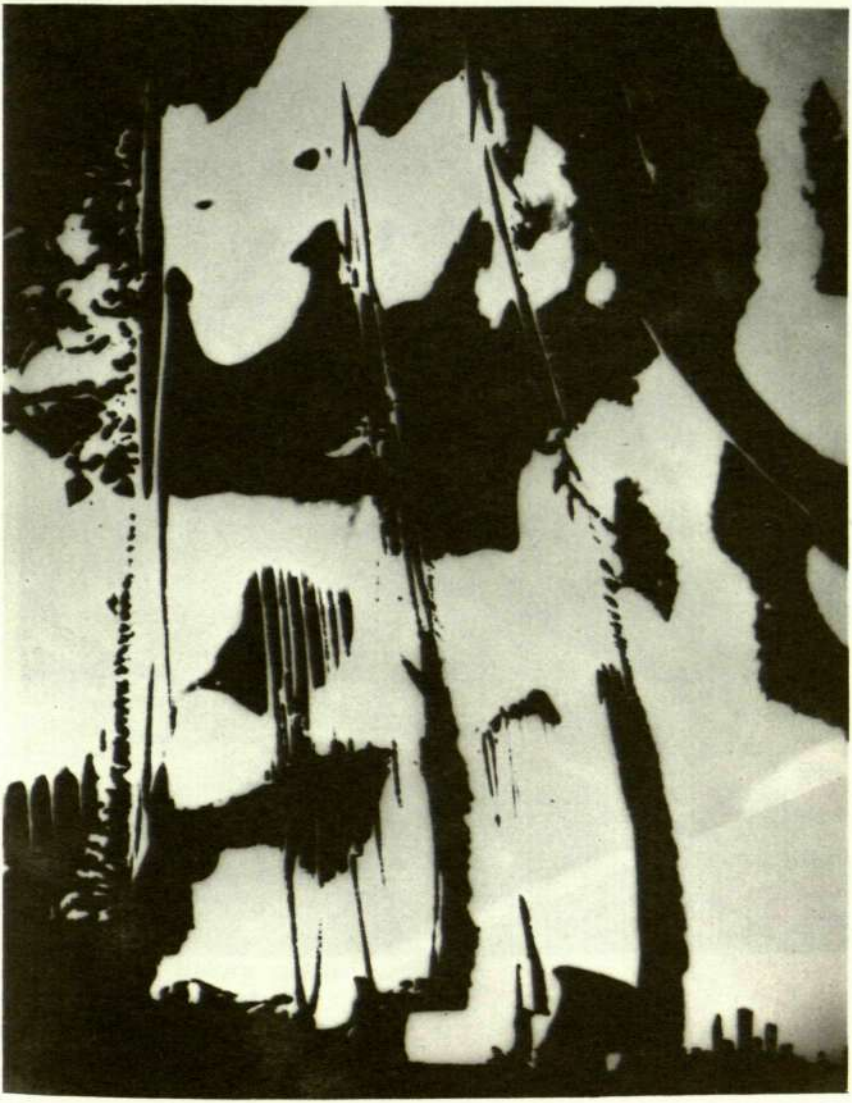

Atomo giesmė — puolimas

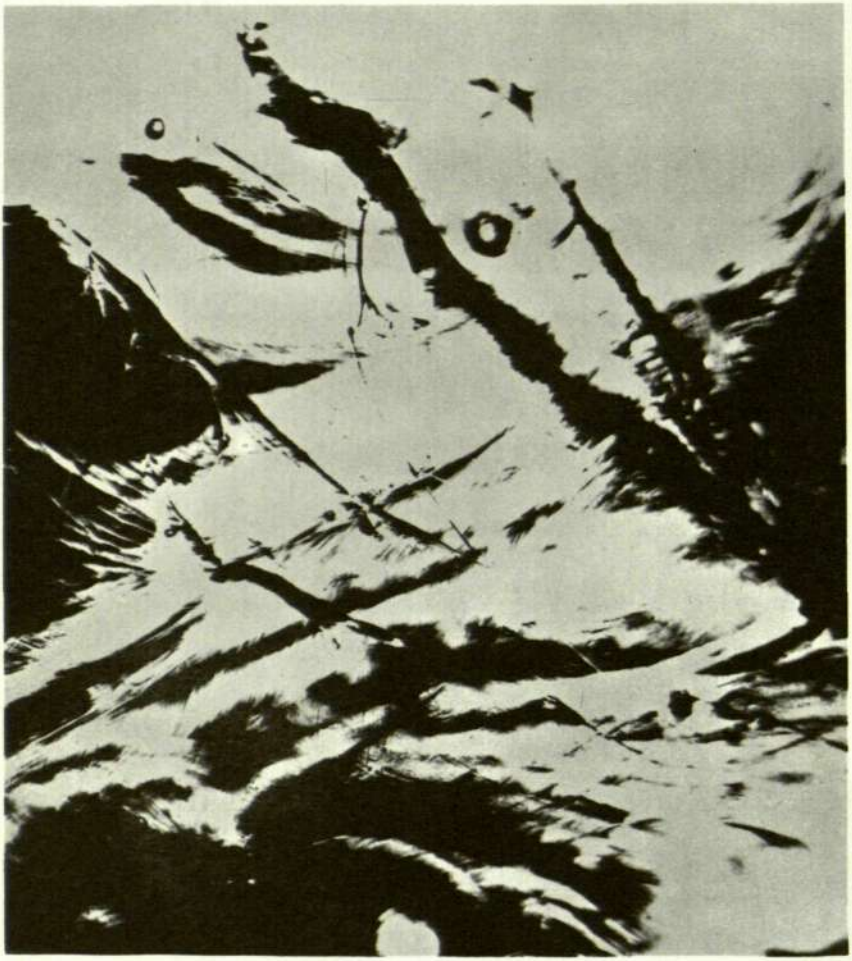

Atomo giesmė — po puolimo

MAŽAI DAINELEI

ALDONA VEŠČIŪNAITĖ

Nereikia verkt. Tegu švelnūs vardai
tylioms srovėms, saulėtoms
ilgų mėnesių gatvėms. Miestui.
Vėlyvos popietės šešėliuose
suklydusiems namams,
vakaro alėjoms,
stoties žibintų melancholijai,
mažai dainelei,
lapui,
nakties viršūnėse žvaigždėms.

Sako, baltesnis ir už sapną laivas,
bet debesys tie primena man liūdesį.

PARSINEŠI UŽKRITUSĮ KALNE SAULĖLYDĮ

Atsisėdus vartau šviesiaplaukes
knygas, užmirštus peisažus,
miestus užmirštus,
upes šakotas,
naktis baltas ir atviras
vartau.

Ritasi pievos obuoliais
raudonais, klostosi
skarom žaliom, liepsnukėm
raudonom, per vėją,
braido sniegenos, tarp lapų,
įsivėlę,
raguoti grambuoliai.

Per langą vakaro matau
parsineši
užkritusį kalne saulėlydį,
glėbius šakų
prisėtų paukščiais raibais.

MANO PLAUKAI
KAIP SULYTA ŽEMĖ

Mano plaukai
kaip sulyta žemė.
Anksti ryte. Skalbykloj.
Sapne.

Vėsūs lašai
užlieja balsą,
vakarą,
žydėjimą,
magnoliją
laiške.

TRISTESSE

Aš eisiu paklausyt lietaus.
Verandos langas didelis. Žemė
rausva ir skaudanti ir
medžiai liūdesiu nuplauti. Po gluosniu
primesta geltonų lapų,
kasdien tamsėjančių.

Dienos kaip atsisveikinimas.

Kieme kai atsistoju jausmas
toks, kad tuoj visi kur nors išeis:
medžiai, gėlės, vaikų veidai linksmi.

Kai kambary ir truputį tik
galvą pakeliu, matau žiedų augimą.
Rudens gėlių. Skarelė klevo lapais
nubarstyta, ant sienos pakabinta, bliuskutė
siuvinėta mėlynai ir
juodas šalikas saulėm spalvotom.
Toj pusėj ir paveikslas vakaro spalvomis
labai seniai parsivežtas iš pajūrio.

Po topoliais jonquil'ijos žiedus jau
kelia. Kitam pavasariui. Nes šiandien lietūs
lyja sugrėbtus topolių lapus ir
mano plaukus.

ŽOLĖ TOKIA ŽALIA KAD AŠ DAINUOT IMU

Kai praeini
tavo ir akys mėlynos
ir marškiniai
ir tokios mėlynos kad
visa žemė saulėm užsidega.

Upės išplaukusios pavasariu,
žaliu lietum užpiltos
aikštės, pievų geltonumas,
visai užsižiūrėjęs upėn
miestas,
prikritęs medžių, debesų,
plasnojimo žuvėdrų balto,
žingsnių nueinančio. Gatvės,
namai paukščių dainavimo
išplautais langais.

Žolė tokia žalia kad
aš dainuot imu.
Kas žino, gal laivo išėjai
ieškot. Medžiais stiebai išaugo
ir kai
pavasaris, tik pagalvok.

PRISIKĖLIMO IR REVOLIUCIJOS METAFOROS

VYTAUTAS KAVOLIS

Tam tikroje socialinės analizės plotmėje 40,000 metų ir 100,000 genčių ir religijų patirtis pavirsta trimis istorijos šuoliais.* Šioje plotmėje yra susiformavusi tezė apie gyvenimo ir tikėjimo santykį, kurią būtų galima nusakyti šiais žodžiais:

Didžiosios metaforos, kuriomis žmonės išreiškia savo tikėjimą (arba kuriose jie galėtų tikėjimo sau ieškoti), yra jų gyvenimo būdo esminių bruožų atspindys.

Istorinė tezė

Žemdirbiai tūkstančius metų stebėjo sėjamo grūdo mirties žemėje ir jo prisikėlimo iš žemės misteriją, ir jų vaizduotė negalėjo būti šio įstabaus ir jų egzistencijoje svarbiausio vyksmo nepaveikta. Grūdo mirties ir prisikėlimo simboliką Artimųjų Rytų žemdirbiai iškristalizavo nužudomo ir prisikeliančio Dievo metaforoje. Savo laiku ši metafora buvo plačiai pasklidusi. Anglų antropologas James Frazer vien jos variantams išvardinti yra paskyręs keletą **The Golden Bough** tomų.

*) Skaityta 1968 m. Santaros-Šviesos suvažiavime.

Žemdirbių civilizacijose ši mirštančio ir prisikeliančio Dievo metafora buvo įtikinanti, nes ji galingame vaizduotės simbolyje sukoncentravo pagrindinę ekonominę žemdirbių gyvenimo realybę. Žemdirbių likimas priklauso nuo kasmet mirštančio ir prisikeliančio grūdo, ir religija, kuri šią fizinę realybę perkeitė į metafizinį tikėjimą, turėjo būti psichologiškai labiau įtikinanti už kitas. Ji kalbėjo ne vien mito, bet ir už jo slypinčio egzistencinio fakto galia. Ji suteikė ekonominiam faktui emocinę interpretaciją.

Antrasis žemdirbių civilizacijoms būdingas bruožas yra autoritetinė jų socialinių santykių struktūra. Iš visų žmogiškosios bendruomenės formų žemdirbių imperija, kokia ji egzistavo Artimuosiuose Rytuose, Kinijoje, Indijoje ir viduramžių Europoje, yra turėjusi labiausiai autoritetinę, griežčiausiai hierarchinę visuomenės santvarką. Žmonių galios ir teisių nelygybė joje buvo kraštutinė. Ir valstybė, ir religinė bendruomenė, ir šeima žemdirbių imperijose sutvarkyta autoritetiniais pagrindais, klasių skirtumai griežtai definuoti, visuomenės turto paskirstymas kraštutinai nevienodas, — ir niekas šio hierarchinio principo žemdirbių civilizacijose nėra efektyviai kvestionavęs. Budizmas Indijoje nesugriovė kastų sistemos, krikščionybė Europoje tapo absorbuota į aristokratinę visuomenės struktūrą ir nuo antrojo iki aštuonioliktojo šimtmečio, su retokom išimtim, išbuvo šios struktūros ideologinėje tarnyboje. Net ir šios dvi religijos, skelbusios moralinę individų lygybę, nepajėgė pakeisti autoritetinės santvarkos, kol aštuonioliktojo amžiaus viduryje racionalūs pelno ieškotojai ir mechaniniai išradėjai nepradėjo Anglijoje statyti fabrikų, peraugusių į Pramoninę Revoliuciją.

Būdingas žemdirbių kultūroms autoritetinis socialinių santykių sutvarkymas įkūnytas ir jų religijų turinyje: žemdirbių religijos yra hierarchiškai organizuo-

tos. Kaip socialinė santvarka, taip ir religinė sistema stratifikuota nelygaus vertumo sluogsniais: nuo imperatoriaus per didikus per užvaizdas iki vergų; nuo aukštųjų dievų per žemesnius dievus, angelus ar šventuosius ir jų autorizuotus agentus žemėje iki eilinių tikinčiųjų, kurių balsas pats savaime „dangaus nesiekia". Žemdirbių tikėjimo esmę išreiškia ne aktai „iš apačios", — eilinių žmonių veiksmai, — bet aktai „iš viršaus", — aukštųjų tikėjimo sluogsnių įžengimas į žemuosius. Pranašystė nėra pranašo kalbėjimas iš savęs, bet aukštesnės egzistencijos sferos nusileidimas į žemesnę. Dievo tapimas žmogumi ir mirtis ant kryžiaus yra imperatoriaus pasiaukojimas savo vergams. Jis jaudina, nes mes žinome, kad žemiškieji imperatoriai savo vergams nesiaukoja, ir čia vaizduotėn prabyla visiškai kitoks imperatoriaus idealas, naujo tipo tikėjimo užuomina. Bet pats imperatoriaus pasiaukojimo, kaip reikšmingiausiojo religijos akto, konceptas reikalauja visuomenės struktūros, kuri yra hierarchiškai suorganizuota, kurios viršuje yra imperatorius ir kurios apačioje yra vergai. Kai šitokia struktūra išsiformuoja, imperatoriaus aukos konceptas iš egzistencinio pergyvenimo išslysta į šventųjų legendų muziejų. Taip pat ir paklusnumo imperatoriui reikalavimas, tiek svarbus priešindustrinės Kinijos intelektualų religijoje konfucionizme, tampa abejotinas, kai imperatoriaus nebėra (arba kai, Mao Tse Tungui mirus, jo nebebus).

Dar primityvesnėse gentyse, kurios nei žemdirbystės nei gyvulininkystės nebuvo pasiekusios, randame kitokio pobūdžio religines sampratas. Bet ir jų religijos atspindi ekonomines ir sociologines jų gyvenimo aplinkybes. Šios bendruomenės ekonomiškai priklausė nuo savaime vykstančio augalų ir gyvulių dauginimosi proceso. Medžiotojams ir augalų rinkėjams šio vyksmo esmė buvo nesuprantama, ir jie nemokėjo jo empiriškai apvaldyti, bet proceso tęstinumas buvo tie-

sioginis jų egzistencijos pagrindas. Apie gyvybės tęstinumą ir išsivystė būdingos medžiotojų ir rinkėjų religijos. Svarbiausia šių religijų sąvoka buvo gyvybės jėga, kuri jungė augalus, gyvulius ir žmones, ir kurios dėka visos šios gyvybės rūšys tęsė savo egzistenciją. Savo viduje medžiotojų ir augalų rinkėjų bendruomenė nebuvo hierarchiškai organizuota, ir jos religija taip pat nėra hierarchiška; ji pilna jėgų ir būtybių, turinčių panašaus stiprumo galias, keičiančių savo pavidalus, ir dažnai impulsyviai ir nepramatomai veikiančių. (Šis medžiotojų ir augalų rinkėjų religijų fluidiškumas primena šiandieninio jaunimo charakterį, ir, gal būt, dėl tos pačios priežasties: ir vieni, ir kiti buvo atmetę hierarchinės organizacijos principą ir jo suteikiamą pastovumą).

Ankstyviausios religijos yra egalitarinės, išreiškiančios lygiųjų tarpusavės priklausomybės principą. Hierarchiškos religijos išsivysto su hierarchine visuomenės santvarka, Žemdirbių Revoliucijos eigoje, kada atsiranda ir socialinės klasės. Religiniai objektai tampa organizuotais panteonais ir sistemomis tada, kai žmonių bendruomenė virsta racionaliai organizuotu miestu.

Kiekviena civilizacija priima tokią tikėjimo sistemą, kuri iš visų prieinamų alternatyvų geriausiai išreiškia esmines jos egzistencijos būdo charakteristikas. Mus jaudina metaforos, kurios išreiškia mūsų gyvenimo būdą. Arba mes savo tikėjimo pajėgumą atiduodame simboliams, kuriuose iškristalizuoti mūsų gyvenimo struktūriniai pagrindai, arba mes iš viso nepajėgiame tikėti.

Šiandieninė problema

Šitokia yra mūsų istorinė - antropologinė tezė, ir jos perspektyvoje dabar jau galime suformuluoti savo šiandieninę problemą: kokias charakteristikas turėtų tikėjimas, jei jis būtų galimas šiandien?

Jeigu mūsų istorinė tezė teisinga, tikėjimo sistemos pramoninėse civilizacijose turėtų būti apsprendžiamos pagrindinių struktūrinių šio civilizacijos tipo charakteristikų.

Būdingiausia pramoninės civilizacijos charakteristika, be abejo, yra norimąjį produktą gaminanti mašina. Tai, nuo ko mūsų fizinė egzistencija priklauso, neateina į mūsų rankas iš žemės, kurioje mes esame tos pačios rūšies objektą anksčiau palaidoję. Tai, nuo ko priklauso mūsų fizinė egzistencija, į mūsų rankas ateina iš fabriko, kurį mes esame pastatę tam, kad jis pagal mūsų specifikacijas transformuotų vienos rūšies objektus (žaliavas) į kitos rūšies, mūsų norimus objektus (produktus). Mes nebepriklausome nuo natūraliųjų gamtos ritmų. Mes nebeturime laukti, kol vaisius savaime prinoks, kol „reikalas pribręs", kol mes patys pasikeisime. Mes jaučiame, kad galime **bet kada** sukonstruktuoti aparatą savo aplinkai ir savo gyvenimo būdui pakeisti. Mūsų vaizduotę įtakojąs faktas yra ne tai, kad mes turime laukti, kol natūraliai pribręs, kas prigimtyje vystosi, bet kad galime **tada, kada nutariame,** sukonstruktuoti mašineriją daiktų charakteriui taip pakeisti, kaip mes norime. Šiai jėgai tikrovėje yra įvairių ribų, nes ne viską galima taip, kaip norime, pakeisti. Bet ribos žmogaus galiai egzistavo visada, ir šiandien ne jos, o mūsų pajėgumas konstruktuoti aparatus aplinkos ir savo egzistencijos būdo pakeitimui yra specifiškai vaizduotę angažuojąs faktas. Mes susergame, kai tos galios savyje nebesurandame. (Tai, tarp kitko ir yra vienas iš būdingųjų išeivijos patologijos šaltinių).

Antrasis esminis pramoninės civilizacijos bruožas yra autoritetinės struktūros socialiniuose santykiuose ideologinis atmetimas ir — daug kur — faktinis keitimasis į labiau egalitarinę sistemą. Politikoje šią tendenciją išreiškė Prancūzų Revoliucijos „laisvės, lygybės ir brolybės" šūkiai ir Amerikiečių Revoliucijos už-

tikrinimas, kad kiekvienas (išskyrus kai kurių revoliucijos vadų vergus) turi neatimamą teisę į gyvybę, laisvę ir laimės siekimą. Politinėse institucijose egalitarinė tendencija privedė prie įvairių mechanizmų susiformavimo, kurie įgalina masių dalyvavimą politinių sprendimų procese. Iš šių mechanizmų gal svarbiausi yra populiarinės revoliucijos, demonstracijos, demokratiniai rinkimai ir viešosios opinijos apklausinėjimai. Socialinės klasės pramoninėse valstybėse mažiau savo tarpe skiriasi, visuomenės turtas lygiau paskirstomas, šeimos struktūra net Japonijoje darosi labiau egalitarinė. Lygaus dalyvavimo religiniuose procesuose principas jau kuris laikas įgyvendintas kai kuriose protestantų sektose. O šiame dešimtmetyje politinės demokratijos įtaka yra tikinčiųjų lygybės principą įstūmusi ir Katalikų Bažnyčios atsinaujinimo sąjūdin, ir jis kai kur jau laimi prieš imperatoriaus patikėtinių vadovavimo minioms principą. Lygaus dalyvavimo aspiraciją yra paskutiniuoju metu sustiprinusios masinės komunikacijos priemonės, ypač televizija, kurios įtaką šiendieniam žmogui yra vaizdingai (nors nevisai patikimai) apibūdinęs Marshall McLuhan.

Jeigu teisinga tezė, kad įtikinantis tikėjimas išreiškia esmines egzistencijos sąlygas, būdingas tam tikram visuomenės tipui, — tai **šiandienį žmogų įtikinąs tikėjimas turėtų atspindėti šiuos du svarbiausius jo egzistencijos industrinėje civilizacijoje aspektus: pirma, jo pajėgumą konstruktuoti aparatus pakeisti objektams taip, kaip jis juos apsiprendžia pakeisti; ir, antra, lygaus visų dalyvavimo esminiuose socialinio gyvenimo procesuose aspiraciją.**

Technologija ir tikėjimas

Šioje vietoje prisiminkime, kad žemdirbių tikėjimo metafora nebuvo pats fizinis grūdas, kuris miršta žemės kapo tamsoje, kad prisikeltų pavasario šventėje,

— bet šios grūdo dramos metafizinė transformacija, jos emocinis perkeitimas į žmogišką pergyvenimą, savo reikšmingumu transcenduojantį atskiro individo egzistenciją. Tik žmogiški pergyvenimai suteikia substancijos žmogaus tikėjimui. Ir kaip grūdo drama senųjų egiptiečių buvo suvokta dievo Ozirio mirties ir prisikėlimo stebuklu, taip pramoninės epochos žmogaus pajėgumas sukurti mechanizmus savo aplinkos pakeitimui jau aštuonioliktajame amžiuje tapo vaizduotės paverstas **revoliucijos mitu,** — būdingąja modernių laikų tikėjimo metafora.

Technologijos rezultatas yra mechaninis aparatas norimam gamtinės aplinkos pakeitimui. Revoliucija yra būdas sukurti institucinį aparatą norimam socialinės aplinkos pakeitimui. Revoliucija yra technologinio mechanizmo, įgalinančio greitą medžiagos pakeitimą, pritaikymas visuomenei. Revoliucijos mitas yra ideologinė pramoninio proceso interpretacija. Todėl šis mitas išlieka neužšaldomas net ir kai politinės revoliucijos miršta. Revoliucijos metafora įsiskverbia į kasdieninę mokslininkų ir menininkų, industrialistų ir moralistų semantiką; ji vis iš naujo uždega studentus ir kraštuose, kurie politinės ir socialinės revoliucijos dar nėra patyrę, ir kraštuose, kurie savo revoliuciją jau yra išdavę. Revoliucija yra vienintelė sąvoka, kuri jaudina šiandienį žmogų visur ir kurią jis iš tikrųjų priima — nes negali nepriimti — visu rimtumu.

Revoliucija, apie kurią jis kalba, yra vyksmas, kurį jo sąmonėje ir vaizduotėje pagimdė industrinė technologija. Revoliucijos metafora jam užstoja ir Dievą ir velnią, nes industrinė technologija jam atstoja abu. Industrinė technologija šios epochos žmogui atstoja Dievą tuo, kad ji suteikia jam pačiam Dievo **galią:** sukonstruktuoti aparatą pageidaujamam savo aplinkos ir savo paties asmenybės pakeitimui. Industrinė technologija atstoja jam velnią tuo, kad jos sukurtas aparatas

yra **bejausmė ir nemorali** galia, tiek pat lengvai panaudojama žmogui sutriuškinti arba jam išniekinti, kiek ir jam apsaugoti.

Šiandien trivialu ieškoti velnio visų pirma žmogaus širdyje, nes jis pasirodė kur kas tvirčiau įsikurdinęs administracinių aparatų funkcionavime. Ne be reikalo Eugen Kogon knyga apie vieną iš veiksmingiausių dvidešimtajame šimtmetyje administracinių aparatų — nacių koncentracijos stovyklas angliškajame vertime buvo pavadinta **Pragaro teorija ir praktika.** Dėl to, kad kai kurios bažnyčios ir kai kurios nacionalistinės valstybės draudžia veiksmingą gimdymų kontrolę, šiandien daugiau žmonių nusikankina iki mirties, negu dėl visos narkotikų juodosios rinkos ir viso kriminalinio pogrindžio apskritai. Jokia blogybė individo širdyje neprilygsta šiai **velnio administraciniame aparate** galiai daryti bloga. Ir velnias gali įsikūnyti bet kokiame aparate: biznio ar valstybės organizacijoje, proletariato partijoje, religinėje institucijoje, laisvinimo organizacijoje. Mafia buvo Sicilijoje įsteigta kaip organizacija kovai prieš politinę priespaudą. Joks aparatas nėra apdraustas nuo velnio įsikurdinimo jame.

Bet ir Dievo didesnė dalis šiandien terandama administraciniuose aparatuose, saugojančiuose mūsų gyvybę, laisvę, duoną ligoje, ir galimybę siekti laimės. Kur gali Dievo visų pirma ieškoti arba jo pasigesti Pietų Amerikos, Indijos ar Biafros badaujantieji, jei ne valstybės ir ekonomijos struktūrose? O vis dėlto net ir tada, kai administraciniuose aparatuose pasirodo įsikūnijęs Dievas ir jie žmogui gelbsti gyventi, jie nepajėgia pajusti individo asmeninės tikrovės. **Dievas aparate** nesirūpina, „kodėl žmogus kenčia, kuo jis gyvena, ir kokie jo tikslai". Ir todėl Dievas aparate įgyja velnio grimasą slumo gyventojams ir intelektualams, ir revoliucinių valstybių piliečiams.

Modernusis žmogus atsiduria prieš, gal būt, sunkiausią klausimą: kaip sukurti mašiną, jautrią individų subjektyvumui? Kaip sukonstruktuoti visuomenės struktūrą, kuri ne tik saugotų gyvybę ir sveikatą, bet ir individų emocijas, kuri pagelbėtų žmonėms jausti, ką jie vieni kitiems reiškia, ir tai savo socialiniuose santykiuose išreikšti? Dėl to, kad jie šiuos klausimus Amerikos jaunuomenėje dramatiškai iškėlė, aš esu teigiamai vertinęs hippių sąjūdį, nors ir nemanau, kad jų susikurtas gyvenimo būdas buvo efektyvus jų iškeltųjų klausimų išsprendimas. Visuomenei jie suteikė reikalingą sukrėtimą, bet per didele savęs naikinimo kaina. O tačiau jie buvo naujo etapo šiandieniniame revoliuciniame procese pradininkai.

Socialinė struktūra ir revoliucijos mitas

Bet jeigu revoliucija iš tiesų yra pramoninio žmogaus tikėjimo metafora, kodėl nebetikima jokia revoliucija, kuri jau yra įvykusi? Kodėl nieko, išskyrus slaptosios policijos agentus, nebejaudina Sovietų Revoliucija? Kodėl nutilo radikalusis Amerikiečių Revoliucijos patrauklumas? Jau įvykusios revoliucijos nebeangažuoja vaizduotės ir nebegali būti tikėjimo simboliais *todėl, kad jos visos daugiau ar mažiau prasilenkė* su antrąja moderniųjų laikų charakteristika: **lygaus visų dalyvavimo** esminiuose socialiniuose procesuose aspiracija.

Sovietų Revoliucija tik savo dekoracijomis buvo moderni. Prievartine savo forma ji buvo praeities atgyvena jau tuomet, kai ji eksplodavo istorijos scenoje, septynioliktaisiais metais, o dar aiškiau ji tokia pasirodė šiandien. Gi savo turiniu ji yra kelių tūkstančių metų seniena: imperija su griežtai stratifikuota politine ir ideologine struktūra. Revoliuciją, kuri sukonstruktuoja absoliutistinę imperiją, galima pavadinti **archaiška revoliucija,** nes tokia imperija iš tiesų yra

viena iš archaiškiausių valstybės formų. Archaiška revoliucija nepatenkina modernaus reikalavimo, kad institucinis aparatas, kurį mes sukonstruktuojam savo aplinkos ir savo pačių charakterio pakeitimui, būtų mūsų visų, lygiomis teisėmis, apsprendžiamas. Gal autoritetinis principas, apie kurį suorganizuota sovietinė sistema, ir atrodė priimtinas absoliutistinėse žemdirbių imperijose, kuriose komunistinėms revoliucijoms yra ligi šiol pavykę laimėti galią, bet jis svetimas žmogaus charakteriui, kurį suformavo — ir Rytų Europoje tebeformuoja — industrinė civilizacija. Ir todėl Sovietų Revoliucija nebegali būti šiandienio žmogaus tikėjimo simboliu net ir pačioje Sovietų Sąjungoje: ji nebėra psichologiškai įtikinanti, ji nebeapeliuoja į niekieno moralinius jausmus. Ji net diskreditavo savo dekoracijas: šią vasarą Suomijoje įvykusioje rašytojų konferencijoje jugoslavas stebėjosi, kad skandinavų dar žavimasi marksizmu. Jugoslavijoje nieko panašaus jau seniai nesą. Skandinavai, jo nuomone, gyveną „vaikų darželyje", apsunkę gerovės pertekliumi.

Valstybės, kurios santvarka, apskritai kalbant, apsaugo teisę nesutikti su jos vyriausybe, negalima lyginti su politine santvarka, kuri tą teisę represuoja tankais. Tačiau ir Amerikos Revoliucija yra diskreditavusi save seniau vergijos ir dabar rasinės diskriminacijos įteisinimu; įpratimu aukoti mažąsias tautas, kai to reikalauja didžiųjų hegemonija; tradicija, kuri gina krautuvininką, vagiantį iš neturtingo pirkėjo, bet leidžia nušauti neturtingą pirkėją, vagiantį iš krautuvininko. Amerikos Revoliucijos pajėgumas apeliuoti į vaizduotę ir žadinti tikėjimo galią pabunda kaip tik dabar, tame kritinio idealizmo sąjūdyje, kuris atmeta visa, ką Amerikos Revoliucijos paveldėtojai yra savo pačių tradicijoje išdavę. Ryškiausi šio sąjūdžio atstovai yra Naujoji kairė, negrų studentai, pogrindžio bažnyčia ir (iš dalies) hippių sąjūdis.

Šiandieninio tikėjimo sąjūdis

Visi šie išjudėję jaunosios kartos elementai sudaro tikėjimo, kuris būtų galimas **šiandien,** kūrybos sąjūdį, — ir todėl tų sąjūdžių nebegalima suprasti tradicinėmis partinės politikos arba organizuotos religijos kategorijomis. Šiandieninį tikėjimą nebekuria apaštalai dykumoje, — už kitus didesni individai, — kurie ateina minion ir savo autorizuotais „aktais iš aukščiau", savo stebuklais ir pranašystėmis ją atverčia. Tai hierarchinei visuomenei būdingas tikėjimo kūrybos būdas. Visuomenėje, kurios aspiracija yra visų dalyvavimas, lygiom teisėm, pagrindiniuose socialiniuose procesuose, ir tikėjimo kūryba — kuri yra vienas iš svarbiųjų procesų, — turi būti kolektyvinis veiksmas, ir jame nebėra apaštalaujančių miniai, jame tėra drauge sukylančiųjų solidarumas. Kiekvienas kalba už save ir veikia su kitais. Tikėjimas formuojasi ten, kur susitinka individualus galvojimo būdas ir kolektyvinės akcijos bendrumas. **Tikėjimas neatsinešamas, konservų dėžutėse ar tankuose, iš „savosios" tradicijos. Tikėjimas konstruktuojamas, gabalais ir detalėmis, socialinių struktūrų ir papročių statyboje.**

Kiek priešistorinė prisikėlimo metafora išliko gyvoje šiandienio žmogaus patirtyje, tiek ji reiškia moralinį individo atbudimą jo fizinės egzistencijos trukmėje. Dievo Ozirio fizinio prisikėlimo legenda šiandien egzistuoja tik žmogaus Milovan Djilas moraliniame prisikėlime savo galybės kabinetuose, tik žmogaus Malcolm X moraliniame prisikėlime savo kalėjimo celėje, tik sovietinės Lietuvos poeto Vytauto Bložės žodžiuose: „aš pats savo rankom iškalu savo girnas/ir savo rankom sudeginu savo dievus", tik sovietinės Lietuvos literatūros kritiko Vytauto Kubiliaus įsiklausyme, kaip „ištuštėjimo tyloje garsiai skamba kiekvienas naujos idėjos niuansas". Kaip tik moralinio prisikėlimo momentas išduotoje revoliucijoje šiandien suteikia nau-

jos drąsos, iš vienos pusės, tikėti revoliucija, o iš kitos pusės — atsišviežinti, moderniam naudojimui, prisikėlimo metaforą.

Bet šiandieninėje, pernelyg masyvioje visuomenėje **individualus atbudimas neišlieka, jei nesukonstruotuojama socialinė struktūra jam išlaikyti. Todėl moralinis prisikėlimas — ar net jo galimybės pajutimas — šiandien logiškai veda į socialinę revoliuciją.** (Iš kitos pusės: socialinė revoliucija — suradimas kelio iš egzilio atgal į istoriją — pati yra niekas kita, kaip prisikėlimo metaforos kolektyvinė generalizacija). Jei šiandienis žmogus ką tiki, intensyvia ir angažuojančia to žodžio reikšme, tai jis tiki sąjūdžio, kuriame jis dalyvauja, galia pakeisti jame dalyvaujančiųjų gyvenimo būdą. Ne individualus „išsigelbėjimas iš prapultie", kuris nebejaudina, ne išganantis „aktas iš aukščiau", kurio nebejaučiama, bet kolektyvinė akcija savo papročių ir savo egzistencijos būdo rekonstruktavimui yra pramoninio žmogaus tikėjimo branduolys. Tik tai senoje tikėjimo sąvokoje yra daugiau negu vien estetinė iliuzija.

Kadangi šiandienis žmogus nebetiki individualų prisikėlimą, jis arba pakeka beprasmės situacijos auka, nepajėgianti net savęs pakeisti, apie kurią skaitome absurdo literatūroje ir naujajame romane, psichiatrų ir kriminalistų užrašuose, — nuobodžiaujantis ir betikslis padulkėjusių simptomų tekėjimas, paįvairinamas prievarta ir narkotikais, geriausiu atveju: Dostojevskio pelė su įjautrintu sąmoningumu, — arba jis dalyvauja revoliucijose. Bet reikia pabrėžti: Revoliucijos dinamika neuždaroma viename ar kitame istorijoje pasirodžiusiame jos modelyje. Niekas neturi revoliucijos monopolio. Revoliucinio impulso neišsemia nei politiniai perversmai, nei ekonominės reformos, ir gali būt, kad pažengusiuose pramoniniuose kraštuose revoliucija vis mažiau bus politinis ir ekonominis, vis labiau morali-

nis ir emocinis procesas. Demokratiniuose Vakaruose jau dabar studentų revoliucijos keliamos ne tiek prieš sustingusį aplinkos opresyvumą, kiek prieš jos banalybę arba, kitais žodžiais, emocinį išsekimą ir moralinį neįtikinamumą. Šios rūšies revoliucijas aš pavadinčiau **post-moderniomis,** nes jas įgalina moderniųjų laikų laimėjimai: politinė demokratija ir medžiaginė gerovė, ir jos siekia už šių laimėjimų, jau tapusių kasdieninės egzistencijos dalimi. Šiandien revoliucijų tikslas — ne vien laisvė ir gerovė, bet ir savo asmeninio identiteto reikšmingumo pajutimas, kurio „neaiškusis žmogus" labiausiai pasigenda. Vilniuje revoliucija būtų laisvinantis procesas, New Yorke — identifikuojantis; pirmuoju atveju, ledynų griovimas, antruoju — kova prieš ištirpimą vandenyne. Nėra atsitiktinumas, — kalbėjo amerikiečių teologijos seminarijos profesorius, teatro kritikas, — kad „naujoji kairė" klausosi rock and roll. Emocijų ir kūno judesių sąmokslas yra pasidaręs savita, nepaaukojama jaunimo revoliucijų dalis.

Tik autoritetinėje galvojimo sistemoje suvokta revoliucija yra vienkartinė, totali, monolitinė, visą bendruomenę ir jos kultūrą vienu aktu ir viena programa uniformuojanti. Tai aspirantų į imperatorius revoliucija. Bet tokia galvojimo sistema yra būdinga civilizacijoms, dar nepasiekusioms industrinės epochos, — civilizacijoms, kuriose kiekviena kiaulės galva priimama rimtai, jei ji save pristato imperatoriumi. Su industrializacija ateina lygių teisių visiems aspiracija, ir ši aspiracija reiškia, kad kiekvienas turi teisę į savo revoliuciją.

Revoliucijas šiandien kelia žemutinės klasės negrai, vidurinės klasės studentai, vienuolės, mokytojai ir architektai. Visi kelia revoliucijas, išskyrus tradicinių revoliucinių partijų vadus ten, kur jie turi galią. Šios revoliucijos nesuvedamos į vieną bendravardiklį. Kiekviena iš jų turi skirtingą charakterį, tikslus, di-

namiką. Jos kertasi savo tarpe ir savo tikslais. **Bet jokios revoliucijos pažadai nebegali būti vien jos pačios dinamika išpildyti.** Kad Amerika įgyvendintų savąjį konstitucinį „gyvybės, laisvės ir laimės siekimo" pažadą, reikėjo ne tik nacionalinės 1776 m. revoliucijos, bet ir dabartinės pilietinių teisių revoliucijos, o ateityje dar bus reikalinga estetinė architektų revoliucija. Reikia ne tik valstybės laisvės, bet ir tautos turtų perskirstymo, o taip pat ir miestų perstatymo taip, kad jų gatvėmis būtų galima vasarą vaikščioti basam ir, reikalui esant, dainuoti. Bet šiandien jau aišku, kad žmogus pajunta save savo dalyvavimu tokios visuomeninės struktūros konstruktavime, kokios **jam** reikia; ir niekas neturi teisės atimti jam galimybės pasirinkti, kokios struktūros konstruktavime jam dalyvauti.

Nusikračius autoritetiniu elementu revoliucijos sąvokoje, ji fragmentuojasi į tūkstantį revoliucijų. Revoliucija nustoja būti organizuotu sąmokslu ir tampa spontaniška besiformuojančių grupių identiteto išraiška. Taip suprastos revoliucijos kertasi su kitomis, tuo pačiu metu vykstančiomis revoliucijomis, — tarp jų negali būti harmonijos, nes už kiekvienos revoliucijos yra savo identiteto ieškanti grupė, o teisės į savo identitetą šiandien reikalauja kiekvienas. Revoliucijų susikirtimo kainą mažina geros valios radikalumas.

Geros valios radikalumas

Kai pereitų (1967) metų suvažiavime mes pakvietėme visus jame susirinkusius, neklausdami, ar jie organizacijos nariai, ar svečiai, priklausą kitom organizacijom, dalyvauti mūsų organizacinių reikalų sprendime ir centrinės valdybos rinkimuose, — mes vykdėme aparato, nustatančio organizuotų žmonių tarpusavio santykius, rekonstruktavimą. Smulkus aktas, ir nuo jo toli iki Jeruzalės rabino pakvietimo atlaikyti velykines pamaldas šv. Petro katedroje arba krikščionių atstovų

dalyvavimo, su balso teise, Brežnevo ir Kosygino pasitarimuose jaunimo moralinio auklėjimo klausimais.

Bet tokio pobūdžio veiksmais, mano nuomone, vis labiau ir labiau vyks revoliucijos pažengusiuose pramoniniuose kraštuose, tokio pobūdžio veiksmų vis labiau bus jaunimo ir intelektualų reikalaujama, ir tradicinis prievartos naudojimas liks rezervuotas kraštams, kurie dar tik pradeda modernėti, ir grupėms pažengusiuose kraštuose, kurioms jų gyvenimo aplinkybės ligi šiol neleido tapti industrinės epochos žmonėmis. Prievarta yra tradicinis veiklos metodas, ir dėl to ji reakcionieriaus žymė ar ji vartojama „revoliucijos" ar „teisės ir tvarkos" vardu. Revoliuciją ir reakciją šiandien tenka skirti ne jų retorika, kuri visur darosi panaši ir lygiai neįtikinanti, bet jų priemonėmis. Kaip tik todėl, kad prievarta yra reakcinė priemonė, revoliucijos jos naudojimu išduodamos. Reikalavimai griežčiau bausti už nerusišką nacionalizmą Sovietų Sąjungoje ar už „juodąją jėgą" Amerikoje yra tie patys industrinei epochai nepriaugusiųjų, lygaus dalyvavimo aspiracijos nesupratusiųjų balsai. Ir kas revoliciniame amžiuje naudojasi reakcinėmis priemonėmis, tas prieš save sumobilizuoja net ir „savųjų" sąžinę, ir to laimėjimai gali būti tik laikini.

Ateityje revoliuciniai veiksmai bus ne tie, kurie liudys aspirantų į imperatorius fanatizmą, bet tie, kuriais prabils geros valios radikalumas. Šioje sąvokoje telpa du elementai. Pirma, įsipareigojimas **radikaliai perlaužti savojo papročio formą, kai ji pradeda kenkti konkrečiam žmogui.** Paprotys turi gelbėti žmogui gyventi. Nieko nėra socialinėje aparatūroje — institucijose, vertybių sistemose, papročiuose, — dėl ko jų vertėtų laikytis, kai jie pradeda žmogui kenkti. Geros valios radikalumas reikalauja savo papročius empiriškai pasverti ir, ką reikia, perlaužti, nelaukiant šimtmečių.

Antrasis geros valios radikalumo elementas yra įsipareigojimas **formuoti tokias visuomenės struktūras, kurios įgalintų kiekvieną įprasminti savo egzistenciją savo paties charakterį atitinkančiu būdu, bendradarbiaujant su kitais, kitokių įprasminimų siekiančiais.** Čekoslovakija parodė, kad daugiau kas jungia visų sistemų revizionistus, negu tos pačios sistemos revizionistus su jos ortodoksais, atvažiuojančiais tankuose. Refrenu šią tezę patvirtino ir Chicagos meras demokratų konvencijos proga. Visų sistemų revizionistai, vienykitės! — jūs neturite ko prarasti, kaip tik savo ortodoksus.

Ne iš bet kurios doktrinos afirmacijos ir ne iš visų doktrinų atsisakymo, bet iš geros valios radikalumo kyla moralinė dimensija šiandieniškam tikėjime. Kame pajuntamas geros valios radikalumas, tuo pasitikima, nepaisant, kokia jo signatūra. Kame geros valios radikalumo pasigendama, tuo nebesijaučiama moraliai angažuotu, net ir savo idėjos ir kraujo giminėse. Manau, kad taip ir reikėtų suprasti cituotąją frazę „savo rankomis sudeginu savo dievus".

Šiandienybės ritualai

Radikalus papročio pralaužimo aktas tam, kad būtų atgaivinta konkreti šiandienio žmogaus egzistencija, yra pradinis modernaus tikėjimo ritualas. Žemdirbių religijose vyravo **pasikartojimo ritualas,** atliepiąs nuolatinį jų gyvenimo ritmo kartojimąsi. Šį ritualą visos tradicinės sistemos dar ir dabar tebevartoja, bet vis mažiau efektyviai: mes jį atžiovaujame, iki nasrų išsinarinimo, partijų pamaldose, bažnyčių suvažiavimuose, bendruomenės herojų jubiliejuose. Bet industrinės epochos, kurioje viskas nuolat kinta, tikėjimams gaivinti tetinka **kitimo ritualai.** Šiandieniam žmogui reikšmingas ritualas yra ne veiksmas, kuris simbolizuoja pasikei-

timą, bet veiksmas, kuriuo iš tikrųjų pakeičiama socialinių institucijų ir kultūrinių sistemų realybė, o tuo pačiu ir tame pakeitime dalyvaujančiųjų asmeninis identitetas. Pilietinių teisių ir taikos demonstracijos, maištai Kolumbijos ir Sorbonos universitetuose, senatoriaus McCarthy prezidentinė kandidatūra, Juodosios jėgos deklaracijos, kelionės *okupuoton Lietuvon* yra šiandienių tikėjimų ritualai, — **tikėjimo formavimosi** ritualai, — ir jų esmę vargu ar būtų galima suvokti, jei juos suprastume vien kaip pragmatinės politikos aktus. Bet tai dar tik smulkmenos, kai kada viltingos ir kai kada pritrenkiančios savo emociniais kraštutinumais.

Kai komunistų partijos suvažiavimas deklaruos, kad Stalinas buvo didysis antikomunistas ir visi, kurie Rusijai vergia tautas ir dėl įsitikinimų žudo ir kalina žmones ir knygas, yra komunizmo priešai; kai katalikybės atsinaujinimo sąjūdis prabils, kad heretikų persekiojimai, kryžiaus karai, neapykanta žydams ir gimimų kontrolės varžymai buvo velnio darbas, nors ir vykdomas šventųjų rankomis, ir niekas daugiau, — bus staiga ir vėl atsiradę reikšmingi, šiandieniški ritualai komunistų ir katalikų tikėjimui reikšti. Šitokioje padėtyje yra atsidūrusios ne vien šios dvi institucijos, kurias čia paminėjau. Joje yra ir Amerikos vyriausybė bei abi jos politinės partijos, ir universitetai, ir medicinos profesija. Kiekviena institucija šiandien turi *įtikinamumo problemą*. Ir ne retorikos kalkėmis, bet **tiktai atviru velnio savo paties tradicijoje pripažinimo ir atsisakymo aktu tegalima tapti šiandieniam žmogui įtikinamu.** Pasitikėjimą šiandien žadina ne tie, kurie skelbiasi Dievo pusėje, bet kurie prisipažįsta per ilgai tarnavę velniui. Kas iš tradicinių institucijų tokiu **tikėjimo išgelbėjimo** ritualu savęs neišdegins, liks ir toliau negyvas kūnas industrinės epochos vaizduotėje, ir jų akivaizdoje mes būsime nebyliai.

Metaforų kryžkelėse

Senieji mitai, kaip rašė Antanas Škėma „Čelestoje", nemiršta. Jie palieka mūsų sąmonėje ar pasąmonėje. Bet šiandien jie arba tampa izoliuoti nuo mūsų gyvenimo būdo, arba jie sintetizuojami su tikėjimo sistemomis, kurios atitinka pramoninės epochos struktūrines charakteristikas.

Praeities metaforos kai kuriuose menuose dar tebeturi (arba iki Antrojo Pasaulinio karo tebeturėjo) poetinės galios. Šiandienybės metaforoms mūsų vaizduotė dar nėra suteikusi emociškai įtikinančios formos. Dvi pagrindinės temos šiandieninės kultūrinės kūrybos avangarde yra sukrėtimo dinamika ir bejėgiškumo patologija. Iš jų antroji giliau pergyventa, ryškiau išreikšta. Šiandieniško tikėjimo simboliai turės sujungti abi šias šiandieniško pergyvenimo puses kokiame nors dialektiniame santykyje.

Tokie simboliai turės būti kartu ir socialinė analizė, ir poetinė drama, ir moralinis pareiškimas.

Rezervacijos, pranašystės ir t.t.

Be abejo, tikėjimai industrinėje civilizacijoje bus įvairūs, kaip įvairūs tam tikrose ribose buvo ir žemdirbių tikėjimai, ir jie keisis laikui bėgant. Kaip grūdo drama buvo tik viena, nors ir svarbi, tema žemdirbių religijose, taip revoliucija suteiks tik vieną, bet vieną iš svarbiausių, metaforų pramoninio žmogaus tikėjimui. Be abejo, daug šio tikėjimo charakteristikų priklausys nuo atskirų individų kūrybiškumo, ir tokios specifinės savybės negali būti iš anksto pramatytos. Daug industrinės epochos žmonių liks visiškai be tikėjimo, nes šiandien tikėti iš tiesų beveik neįmanoma. (Tikėti sunku todėl, kad eilinio žmogaus kasdienybėje trūksta vietos revoliucijai, kurios jam reikia, ir kad mes vieni kitiems atimame jų revoliucijos galimybes). Daug kas

nuo tikėjimo atsakomybės bėgs. Ir ne viskas žmogaus gyvenime reikalauja tikėjimo. (Tikėjimas reikalingas vienai žmogiškai funkcijai: jungti savo paties egzistencijos prasmingumo sąmonę su grupinės priklausomybės pajutimu. Jis nėra reikalingas kurti poezijai ar statyti tiltams.) Tikėjimas, pagaliau, neišsprendžia visų klausimų (reikalinga ir technologija, ir politika), ir jo ritualais neišsigelbstima iš visų desperacijos formų. Ir kur vyksta revoliucijos, galima laukti ir kontrarevoliucinių apraiškų: Brežnevo Čekoslovakijoje, kardinolo O'Boyle Washingtone. (Partijų ir bažnyčių revizionistai šiandien užsigrūdinę būti ne priešų, bet savo pačių vadovybės labiausiai niekinami.)

Aš tebandžiau tvirtinti, kad **tikėjimai, kurie išsivystys industrinėje epochoje ir bus jai specifiškai būdingi, ir kurie patys savimi, be jokios indoktrinuojančios propagandos, pajėgs angažuoti tos epochos jautriausių žmonių sąžinę ir vaizduotę,** — tie tikėjimai turės tris minėtąsias charakteristikas: visuomeninio aparato konstruktavimą kaip svarbiausią moralinį aktą; visų lygią teisę dalyvauti to aparato konstruktavime; ir geros valios radikalumą, kuris kyla iš visiems lygių teisių pripažinimo.

Aš tetvirtinu, kad tai, kas bus bendra industrinio amžiaus žmonių kolektyvui, kas jungs šios epochos žmones į bendrą tikslą turintį ir savo egzistencijos prasmingumą pajėgiantį apčiuopti kolektyvą, bus vienokia ar kitokia revoliucijos metafora. Bet kadangi industrinės epochos aspiracija yra visų dalyvavimas lygiomis teisėmis svarbiausiuose socialiniuose procesuose, tai kiekvienas turi teisę į savo revoliuciją, ir mūsų ateityje laukia daugybė, skirtingai suvoktų revoliucijų.

Kiekvienam sąjūdžiui jo paties revoliucija, ir lygios teisės visoms revoliucijoms.

LAISVIEJI IR PAVERGTIEJI

POKALBIS APIE „GELEŽĮ IR SIDABRĄ"

Šis pokalbis įvyko Melbourne, gruodžio mėn., 1967-tais. Jo tema buvo Vlado Šimkaus eilėraštis „Geležis ir Sidabras".*) Pokalbyje dalyvavo aštuoni žmonės. Vienas iš jų liko pasyvus: jis ištarė vos kelis žodžius, kurie atpuolė tvarkant nuo juostelės nurašytą tekstą.

GELEŽIS IR SIDABRAS

Geležim išakėjom
ir sėjom dirvas — geležim.
Ties krūva geležies —
apdegusios, baugiai rantytos —
kepures nusiėmę, tylėjom ilgai.
Ir kažin
ar galėsime greitai pietaut ir miegot be rapyros.

Mes išmokome keršyt
ir gintis, ir pult —
nuo mažens.

---

* Vladas Šimkus g. 1936 Jucių k., netoli Kelmės. Yra baigęs Vilniaus Universiteto Istorijos-Filologijos Fakultetą. Jo eilėraštis „Geležis ir Sidabras" telpa *Pergalėje* 4/67 ir *Lietuvių Poezijos* antologijoj, Vilnius, 1967.

Bet sušvinta prieš aušrą vanduo, net saldu pasidaro,
ir atrodo — putoti žirgai migloje nusižvengs,
o ant medžių ne lapai — varpeliai iš gryno sidabro.

Blausiame žvilgesy nuodėminga, neaišku kažkas,
lyg staiga pravažiuotų gražuolė iš svetimo krašto,
tarsi sūnūs pamirštų namus, tarsi eglių šakas,
iškilmingai giedodamos, juodos moterys neštų.

Po žeme ir žeme —
geležinkelio bėgiai kryžmi.
Dangumi, vandenim —
sunkiai kaustytos plaukia eskadros.
Geležim kvepia miestai, žibuoklė pirma — geležim.
Šitoks laikas ar ką.
Ir vis vien mane traukia sidabras.

Mėnesienos man reikia ir spindesio mūsų šalnų,
sidabrinių minučių grakštaus patvarumo. Juk būna —
tarp subirusių durklų, tarp laiko suėstų šalmų
tiktai rankeną randam ir sagę ant nesančio kūno.

V. Šimkus

C.: (su lengva, vos pastebima ironija) Bravo!

Pauzė. Niekas nekalba.

H.: (vienodu, dalykišku tonu) Šičia aiškiai yra karo prisiminimai.
G.: Aš irgi lygiai taip pat supratau.
C.: (ryžtingai ir aiškiai) Bet čia NĖRA karo prisiminimai.
K.: Čia yra didžiulė pastanga pamiršti prisiminimus.
C.: Čia yra pasisakymas, kad karas nesibaigia, kad paruošties stovis visą laiką tęsiasi.
K.: Man atrodo, čia yra pasisakymas, kad kiekvienas žmogus turi širdy nepaprastą norą kažko gražaus, švelnaus — to sidabro. Bet gyvenime jis negali jo pasiekti. Aplink jį visur geležis ir visas pasaulis yra apkaustytas, šaltas, kariaujantis... Gyvenimas toks yra. Žmogus TURI širdy tą ilgesį ir meilę nešioti arba eiti sykiu su geležim. Jis negali... negali gyventi kaip nori, nors tiki, kad yra toks sidabrinis gyvenimas, bet jis negali prasimušti per santvarką, per tą griežtumą, kietumą, per tą tokį — — —
C.: (pertraukdamas) Karo stovį.

K.: *(ne tai noriai, ne tai nenoriai pritardama)* Na, taip, karo stovį.

F.: *(ramiai, bet vidiniai įsitempusi)* Bet čia juk nevien tiktai karo stovis išsakomas, bet kartu ir sidabro noras. Sidabro ieškojimas yra... yra ir romantikos pažymys. Ir jeigu tas žmogus gyventų ramiam krašte, jis vistiek sidabro ieškotų, nes jis ir ten norėtų pabėgti nuo kasdienybės. Jis ieškotų ko nors estetinio, ko nors nekasdieniško.

C.: *(griežtai)* Tai yra „irrelevant". Tai, ką tu sakai, galioja visuose žmogaus gyvenimo atvejuose. Bet čia jis (poetas) iškelia tam tikrą atvejį. Iš gyvenimo epochos jis paima tam tikrą atvejį — atvejį, išsakytą troškimu taikos, troškimu sidabro. Sidabru jis vadina metalą arba priemonę, kuri netinka karui, kuri yra taikos priemonė, taikos simbolis. JAM (poetui), TAME eilėrašty.

Tuo tarpu geležis jam yra karo priemonė — karo, kuriame jis nuo pat jaunystės buvo įpratęs kovoti, gintis ir keršyti. Ir tas įprotis, tas jo vidujinis stovis tebesitęsia, kadangi aplink jį (poetą) — geležis: eskadrų šarvai, karo laivynai ir t. t. ir t. t.

Visi tyli.

K.: Čia yra beviltiškas eilėraštis.

C.: Na, čia yra eilėraštis, savotiškai primenąs tą filmą, kur buvo... na, „Niekas nenorėjo mirti". VISIEMS jau nusibodo karas. Ir jam nusibodo. Ir jis nori sidabro. Bet tas stovis — — —

K.: *(padėdama C.)* Jis nemato galimybių, kaip tą — — —

Daug balsų. Balsai susimaišo.

C.: *(balsams dar nenurimus)* Visas pasaulis kariauja. Visur pilna pasiruošimų karui.

D.: *(lėtai. Kreipiasi į C.)* Tu sakai, kad sidabras, tai taikos simbolis, o geležis — karo.

C.: Jam. TAM žmogui. TAM poetui.

D.: Na, savaime suprantama. Mes gi visą laiką apie tą patį kalbame.

C.: Taip.

D.: Kieno simbolis yra rapyra?

C.: Rapyra — geležis.

D. neatsako. Pauzė.

F.: Ar negali būti — — —

Keletas balsų pertraukia F. Balsai maišosi.

K.: Jis neturi pasirinkimo. Su rapyra jam nėra kitos išeities.

D.: Bet karo nebėr.

C.: Yra! Karo stovis yra — — —

L.: Na, gerai — — —

C.: Pasiruošimo stovis — — —

H.: *(Cituoja iš eilėraščio)* „Šitoks laikas ar ką".

C.: *(atkreipdamas dėmesį į H. citatą)* Na, va!

G.: Aš lygiai taip pat — — —

L.: Gerai, bet man atrodo, kad geležis gali būti ir pažangos simbolis.

C.: JAM NE! Jam geležis yra rapyra.

L.: Geležim kovojama, geležim pasiekiama taika, ir per geležį taip pat galima siekti ateities.

C.: Jo. Bet tai kitas „topic" — — —

L.: Išlaikyti tą taiką ar pažangą taip pat reikia turėti ir rapyrą, kurią jis ir turi, ir miega su ja.

C.: Na, bet klausyk. Norint pasiekti progreso geležim, žmogui nereikia su rapyra miegoti. Tada jau geriau su žmona miegot. Tikrai, daug geriau.

L.: Na, gal ir geriau. Matai — — —

C.: *(pertraukdamas L.)* Visi žmonės miega su žmonom— — —

Juokas. Daug balsų. Girdisi pastabos, visiškai nukrypstančios nuo pokalbio temos.

F.: Tai gal jis su rapyra ir žmona miega?

Balsai vėl susimaišo. Vėl girdisi juokas.

D.: *(staigiai ir autoritetingai)* O aš sakyčiau, kad rapyra čia nėra tas pats simbolis, kaip geležis. Pirmiausia, rapyra — ne geležinė; ji ne geležis, o plienas. O antra, rapyra šitam eilėrašty yra ženklas baimės. Žmogus, šiuo atveju, nemiega su rapyra simboliškai. Jis nemiega su simboliu ir jis nemiega su geležim. Čia visiškai nedviprasmiškai pasakyta, kad jis miega su RAPYRA. Ji jam yra apsigynimo priemonė... Jeigu naktį į langą staiga pabels priešas ir griebs... Ir čia simbolika karo ar simbolika ateities visiškai netinka. Vyras bijo, eina gulti, pasiima į lovą rapyrą. Jis pasiima ją, kadangi žino, jog naktį gali staiga atsidaryti durys — — —

C.: Na, aš čia su tavim nesutinku. Anoj atmosferoj, anoj dvasioj išaugę piliečiai žino, kai jau beldžiama į langą, rapyros negelbėja. Tada jį griebs, ar jis su rapyra ar be. Reiškia, toj tvarkoj užaugęs žmogus, asmeniškų priemonių nuo to griebimo apsiginti nebenaudoja.

D.: Mes dabar prieinam prie — — —

C.: *(pertraukdamas D.)* O tai, ką sakai, yra tik „wishful thinking", nes tu nori čia įžiūrėti tautinės kovos simbolį, asmeniškos kovos už asmeninę laisvę, reiškiančios, kad asmuo ten dar gyvas, ir jis turi ginklą, su kuriuo atsispiria prieš priespaudą. Bet šio momento tame eilėrašty visiškai nėra.

D.: Bet toji rapyra ne prieš aparatą būtų nukreipta. Jeigu naktį jį kas nors pultų — — —

C.: Jis apie naktį nekalba.

D.: Apie naktį. Jo. Jis juk eina gulti.

K.: Bet ir pietauti. Tą jis irgi — — —

D.: *(karštai)* Jis eina GULTI!

C. ir G.: *(sutartinai)* PIETAUTI EINA!

D.: *(atsileidęs)* IR pietauti, jo... Bet ne prieš aparatą jis yra pasiruošęs stoti. Ne prieš tokią jėgą, prieš kurią negalima gintis su rapyra. Jis KAIP TIK rapyrą neša prieš vieną ar du žmones — — —

Daug pertraukiančių balsų.

C.: Ne!

H.: Ne, ne, ne!

G.: Ne.

K.: Man atrodo, kad šitą eilėraštį galima būtų lygiai taip pat interpretuoti kaip komunisto pasisakymą, kad jis nori taikos.

G.: Va!

K.: Ir kad Vakarų pasaulis jam neleidžia.

C.: Bravo!

G.: Aš taip pat supratau. Jo.

Momentui visi tyli.

H.: *(pradeda labai iš lėto. Akcentuoja kiekvieną atskirą žodį.)* Taip. Bet aš visą tai perkelčiau platesnėn prasmėn. Šitas žmogus yra priverstas. Savo gimimu — ir tai būtų egzistencialistinis aiškinimas — jis yra išmestas į pasaulį, kuris kovoja. Ir jis tai išsako savo eilėrašty: „Mes išmokome keršyt ir gintis ir pult nuo mažens". Tai reiškia, kad kiekvienas, kuris nori išlikti šitoje tremtyje, į kurią mus išmeta mūsų gimimas... kiekvienas turi tą keršijimą, gynimąsi ir puolimą išmokti ir juo naudotis. Ir mes turime LAIKYTI tą rapyrą, jeigu norime toliau važiuoti ir... ir... nesukristi.

F.: Taip.

H.: Reiškia, tą viską galima nebūtinai tiktai karo epochai pritaikyti.

G.: Lygiai šitaip ir aš galvoju.
H.: Čia galima daug plačiau... plačiau...
F.: Taip. Kiekvienas žmogus, kuriam jaunystė praėjo, susiduria — ir jaunystėje jis jau pradeda susidurti, bet kuo toliau, tuo daugiau — su visokiais sunkumais, jis turi visą laiką spręsti sprendinius, turi nutarti, ką daryti, kaip daryti ir šitą savos rūšies rapyrą nešioti prie savęs. Bet jis visą laiką irgi trokšta tokio stovio, kada užeis kokios tenai sidabrinės nuotaikos arba sidabrinis gyvenimas, ir jam nebereikės tos rapyros. Tada jis galės ramiai sau gyventi.
K.: Čia pasisakoma prieš pasaulio sistemą.
L.: Bet palaukit! O ar negali būti — — —
F.: *(pertraukdama)* Gyvenimas toks yra.
L.: *(tęsdamas)* Ar negali čionai būti ir toks aspektas: Poetas pasisako kovojęs nuo mažens ir t. t. ir t. t. Dabar, žinant jo politinį įsipareigojimą ir įsitikinimus, jis galėjo, sakysim, turėti omeny, jog, kai jis buvo jaunas, kai buvo pasidavęs ideologijai, kai buržuazijos laikai, kaip jie, komunistai, maždaug išsireiškia, juos visą laiką — — —
K.: *(pertraukdama)* Pogrindy laikė.
H.: *(kreipdamasi į L.)* Jie pabaigs kariauti ir jiems jau bus skirtas sidabras, žinai.
L.: Na, galimas dalykas. Bet to sidabro, pasirodo, vis dar kaip ir nėra ir jis su rapyra vis dar tebevaikščioja.
H.: Taip. Jis truputį tik gailisi. Ir... ir jis bando tai paaiškinti, sakydamas, „gal tokie jau laikai".
L.: Bet tai grynai tik iš ideologinio taško.
H.: Na, jeigu būtinai kalsime sau į galvą, kad poetas yra komunistas, kad jis yra parašęs tą eilėraštį ten ir ten, tada mes jau būsime priruošti — būsime „brain washed" tuo žinojimu, jog šitas eilėraštis parašytas žmogaus, turinčio tam tikrų „commitments". Bet jeigu mes visų šitų faktų nežinotumėm, mes tą eilėraštį truputį kitaip vertintumėm.
L.: Na, gerai. Bet tokiu atveju, tai yra, vertinant ir interpretuojant iš ideologinio taško, mums, gal būt, tik iš viso pasiteisina šitokio eilėraščio rašymas ir egzistencija. Šiaip jau gal jį būtų galima nubraukti, kaip bevertę poeziją.
H.: Ne. Aš nenubraukčiau. Man tas eilėraštis ir be ideologijos turi tam tikrą prasmę. Jis yra labai ryški su gyvenimu besigrumiančio žmogaus kalba... Tas nuolatinis reikalas grumtis, ta nuolatinė distancija — tas nuotolis iki to sidabro...
C.: Aš nelabai sutinku, kad čia iš viso yra liečiama žmogaus problema. Man atrodo, kad čia iškeliama problema surišta su pasaulio struktūra.

Keletas ryškiai pritariančių balsų.

C.: *(tęsia)* Žmogus nori taikos, kurios pasaulyje nėra. Gal tokie jau laikai, kad jos nėra.

H.: Taip.

C.: Visur toliau kovojama. Vietname kovojama, Korėjoj buvo kovojama, Alžyre. Žydai muša arabus, arabai žydus, negrai savo pusėj tvojasi.

H.: Taip. Jis ir sako: mes.

C.: Kam dabar atstovauja tas mes? Man atrodo, kad jis tikrai neatstovauja pačiam poetui.

K.: Tas eilėraštis dar tuom yra įdomus ir patrauklus, kad jis nėra siauras. Jį galėjo parašyti žmogus bet kokioj pasaulio dalv. Jisai laiko dvasią — — —

C.: *(pertraukdamas)* Na, ot, įdomu ar galėjo?

K.: *(tęsdama)* — — — atspindi.

C.: Na, ot, įdomu ar gali, prileiskim, amerikonas tokį eilėraštį parašyti?

K.: Kai kurie amerikonai gali. Taip.

G.: Taip. Hm...

Daug balsų. Kai kurie pritarią.

D.: Šitoks eilėraštis normaliose Vakarų sąlygose, kuriose mes gyvenam, yra NEĮMANOMAS. Australijoj, pavyzdžiui, joks žmogus nepasakys rimtu tonu, kad jis eina pietaut ar miegot su rapyra. Ir toks „statement'as" nebus ir rimtai priimamas jau vien dėl to, kad čia iš tikrųjų niekas su rapyra nei pietauja nei miega.

C.: Dovanok, ten Rytuose irgi niekas neina miegot ar pietaut su rapyra.

D.: Tiesioginiai — ne.

C.: Rapyra pasilieka tuo atveju — — —

L.: *(pertraukdamas)* Žiūrėk, rasiniai dalykai Amerikoje...

D.: *(tęsdama savo)* Vakaruose niekas nejaučia reikalo ar tai rapyra ar bet kokiu kitu ginklu apsiginkluoti.

C.: *(karštai)* Ir LABAI daug kas jaučia, dovanok. Labai daug kas turi — — —

G.: *(pertraukdama)* Gerai pastebėta, tie rasiniai judėjimai Amerikoj. Taip.

F.: Jo. Bet kas Vakaruose eina gulti, eina be baimės; kas eina valgyti, be baimės eina valgyti. Žmogus neturi tos nuolatinės baimės, kad — — —

C.: Bet, kad čia, tame eilėrašty, jis irgi neturi tos baimės. — — —

Daug balsų. Juostelė neiššifruojama.

C.: *(tęsia)* Aš absoliučiai nematau jokios baimės. Čia yra protestas prieš stovį pasaulyje, prieš tai, kad — — —

G.: *(pertraukdama)* Taip. Aš lygiai taip pat jį supratau.

C.: *(tęsia toliau)* — — — visi turi budėt. Ir dar maža to, aš vistiek tvirtinu, kad tai yra komunisto protestas, kadangi pas jį neiškeliamas abejonės motyvas. Jis žino, kad pasaulio tvarka negera. Jis turi budėt. Jo pareiga budėt. Jis išmokytas nuo mažens kovot, keršyt ir gintis. Taip. Ir jis dabar eina miegot su rapyra ir yra pasiruošęs. Tuo tarpu Vakarų pasaulio žmogus sakytų, o gal aš galiu kokiu kitu būdu tvarkyt pasaulį. Ne?

H.: Tai jau čia pas tave išeina, kad jis budi ir už kitus, ne tik už save.

F.: Palauk. Bet, reiškia — — —

Daug balsų.

H.: *(perkalbėdama maišatį)* — — — reikalus pažinti — — —

(H. balsas vėl pasidaro nebeišskaitomas)

C.: *(garsiai)* „Hitlerjugend" buvo tokia. „Jawohl! ! !"... Su rapyra...

H.: Bet jeigu atsakomybę už kitus tiktai komunistinis žmogus jaučia, tai, tuo pačiu, mes labai blogai atsiliepiam apie save ir apie bet kokį individualistinį žmogų.

C.: Na, bet tai jau nieko bendro nebeturi su eilėraščiu. Tai yra „irrelevant".

H.: Kodėl?

C.: Todėl, kad mes kalbam apie žmogų, kuris parašė tam tikrą eilėraštį, kuriame jis aprašė tam tikrą pasaulio stovį, o paralelėje su pasauliu — ir savo vidujinį stovį. Ir jis — tas žmogus — yra paruošty: budintis karys. Ir tik kaip karį jį galima suprasti.

F.: Taip. Bet tu kalbi apie labai ryžtingą žmogų — — —

Vėl daug, banga sukylančių balsų.

F.: *(tęsia)* Tačiau tame eilėrašty nėra ryžto. Jis KAIP TIK pabėgti nori... apie sidabrą kalba.

Vėl daug balsų.

C.: *(garsiau už kitus)* Visi kareiviai norėtų būti namuose!

Pertraukią balsai.

C.: *(tęsdamas garsiau už balsų maišatį)* Visi kareiviai yra pririšti!

Balsai susilieja.

F.: *(tęsdama toliau apie ryžto nebuvimą)* Pas jį nėra noro kovoti. Geležiai jis pasiduoda tiktai dėl to, kad tokios yra sąlygos.

C.: Atleisk, jis pasiruošęs — išmokytas būt pasiruošusiu nuo mažens.

L.: Man atrodo, kad čia viskas labai paprasta. Kaip komunistai, jie kovojo, revoliuciją skelbė ir t. t. Bet, kadangi revoliucijos idėja dar vis nėra įgyvendinta, tai ir nežinia, ar greitai jie galės pietauti ir miegoti be rapyros.

H.: Tai tu pritari C., taip? Tas eilėraštis, anot jūsų, yra aiški komunisto deklaracija?

Daug balsų, triukšmas.

L.: Čia žinoma, gali būti kiekvienos ideologijos grūdas.

C.: Bet ne amerikonų, o tik totalitarinės arba ryškiai nacionalinės valstybės, kaip Europoj valstybėlės kad būdavo, kur visi vaikus auklėdavo, kad, girdi, mūsų priešai yra lenkai ar čekoslovakai ar vokiečiai... dėl to pasiruoškim ir panašiai.

D.: Dar vieną bendrą klausimą! Tas eilėraštis, kokia nebūtų jo užmačia ar ideologija, turi kažkokį elementą savy, kuris veikia — — —

Balsai: Ne, ne.

C.: Manęs ne.

D.: Tavęs ne, bet daugelį žmonių jis veikia. Jį skaitai ir kažkas tokio — — —

C.: *(pertraukdamas)* Tu sakyk MANE veikia. Tai būtų teisingiausiai.

L.: Čia yra tam tikra pesimistika.

F.: Yra pesimistikos, taip.

L.: Jis ilgisi kažko. Sidabro. Bet vis dėlto nesulaukia.

D.: G., tu pasakyk! Nejaugi tavęs tas eilėraštis visiškai neveikia? Kaip eilėraštis, kaip gryna poezija?

G.: Man tai jis nelabai.

C.: Aš perskaityčiau ir man jis dingtų — — —

G.: *(pertraukdama)* Taip, taip.

C.: *(tęsdamas)* — — — jokio įspūdžio nepaliktų.

K.: O aš sakyčiau — veikia. Mane veikia.

D.: Įdomu, kodėl. Ar jūs galėtumėt pasakyti?

K.: Mane veikia to žmogaus labai stiprus gražesnio gyvenimo ilgesys — gyvenimo, kuriame nėra kerštо, nėra pykčio...
Jis rašo „mėnesienos man reikia ir spindesio mūsų šalnų, sidabrinių minučių grakštaus patvarumo", reiškia, jis ieško grožio gyvenime.
G.: Pas jį lyg ir faustiškų ieškojimų yra.
K.: *(noriai pritardama)* Taip. Kiekvienas žmogus turi savy to faustiško — — —
C.: *(pertraukdamas. Ištęstai)* G-aa-lbūt.
D.: Na, o tau, L.? Veikimo visiškai jokio?
L.: Na, aš nežinau. Aš tai iš viso, nesu poezijos žmogus. Aš, matai, perskaitau — — —
C.: *(kiek ironiškai)* Nesuk, nesuk... sakyk aiškiai.
L.: *(tęsdamas)* — — — ir man pro vieną ausį įlekia, pro kitą išlekia. *(L. juokiasi)* Prisipažinsiu: labai tai manęs neveikia.

Pokalbis dar kurį laiką užsitęsia, bet naujų, aukščiau neišsakytų minčių niekas nebeiškelia.

Redagavo *Jurgis Janavičius*

„BE MATERIJOS NIEKO DAUGIAU NĖRA"

Daugelio žmonių įsitikinimas, jog materializmas šiandien plačiai išpažįstama doktrina, yra kiek klaidingas. Filosofinė materializmo doktrina, pagal kurią visa, kas yra, tėra daugiau ar mažiau sudėtinga medžiagos apraiška, gausesnių pasekėjų turi ne tiek (profesionalių) filosofų kiek mokslininkų (ypačiai gamtamokslininkų) tarpe. Neabejotinai šis apibendrinimas teisingas bent Vakarų kraštuose. Komunistiniuose kraštuose, kur materializmas yra visų filosofų oficialiai išpažįstama doktrina, jis gyvuoja ne laisvo filosofavimo, o įsakymų iš viršaus dėka. Ši išvada prašosi ne tik prisiminus bendrąjį komunistinių šalių totalitarinį pobūdį, bet ir paskaičius kelis už geležinės uždangos leidžiamus filosofinius leidinius, iš kurių matyti nesusipažinimas ar bent nepakankamas susipažinimas su nemarksistinių (ypatingai šiandieninių) filosofų darbais ir visiška dialektinio materializmo premisų ar išvadų kvestionavimo stoka. Be to,

pats jau minėtas faktas, kad ten, kur filosofija palikta grynai filosofų valiai, materializmas tik vieno kito pripažįstamas teisingu, įtaigoja, jog sovietų filosofams neleidžiama apsieiti be tam tikro „šventosios dvasios" įkvėpimo. Tačiau kodėl gi šiandien filosofija, kiek ji gali nevaržoma reikštis, iš esmės nėra palanki materialistinei teorijai, kai tuo tarpu mokslininkai jon linksta kur kas pastebimiau?

Dažnai su filosofija artimiau nesusijusius asmenis, o anksčiau amžiais ir filosofus (ar šiandien dialektinius materialistus) į materializmą traukė nelabai aiški ar tiksli, bet savo drąsiu, plačiai apimančiu, spekuliatyviniu (kaip ir visų didžiųjų metafizinių teorijų!) pobūdžiu imponuojanti pati materializmo doktrinos apibrėžtis. Kas nesidžiaugtų ir neatsipūstų atradęs, jog be medžiagos niekur nieko nėra! Tačiau po šituo gana paprastai ir nedviprasmiškai skambančiu šūkiu, kad „be medžiagos niekur nieko nėra", slepiasi gana įvairios, tarp savęs gerokai skirtingų teorijų galimybės, kurias filosofai nevisada aiškiai išskirdavo. Šitoje vietoje mes materializmu laikysime, ir nuo kitų panašesnių ar nepanašesnių teorijų griežtai atskirsime, tik doktriną, kuri sako, jog kiekviena vadinamoji dvasinė būsena iš tikrųjų yra tam tikra materialinė ar fizinė būsena. Kas turima galvoje „dvasinės būsenos" terminu?

Dvasinės būsenos (arba ir dvasiniai faktai, aktai, įvykiai ir t. t.) yra tokie dalykai kaip mintys, jausmai (meilės suvirpėjimas, išgąstis, pasitenkinimas, siaubo smūgis), sensacijos (niežėjimas, spiegimas ausyse, skausmas ir pan.); t. y. tokie reiškiniai, kurie, kaip populiariai išsireiškiama, „dedasi galvoje" arba „sąmonėje" ir kuriuos anksčiau vadindavo „sielos perturbacijomis" ar „sielos apraiškomis", o šiandien dažnai vadina „psichinėmis" arba „psichologinėmis" būsenomis. Šioje vietoje svarbu atskirti patį skausmą (t. y. skausmo išjautimą), kuris yra dvasinė arba psichinė būsena, nuo to, kas skausmo jausmą sukėlė, nuo skausmo priežasties, kuri dažniausiai esti fizinė (pvz. basliu sudavimas į kaktą); ausyse speigimą, kuris kaip sensacija yra psichinė būsena, nuo vėjo ar šiaip kurio stimulo, kuris sensaciją galėjo iššaukti. Jei ši diskriminacija tarp pačios dvasinės būsenos ir ją iššaukusio stimulo nebus padaryta, iš karto įsiveliama į nebeišnarpliojamas pinkles. Taigi, pavyzdiniu skausmo atveju jau esame išskyrę skausmo patirtį, patį skausmo pajautimą (tai mūsoji „dvasinė būsena") nuo jį sukėlusios priežasties, sakykim, baslio smūgio (tai materialinis arba fizinis aktas, atsitikimas). Tačiau šiame reiškinių komplekse dar yra mums svarbus trečias, ir taip pat fizinis, faktorius, būtent elektro-cheminio pobūdžio neuraliniai arba sme-

genų procesai, kurie vyksta tuo pat metu, kada patiriamas skausmas ar koks kitas psichinis įvykis. Šie neuraliniai procesai yra, kaip žinia, dalis gana komplikuotų fizinių procesų priežastinės grandies, kuri prasideda su jau minėtu stimulu, tęsiasi impulso keliavimu nervais, jo atsidūrimu smegeninių nervų celėse bei pastarųjų sujaudinimu (kuomet ir įvyksta mūsų sąmonėje skausmo arba kt. pajautimas) ir kuri gali paskui baigtis muskuliarine reakcija (gynimusi nuo baslio smūgių ir t. t.). Tačiau kiekvienu atveju, kai mes esame tam tikroje psichinėje būsenoje (sakysim, mums nežti didįjį kojos pirštą), mūsų smegenyse vyksta tam tikri elektro-cheminiai procesai, moksliniu būdu nustatomi ir aptariami. Šitie fiziniai smegenų procesai mums kaip tik čia ir rūpi. *Materializmas yra doktrina, kuri teigia, jog dvasinės būsenos, kaip apie jas aukščiau kalbėjome, ir tuo pat metu smegenyse vykstantys elektro-cheminiai procesai yra vienas ir tas pats dalykas.* Reiškia, materializmas teigia dvasinių ir kai kurių fizinių būsenų tapatybę. Kuo šitaip definuotas materializmas skiriasi nuo kitų materialistiškai atrodančių teorijų?

Pirmiausia, materializmas teigia daugiau, negu tik tai, kad esama griežtos abipusės koreliacijos tarp dvasinių būsenų ir neuralinių procesų (t. y., materializmas teigia daugiau, negu tik tai, kad kai aš esu dvasiniame stovyje A, mano smegenyse vyksta fizinis procesas a, kai esu dvasiniame stovyje B, mano smegenyse vyksta fizinis procesas b ir t. t., ir atvirkščiai). Materializmas teigia ne tik tai, kad tam tikri dvasiniai ir fiziniai procesai visada abipusiškai koreliatyvūs, bet tiesiog tų procesų identiškumą. Šį momentą svarbu suvokti. Fiziologijos mokslas iš tiesų yra atskleidęs labai nuostabią koreliaciją tarp įvykių „sąmonėje" (atseit, mūsų „dvasinių būsenų") ir elektrocheminių įvykių smegenyse. Tačiau ši koreliacija gali reikšti ir nieko daugiau kaip tik tai, kad tam tikri procesai smegenyse yra tam tikrų dvasinių procesų betarpiška priežastis. Materializmui to neužtenka, nes materializmo doktrina skelbia ne tai, kad fiziniai procesai yra dvasiškųjų priežastimi, bet tai, kad *fiziniai procesai yra tiesiog identiški su dvasiškaisiais.* Tol, kol bus galima kalbėti tik apie dvasinių būsenų priežastinę priklausomybę nuo fizinių procesų, tol materializmo doktrina dar nebus tikrai įrodyta. Gi visa, apie ką leidžia kalbėti biologijos mokslas, ir yra tik koreliacija (kad ir kaip griežta) tarp dvasinių ir fizinių įvykių. Ir dviejų reiškinių koreliacija dar nebūtinai, kaip jau minėta, reiškia jųjų tapatybę. Pvz., mes žinome apie griežtą koreliaciją tarp mėnulio fazių ir žemės vandenynų potvynių bei atoslūgių. Bet šitoks sistematiškas sutapimas dar mūsų

neverčia sakyti, jog šiedu tariamai skirtingi reiškiniai tėra viena ir tas pats: ne, greičiau mes laikome įvykius mėnulyje esant įvykių žemėje priežastimi. Panašiai ir mokslo atidengtoji sistematiška koreliacija tarp sąmonės įvykių ir neuralinių procesų dar savaime nereiškia, kad pastarieji yra kažkas tai daugiau negu vien pirmųjų priežastis.

Materializmas tad negali būti įrodomas (ar ir sugriaunamas) remiantis vien tik mokslo pateiktais duomenimis. Mokslas tegali įrodyti sistematišką dvasinių ir fizinių faktų koreliaciją; sprendimas dėl šios koreliacijos reikšmės (priežastybė, tapatybė, ar dar kokia trečia alternatyva?) jau yra teorijos, filosofinės teorijos dalykas. Nėra jokio galimo eksperimento, kuris leistų nustatyti, ar koreliacija tarp dvasinių ir fizinių būsenų rodo tik tai, jog pirmosios esti antrųjų priežastimi, ar tai, jog tarp jų nesama skirtumo. Jeigu tokį eksperimentą būtų galima sustatyti, materializmo teisingumo nustatymas nuo jo žymia dalimi ir priklausytų. Tačiau niekas, kas šį klausimą yra svarstęs, dar nėra tokiam eksperimentui pramatęs galimybę. Ir ne dėl to, kad čia būtų nenugalimos praktinės kliūtys. Toks eksperimentas, atrodo, iš viso net nėra įsivaizduojamas, negalima suformuluoti jo net ir koncepcinėj plotmėj. Tenka tad galvoti, kad materializmo klausimas yra nebe aktualios ar galimos eksperimentacijos, o grynai teorizavimo rūpestis.

Atrodo, kad nėra ir teorinių argumentų, kurie įrodytų materialistinės tezės teisingumą. Vienok faktas, kad materializmas negali būti įrodytas, dar nereiškia, kad jis klaidingas. Filosofija, tur būt, negali įrodyti, kuri doktrina šiame sąryšyje teisinga, kuri klaidinga, bet tik tai, kuri atrodo racionalesnė, patikimesnė turimų duomenų ir bazinių „intuityvinių", nuovokų akivaizdoje. Šia prasme materializmui į pagalbą ateina aplinkybė, jog mokslui vis labiau ir labiau įvairius organizmus sekasi redukuoti į fizinius-cheminius mechanizmus, ir būtų keista, jeigu vien žmogaus sąmonė pasiliktų šitokiu būdu neišanalizuojama. Šitoks galvojimo būdas ypatingai artimas daugeliui mokslininkų su jų natūraliu noru kiek galint daugiau reiškinių išaiškinti turimų metodų pagalba; iš čia ir kyla jų palinkimas į materialistinę pasaulėžiūrą. Tačiau tokie samprotavimai jokiu būdu nesudaro triuškinančio argumento už materializmą, ir panašios vertės argumentų nestokoja ir materializmui priešingos pozicijos. Diskusijos tarp materializmo gynėjų ir oponentų dabar yra labai gyvos bent anglosaksų šalyse, ir jei šiuo metu dauguma filosofų teikia pirmenybę antimaterialistiniams argumentams, rytoj padėtis galėtų būti ir kitokia, nors galimybė nedidelė.

Straipsnio pradžioje definavome materializmą kaip tam tikrų dvasinių ir fizinių procesų tapatybę teigiančią doktriną. Tai siaura ir, gal būt, per siaura definicija. Bet ji buvo reikalinga visokiai, neretai ir pačių filosofų sukuriamai maišačiai išvengti. Pvz. dialektiniai materialistai, teigdami, kad visa yra „tik" medžiaga, neretai ir teigia, kad fiziniai procesai „sąlygoja", „apsprendžia" sąmonės procesus, yra jų priežastimi, arba taip pat, kad sąmonė yra medžiagos „funkcija".*) Tačiau jei apsiribojama vien tik pastaraisiais (ir tai dar ne tolygiais) teigimais, dar pasiliekama atviras duris teigti ar neigti kalbamųjų procesų tapatybę. Galima neigti tapatybę ir teigti dvasinių procesų priklausomybę nuo fizinių procesų (atseit, kad „nėra dvasinio proceso be fizinio proceso"), bet tai būtų sušvelninta materializmo forma, skirtinga nuo griežtojo materializmo. Materialistais save besivadiną filosofai neretai išnaudoja šių skirtingų doktrinų suplakimą savo naudai: pirma, nurodoma į tai, kad mokslas yra atskleidęs priežastinius priklausomybės ryšius tarp dvasinių ir fizinių procesų, ir paskui nei iš šio, nei iš to tariama, kad štai, mokslas įrodęs, jog viskas pasaulyje tėra medžiaga! O iš tikrųjų yra taip, kad tol, kol tėra įrodoma priežastinis ryšys tarp kalbamųjų procesų, tol dar nėra įrodyta jų tapatybė, ir užtat nesama užangažuotu neigti dvasinių faktų skirtybę nuo materialinių faktų. Galima laikyti, kad jeigu nebūtų materijos, nebūtų ir dvasios arba sąmonės, ir tuo pačiu teigti dvasios nesuvedamybę į medžiagą, jos skirtybę. Ar tokia pozicija būtų „materialistinė"? Nedaug, atrodo, priklauso nuo to, kokiu terminu tam tikra pozicija vadinama, bet daug nuo to, kad ji būtų nedviprasmiškai išskirta ir nesuplakama su skirtingomis pažiūromis. Mūsų pasiūlymas būtų tik tapatybės doktriną vadinti materializmu.

Istorijos būvyje dar viena doktrina buvo vadinama materializmu, būtent, kai kurių XIX a. fiziologų skelbta tezė, jog dvasiniai dalykai tėra smegenų sekrecijos, lygiai kaip tulžis yra kepenų sekrecija. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, jog ši dokt-

*) Iš tiesų, dialektiniai materialistai (bent užu genežinės uždangos esantieji) fizinių ir dvasinių procesų ryšius apibūdina kuo įvairiausiai. Be jau minėtųjų formulavimų, marksizmo vadovėliuose ir studijose pasitaiko dar tokių: sąmonė yra smegenų savybė, sąmonė yra smegenų veiklos produktas ir dar kitų. Visi šie apibūdinimai toli gražu nėra tapatingi, bet beveik niekur nerandama reikalo precizuoti. Gi aiškiam, tiksliam nusakymui šiuo atveju jokių principinių kliūčių nematyti.

rina tolygi tapatybės teorijai. Tačiau iš tiesų taip nėra. Kad mintys, jausmai ir t. t. tėra sekrecijos, yra grynas absurdas. Tuo tarpu tapatybės doktrina savyje nėra absurdiška (aišku, tai vėl neįrodo jos faktinio teisingumo). Ji teigia, kad dvasia ir medžiaga yra vienas ir tas pats dalykas, turįs dvejus aspektus. Vieningi, nors dvilypiai reiškiniai nėra nieko nuostabaus. Normaliai debesėlis yra tingiai ore pakibusi, pusiau permatoma „pūkuota" masė, nuolatos bekeičianti savo kontūrus; kitu požiūriu, t. y. iš arčiau, debesėlis pasirodo kaip mažų dalelyčių, daugiausia vandens lašelių telkinys. Pūkuota masė ir lašelių telkinys yra vienas ir tas pats dalykas, kuris tačiau pagal požiūrį gali turėti visai skirtingas savybes. Panašiai tapatybinis materializmas teigia dvasios ir medžiagos tolygumą, nenuneigdamas savybių skirtybės. Gi tas materializmas, pagal kurį dvasinės būsenos yra sekrecija, visiškai ignoruoja savitas dvasinių būsenų ypatybes. (Sekrecija yra skystis; ar jausmas irgi tėra skystis?) Svarbu pabrėžti, kad už geležinės uždangos „sekrecinis" materializmas teisingai vadinamas „vulgariuoju" ir kategoriškai atmetamas, kai tuo tarpu tapatybės doktrina visai nediskutuojama ir apie ją, atrodo, net nežinoma. (Tapatybės doktriną pirmą kartą sąmoningai suformulavo australas U. T. Place 1956 m., remdamasis Th. Hobbeso užuominomis.) *Paradoksišku būdu pati patraukliausia materializmo forma dar (bent ligi pačių paskutiniųjų metų) neatėjo į komunistinį pasaulį, tariamąją materialistinių studijų tvirtovę.*

Kadangi tačiau ir ši patraukliausia forma nėra galutinai įrodyta, verta pakalbėti apie kai kurias jos neigimo pasėkas. Aišku, jog, jeigu teigiama dvasines būsenas visiškai priklausant nuo fizinių, tuo pačiu išskiriamas sielos nemirtingumas. Bet jeigu teigiama dvasinių būsenų (ne tik jų savybių) skirtybė nuo fizinių (t. y. neigiama tapatybinis materializmas), tuo pačiu dar neįsipareigojama teigti sielos buvimą ar ir jos nemirtingumą. Net jeigu būtų neigiamas ir paprastos priklausomybės ryšys, vis tiek tai neįpareigotų laikytis sielos doktrinos, nes sielos sąvoka implikuoja substancinę vienybę, o mes kalbėjome tik apie dvasines būsenas, lyg tai kaip ir padrikus įvykius. Gali būti dvasiniai įvykiai, sąmonės būsenos be jas visas jungiančio vieneto, t. y. sielos. Greičiau pats žmogus, asmuo, yra ta vieninga substancija, kuriai priklauso ir fizinės, ir dvasinės savybės, bet kuri pati nėra nei grynai medžiagiška, nei grynai dvasiška. Galima tad ir visai nuosekliai neigti sielos buvimą ir nebūti tuo pačiu priverstam teigti, kad žmogus yra vien tik fizinė būtybė. Galimų alternatyvų šiame kontekste yra daugiau, negu iš karto atrodo. Dėl to ir gali klaidinti dažnas

marksistų (ir taip pat kai kurių jų oponentų) įtaigojimas, esą, reikia pasirinkti tarp „materializmo“ ir „idealizmo“. Jeigu nenorima pasinerti į obskurantizmą, pirmų pirmiausia reikia išsiaiškinti: kokio materializmo? kokio idealizmo? Nebojimas skirtybių, nejautrumas plonybėms filosofavimą veikiai paverčia tarnyba kuriai nors ideologijai, o filosofus padaro — „pilvozofais“.

Mykolas J. Drunga

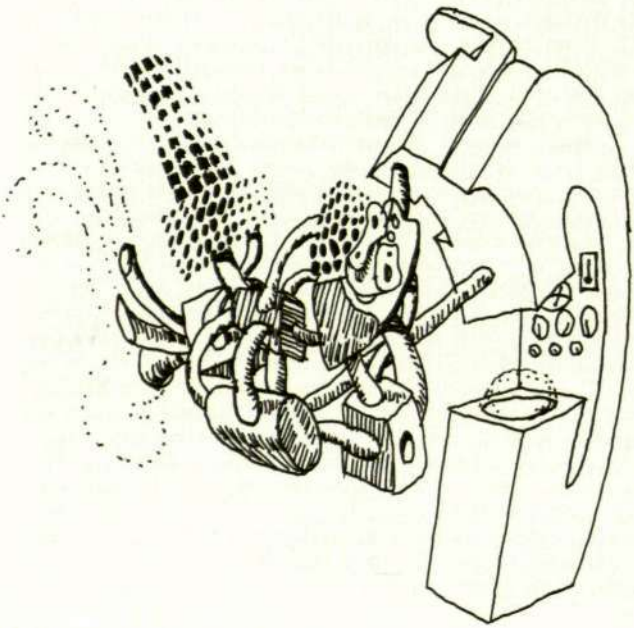

KULTŪRINIAI RŪPESČIAI

ADOMO OBUOLYS IR KRITIKOS ATGIMIMAS

Retai kuri knyga okupuotoje Lietuvoje susilaukė tiek dėmesio, kiek prieš porą metų (1966) pasirodęs Mykolo Sluckio romanas *Adomo obuolys*. Jis, drauge su *Metmenų* Nr. 16 apžvelgtuoju Alfonso Bieliausko *Kauno romanu* davė pagrindą gausioms, rimtoms, kartais kontroversiškoms diskusijoms, vykusioms *Pergalės*, *Nemuno*, *Literatūros ir meno* žurnalų ir kitos periodinės spaudos puslapiuose, į kurias įsijungė veik visi gimtojo krašto dabartiniai literatūrinės kritikos tūzai. Gi jeigu, kaip turi pagrindo teigti vienas rimčiausių jaunosios kartos kritikų Algimantas Bučys, kalbėdamas apie tenykštę prozą, ji „pagaliau vos ne vos viena kita knyga įgijo senokai iš jos atimtas pilietines teises“ [1]), nuopelnai irgi didžiąja dalimi priklauso minėtai knygų porai.

Nors M. Sluckis, palyginus, dar gana jaunas (g. 1928), jis jau yra spėjęs išleisti keliasdešimt knygų: jaunimo literatūros veikalų, novelių, apysakų, romanų, laimėjęs keletą premijų. Daugelis tų knygų išversta ne tik į latvių, estų, rusų, ukrainiečių ir kitas „broliškų respublikų“ kalbas, bet per vertimus į vokiečių ar vengrų kalbas yra pasidariusios prieinamomis ir Vakarų pasaulio skaitytojų didesnei masei. Pagal jo romaną *Laiptai į dangų* susuktas filmas (vieno kito žiūrovo uždaruose rateliuose matytas taipgi JAV ir Kanadoje) yra laikomas vienu geriausių lietuviškojo filmo gamyboje. Taigi, M. Sluckis, kaip ir A. Bieliauskas, yra rašytojas „su stažu“, šiandien, berods, vien iš knygų rašymo besiverčiąs.

---

1) „Vidinis monologas — meninė forma ar uniforma?“, *Pergalė*, 1968, Nr. 9.

Adomo obuolį, kaip ir *Kauno romaną* iškėlė lietuviškojoje prozoje dar tebenauja forma, dabar jau nusistovėjusią terminologiją vartojant, — sąmonės srautas arba vidinis monologas, įgalinanti rašytoją mažiau rizikuojant iškelti viešumon tai, kas iš tikrųjų dedasi veikėjo galvoje ar širdyje.

Ilgoko (449 psl.) *Adomo obuolio* turinį sudaro vienos dienos įvykiai. Retai kuris jų išsimuša iš kasdieninės rutinos rėmų. Pats nekasdieniškiausias, pagrindinio veikėjo tėvo mirtis, įvyksta dienai ir knygai besibaigiant ir vargu laikytinas sąmoningu atomazgos tikslu. Romano pagrinde yra įvykių grandinė, vedanti prie svarbiausiųjų veikėjų poros — vidutinio lygio mokslininko Augustino Kamanio ir jo žmonos, buvusios sportininkės, plaukymo instruktorės Genės Prapuolenytės — dešimties metų šeimyninio gyvenimo subyrėjimo, gale pakrypstanti į gerąją pusę.

Visiems lūžiams rėmus sudaro vakar Kamanių namuose įvykęs Augustino draugo ir Genės protektoriaus, buvusio klieriko, dabar technikos mokslų daktaro ir jos įmonės vyriausio inžinieriaus Roberto Giniūno atsilankymas ir šios dienos vakare laukiamas Augustino įstaigos viršininko Karaliaus daktarato „aplaistymo" balius. Vakarykštės Roberto užuominos apie Genę sukelia Augustinui pavydo ir įtarinėjimo jausmus: jis pasijunta nepakankamai savo žmonai davęs, neparodęs reikiamo veržlumo darbe ir iš viso jos nevertas. Iš kitos pusės Genė, pagarbos ir ištikimybės Augustinui skatinama, šliukšterėjusi šalto vandens pirmiesiems karštiems Roberto pasigerinimams užgesinti, pasijunta jų glostoma, gal net laukianti ar išsiilgus. O Karaliaus „laimėjimai" pagrįsti ne kuo kitu, kaip Augustino pasiekimais, taip dar nesenai to paties viršininko papeiktais ir paniekintais.

Nuolatiniuose nukrypimuose į praeitį nušviečiamos detalės, formavusios pagrindinių veikėjų charakterius, palikusios nuosėdas ar pėdsakus jų dvasiose. Niūrią Augustino vaikystę dominuoja tėvas, despotiškas mergišius vargonininkas (iš kurio Augustinas paveldėjo nemažą egoizmo dozę ir kakle išsišovusį Adomo obuolį) vėliau atsidūręs padugnėse ir psichiatrinėje ligoninėje, nepataisomų alkoholikų skyriuje; drumsčia ją ir vyresnysis brolis Algirdas, juodoji šeimos avis, buvęs komjaunuolis, o taipgi savisaugos dalinių karys nacių valdymo laikais, vėliau pabėgęs į užsienį. Praeities Augustinas gėdinasi, jos bijo. Nedaug kuo turi pasididžiuoti ir Genė. Savo tėvo, nacių nukankinto Štuthofe, ji beveik neprisimena. Savo akušerei motinai, ją norėjusiai apvesdinti su savo meilužiu, už ją amžiumi dvigubai vyresniu gydytoju, ji jaučia chronišką neapy-

kantą. Motinos dominuojamo veterinoriaus patėvio ji irgi nenori prisiminti. Nuo jauniausios sesers devyniolikmetės Gaudos ją skiria vis platėjąs kartų plyšys. Genę taipgi nuolatos persekioja ją platoniškai mylėjusio jos mokinio Tomo mirtis ar savižudybė. Ją slegia ir du Augusto įkalbėti abortai, kurių vienas, tiesa, įvyko katastrofos dėka, Genei prie jo besiruošiant. *O Genė dar nėra iš tų šiandienių merginų, kurios „juokiasi iš abortų! Tonsiles, matote, joms šalina...“* (214). Jai už penkis rublius valdžios ligoninėje atlikta operacija dar nėra „kaip sloga“, kurios retai „kuri iš moterų išvengia“ (346).

Taigi, sočiai paklaidžioję abejonių, netikrumo ir baimės labirintuose, Augustinas ir Genė, kiek iš baigiamojo epizodo galima spręsti, vėl sujungia rankas, pajutę abipusės pagalbos būtinybę.

Nors *Adomo obuolys* atpasakotas trečiuoju asmeniu, tačiau tie pasakojimai tirštai perpinti pagrindinių veikėjų tiesioginiais nugalvojimais, jų sąmonės srautu, taigi, įvykiai ir žmonės vaizduojami taip, kaip jie atrodo Augustino ar Genės akimis. Šitokio pobūdžio romane tikėtis objektyvesnio antraeilių veikėjų pristatymo būtų beprasmiška. Tiesa, tie antraeiliai veikėjai gana ryškūs, individualūs, skirtingi, bet jų atskleidimas tegali būti neišvengiamai vienapusiškas. Bene svarbiausias jų, Augustino tėvas Valerijonas Kamanis, juodžiausiomis spalvomis nupieštas tipas, savo būdo savybėmis itin primena senąjį Garšvą Antano Škėmos *Baltos drobulės* romane. Panašūs ir jo santykiai su savo žmona, kuklia, vyro užguita, jį adoruojančia, besąlyginiai atsidavusia šeimai, nuolat besiaukojančia, užmerkiančia akis prieš vyro saŭvalę ir palaidumą. Kiek daugiau šviesesnių bruožų Sluckis (ar jo veikėjai) suranda Augustino tetai, šlubajai senmergei Gražinai (kurios namuose likimas suvedė abu herojus), vieną kitą — Augustino įstaigos bendradarbei, jaunystės dienų draugei, laborantei Violai Labėnaitei, viršininko žmonai Izoldai Karalienei ar net socialistinės buržuazijos „rėdytojai“ siuvėjai-dailininkei Erikienei. Moterį M. Sluckis pažįsta žymiai geriau negu A. Bieliauskas, moteriškiems tipams duodamas pakankamai individualių bruožų, ryškiai prasimušančių ir pro lengvos ironijos šaržo ar saldesnių sentimentų plutą.

Juo labiau individualių bruožu nestinga vyriškiesiems personažams. Reikėtų paminėti ir Sluckio sąmoningas pastangas ir savo trečiaeilius veikėjus, kartą pristatytus, padaryti reikšmingais romano eigoje, juos pakartotinai netikėtai iškeliant ir jų vaidmeniui duodant daugiau ar mažiau svorio. Taip romano intrigon įpinamas įžūlusis pagrindinių veikėjų gyvenamo na-

mo sargienės vyras, tėvo valkatavimo draugas Tik Keturios Kapeikos, sandėlio vedėjas ir keletas kitų. Tuo *Adomo obuolys* kiek primena kriminalinius romanus ar filmus, kur nė vieno veikėjo nėra bereikalingo. O tai jau pliusas ir romano kompozicijai.

Bendrai kalbant, kiek *Kauno romane*, tiek ir *Adomo obuolyje* kyšo tendencija senosios kartos (buržuazijos) atstovams nepagailėti grubaus šaržo ir iš viso juos rodyti neigiamoje šviesoje: atsilikėliais, intrigantais, savanaudžiais, spekuliantais ir kitokiais iškrypėliais. Jie toleruojami daugiau iš reikalo ar mandagumo, negu iš gilesnio padėties ar aplinkybių supratimo:

> *... o jis, šitas senyvas, dabar jau nebe toks autoritetingas draugas, neturi ką prisiminti... Neužmaršus, ne — jam nebuvo jokio įvykio, jokio pergyvenimo, o jeigu ir buvo, tai juk jis visados teisus!.. Nuopelnai... oficiali moralė....* (433).

Jeigu Kamaniui ir jo kartai didžiai rūpi šuoliai karjerose, Volgos, Moskvičiai, Pobiedos, televizoriai, importuoti gėrimai ar Camel cigaretės — turėtų atrodyti natūralu ir priimtina progreso vardan. Arba, kaip atpildas už kančias ir baimę, pergyventą nacių okupacijos ir kulto laikais. Į tų laikų nepergyvenusią, šiandien be didesnių kompleksų ar skrupulų progreso vaisius raškančią, nedėkingą, gerokai arogantišką jaunąją kartą mėgstančią anglišką žargoną, linksniuojančią Boellį, Pasternaką, ar Faulknerį, lenkiškai skaitančią Camus ar Sartre, žiūrima su didele nepasitikėjimo ir neslepiamos pašaipos doze:

> *Sustoja prie būdelės puria sniego kepure, joje stumdosi juodas puspaltis ir melsvas sintetinis paltukas. Puspaltis leidžia pinigėlius, o paltukas renka numerį ilgu, nešvariu nagu, protarpiais pusčiodamas į ragelį. Puspaltis turi ir galvą, šviesią, trumpai kirptą, o sintetika — baltus apvalius kaip pyragas skruostus ir geltonus it tauraus metalo gijos plaukus. Žibančios gijos nepaslepia ausies grybelio, kurį mylnoja iš puspalčio lendantis platus raudonas delnas. Ilgaplaukė markstosi nuo šiurkščiai nekaltos glamonės, meta ragelį ir delnais suima kirptą galvą — veidas švelnus ir jaunas, bet vyriškai kampuotas, tvirtai kažko siekiančiu smakru.* (289).

Šios kartos atžvilgiu rodomas pavydas, kad jai „nebereikia virpėti drebule, pildant kadrų įskaitos lapą" (88) dėl savo praeities, dėl tėvų ar brolių padarytų ar jiems primestų kalčių, už jos pasitikėjimą savimi, atvirumą, drąsą, savarankiškumą,

protarpiais išauga į savotišką pasididžiavimą, ypač ryškų paskutiniojo Genės ir Gaudos susitikimo scenoje.

Viena aišku: tarpkartinis plyšys (generation gap), anaiptol nėra vien Vakarų pasaulio išradimas.

Lygindamas Bieliausko ir Sluckio romanus, kritikas Vytautas Kubilius iškelia jų konstrukcinį skirtumą:

> *Jei „Kauno romano" žmogaus dvasinė istorija, nepaisant išorinės maišaties, montuojama iš gana stambių ir vientisų blokų, tai „Adomo obuolyje" ji audžiama iš mikroskopiškų smulkmenų, pradedama nuo pirminės pažinimo grandies, kurios kiekvienas signalas skrupulingai fiksuojamas."*[2])

Skrupulingumas detalėje yra itin charakteringa Sluckio savybė. Detalių veikėjus supančio fono vaizdavimu ryškinami ir jų dvasinio pasaulio, jų minties niuansai. Mėgstančio šaržą ir į viską žiūrinčio pro padidinamąjį stiklą rašytojo žvilgsnis į aplinką visai logiškai suranda joje ir nemaža šešėlių. *Adomo obuolį* skaitant negalima nepastebėti vieno gyvajai aplinkai charakteringo bruožo: didelio žmonių grubumo jų kasdieniniuose tarpusavio santykiuose. Atrodo, kad tokie dalykai, kaip taktas, etiketas, mandagumas kasdieniniame gyvenime yra visai išnykę. Namuose, gatvėje, troleibuse, parduotuvėje, įstaigoje, ar tai būtų sargas, ar pakeleivis, pardavėja ar bendradarbis, atrodo, tik ir laukia progos pademonstruoti savo irzlumą, nervuotumą, laukia progos tave užgauti, pažeminti, paniekinti, parodyti savo padėties pranašumą ir tavosios nereikšmingumą. Galantiškumas, atrodo, nebėra madoj nė įsimylėjusių santykiuose; pagarba žmogui — atgyventas prietaras. Tiesa, sąmonės srautas, atverdamas nemeluotą žmogaus vidų, negali praeiti nė pro aštresnius kampus; subjektyvus žmogaus požiūris gali aplinką vienaip ar kitaip nuspalvinti, tačiau jis negali jos pakeisti. O prileidžiant, jog Sluckio vaizduojamoji aplinka autentiška, būtų netikslu laukti, kad pagrindiniai ar šalutiniai romano veikėjai liktų nuo jos dvasiniai izoliuoti, kad ji neveiktų į jų charakterius. Rezultate, ir neigiamąsias veikėjų būdo savybes, ar teigiamųjų savybių trūkumą, gal būt, daugiausia ir pateisina ne kas kitas, kaip gyvenamoji tikrovė.

Detalėje atsispindi Sluckio pastabumas ir įžvalgumas. Jo ritmiškai banguojantis sakinys išmargintas taikliais epitetais, originaliais palyginimais. „Palyginimais žėri visas Vaižgantas,

---

2) „Vidinis monologas", *Pergalė*, 1968, Nr. 5.

kurį labai myliu ir gerbiu".[3]) Jis neslepia ir savo detalei teikiamo simboliškumo: „Noriu priminti, kad tokias detales puikiai naudojo kitas mylimas mano autorius — puikus novelistas Krėvė".[4]) Siekdamas autentiškumo, ypač romane gausiai naudojamame dialoge, Sluckis nevengia gyvosios kalbos, kuri, kaip atrodo, šiandien užgožta gremėzdiškiausiais dviaukščiais ar triaukščiais naujadarais, á là specdrabužiai, univermagas, autoinspektorius, medišblaivinimo įstaiga (skamba, kaip nacių laikais populiarus nuutelinimo punktas), o taipgi barbarizmais (daugiausia anglicizmais), á là klozetas, vakansija, radiola, motoroleris, konteineris, džinsai, džemas, plastmasė, ir t. t.

Tiesa, pasinėrimas į detales turi ir savo pavojų. Jis gimdo ydas, taikliai išvardintas pagrįstuose, bet kiek persūdytuose V. Kubiliaus priekaištuose:

> *Barokinis puošnumas, ašaringas sentimentalumas, nuoga publicistika — šitos būdingos lietuvių pasakojamojo meno ydos — tebekausto ir vidinio monologo stilistiką, kuri privalėtų siekti kuodidžiausio psichologinio ir poetinio natūralumo.*[5])

A. Bučys, savo jau čia cituotame straipsnyje, atrodo, būtų linkęs manyti, kad daugelio Kubiliaus keliamų ydų, kaip ir paties vidinio monologo staigaus populiarumo lietuvių prozoje priežasties reikia ieškoti tradiciniai lyriškame lietuvio charakteryje. Šitokie spėliojimai jam bent iš dalies atsako į klausimą, kodėl „vidinis monologas plačiau neprigijantis nei rusuose, nei latviuose, nei estuose, nors pastarieji seniai išsivertę ir A. Kamiu ir F. Kafką?"[6])

Visi tie atributai tėra išoriniai faktoriai, nors ir neabejotinai reikšmingi. Kaip *Kauno romanas*, taip ir *Adomo obuolys* yra psichologiniai kūriniai. Jų tikslas, tartum kailinius vilna į viršų, išversti žmogaus vidų, parodyti, kokios jėgos jį stumia ar traukia. O vis dėlto, jeigu Sluckis tą uždavinį geriau atlieka, didelė dalis jo pasisekimo kyla iš stipresnės romano konstrukcijos. Jis — geresnis režisorius. Jo mizanscenas diriguojančios rankos, veikėjus tampančių siūlų skaitytojas veik niekada nemato, nors dėsningumas ir ritmika visur jaučiasi. Vaizdų, situacijų, dialogų refrenuose palaipsniui įvedami nauji mo-

3) *Tarybų Lietuvos rašytojai*, 1967.
4) *Tarybų Lietuvos rašytojai*, 1967.
5) „Vidinis monologas", *Pergalė*, *1968*, *Nr. 5.*
6) „Vidinis monologas — meninė forma ar uniforma?", *Pergalė*, 1968, Nr. 9.

tyvai, naujos variacijos tirština veiksmą, gilina įtampą, turtina veikėjų dvasinius pasaulius naujais tonais. Sluckiui kūrinio forma nėra atsitiktinis ir mažai reikšmingas dalykas:

> *Aplamai forma vardan formos niekados manęs nežavėjo, nors, metams bėgant, pradėjau geriau suprasti šios kilnios „damos" aikštingumą. Vos parodėte jai neatydumą, ji tuoj atkeršija žiauriausiu būdu, sugriaudama kūrinį, kaip smėlio pilį.*[7])

Jau minėto kritiko Bučio straipsnyje iškeltas nuogąstavimas, kad lietuvių romanistai „per daug baltais siūlais susiuva vidiniame monologe dabartį su praeitimi", iš tikrųjų Sluckiui mažiausiai taikytinas. Jis tuos siūlus bene pavyzdingiausiai uždažo. Ir tai kaip tik savo sąmoningos konstrukcijos dėka.

Adomo obuolyje pilniau žmogų atskleisti Sluckį įgalina ir dviejų lygiateisių veikėjų, vyro ir žmonos, įvedimas. Nors jie vienas apie kitą kalba ir galvoja dažniausiai gana šventadieniškai (šiokiadieniškam žvilgsniui ne kartą regimai kliudo ir juos skiriąs kartų plyšys: Genė yra dešimčia metų jaunesnė už savo vyrą), savo monologą taikydami jeigu ir ne platesnei auditorijai, tai bent intymiam draugų rateliui, bet dažniausiai ne sau, ne skaitytojui, — tačiau ir jie, laikas nuo laiko, sugeba vienas kitame įžvelgti tai, ko pats vienas monologininkas savyje nebūtų pastebėjęs, ar būtų buvęs per drovus sau tai pripažinti. Dviejų asmenų, dviejų skirtingų pasaulių įvedimas lygiomis teisėmis gerokai pagilino *Adomo obuolio* įtampą ir kontrastais įnešė jėgos charakterių spalvose.

Adomo obuolį prieš *Kauno romaną* iškelia ir dar viena ypatybė: jo pagrindiniai veikėjai daug įdomesni personažai, negu Sigitas Sėlis. Jie ne tik gana saviti individai, bet ir mažo masto kūrėjai, turį savyje daug daugiau ką atskleisti. Iki asmenybių, žinoma, dar ir jiems toli gražu, tačiau ir mažas pakilimas virš minios, nuolatinis noras būti sau žmogumi juos iškelia aukščiau Sėlio, savo kilime turėjusio kliautis vien išorinėmis jėgomis ir aplinkybėmis.

Įsidėmėtina labai taikli A. Zalatoriaus pastaba, kad skaitytoją „domina nebe pats sąmonės srautas, o tai, kas tuo srautu teka: ar stebinančiomis spalvomis žaižaruojanti plati minčių ir jausmų upė, ar lietaus upeliūkštis, kuriame liurlena drumzlinas mintelių ir jausmelių vandenėlis".[8]) Ši pastaba dar to-

---

7) *Tarybų Lietuvos rašytojai*, 1967.

8) „Putojantys srautai ir žemos užtvankos", *Nemunas, 1967*, Nr. 9.

liau vystoma jauno, vos prieš metus debiutavusio beletristo Leonido Jacinevičiaus:

> *Vidinės monologo užuomazgos, subrendusios lietuvių prozoje, kelia naujus ir netikėtus reikalavimus autoriams. Tokioje prozos audinio struktūroje labai lengvai išryškėja visos autoriaus nuodėmės — situacijų dirbtinumas, noras pamokslauti arba demonstruoti savo pilietinę drąsą, tariamas problemos reikšmingumas. Tie reikalavimai yra gana neįprasti, ir esu tikras, kad daug kas ilgai negalės patikėti, kad ne tokios svarbios literatūrai smulkios žmogaus refleksijos į išorinį pasaulį, kad egzistuoja dideliuose sielos tyruose vykstančios, niekam nematomos batalijos. O tuo pačiu aiškiai iškyla ir paties kūrėjo vidinio pasaulio judėjimo problema,* nes ir gudriausiai sukonstruoto personažo dvasiniai ištekliai niekad nebus didesni už autoriaus.[9]) (Pabrėžta cituojant).

Ką tik citatoje pabraukto teigimo teisingumas, manau, ne kartą dar pasitvirtins, nors teigti, kad jis jau įrodytas dviejų ar trijų romanų sugretinimu, būtų gal per drąsu. Bet ir čia, jau minėtas kritikas V. Kubilius, manau, muša vinį tiesiai į galvą tardamas, kad „sąmonės srautas lietuvių romane tebeplaukia pažeme, nepakildamas į *visuotinių vertybių ir būties problemų* erdvę..." (pabraukta cituojant):

> *Vidinės krizės A. Bieliausko ir M. Sluckio romanuose uždarytos istorinio laiko rėmuose, kurių jos neperšoka. Laikini valdymo sistemos trūkumai, praeinantis tam tikro laikotarpio blogis — svarbiausias svarstymų, abejonių ir vilčių objektas. Bendresnį žmogiškos būties aspektai, taip ryškiai akcentuojami šiandieninėje mūsų lyrikoje, čia beveik neiškyla.*[10])

Mūsų čionykštis kritikas Kęstutis Keblys, svarstydamas žanrines romano ypatybes ir reikalavimus, pabrėžia, kad „romano pagrindinė užduotis yra betarpiškai atskleisti žmogiškos tikrovės prasmingumą" ir paaiškina, jog „betarpiškumo reikalavimas suponuoja, kad prasmingas tikrovės atskleidimas literatūroje galimas tiktai ryšium su žmogumi".[11]) Toji jo roma-

---

9) „Lubų aukštis ir nauji karaliaus rūbai", *Pergalė*, 1968, Nr. 8.

10) „Vidinis monologas", *Pergalė*, 1968, Nr. 5.

11) *Lietuvių literatūra svetur*, 1968.

no žanrinės definicijos dalis mažiausia interpretacinių pastangų reikalauja aptariant psichologinį romaną, kokia forma ar metodu jis bebūtų parašytas. Pilno žmogaus atskleidimas tuo atveju jau glūdi pačiame termino branduolyje. Kodėl gi A. Bieliausko ir M. Sluckio pastangos, atnešusios tiek nelauktai gerų rezultatų, vis dar negali būti pripažintos kaip pilnai ar artipilnai pasiekusios savo tikslą? Manyčiau, didžiaja dalimi dėl to, kad *tokio pilnutinio atskleidimo jų romanuose niekur akivaizdžiai nereikalavo pati situacija.* Romanai buvo kirpti daugiau buitiniu, o ne psichologiniu šablonu. Tiesa, tokių kraštutinių situacijų, kuriose ir pilnutinis žmogaus atskleidimas buvo galimas, esama ir viename ir kitame romane (Sėlio dukrelės mirtis, Genės abortai, Augustino tėvo mirtis), tačiau rašytojai nesiryžo jų pristatyti reikiamoje, nekasdieniškoje šviesoje ir prieš jas, lyg ant bedugnės krašto, pastatyti savo veikėjus. Tiesa, Bronius Kuzmickas, vienas iš paskutiniųjų kritikų, įsijungusių į vidinio monologo diskusijas, nagrinėja kaip tik „ribinės situacijos" problemą ir prieina išvados, jog „žmogaus gyvenimo prasmė nėra atrandama atsietai nuo socialinės tikrovės", kad „žmogaus gyvenimo esmė realizuojama greičiau apsivalius nuo subjektyvumo (...), nes kasdienybės ir įprastų tiesų rutina, *kaip ir mirties akivaizda*, yra mūsų ‚laisvės riba' "...[12]) Tačiau nei šiomis savo išvadomis, nei jas remiančiais argumentais kritikas dar neįrodo to, kas nei gyvenimiškoje nei literatūrinėje tikrovėje dar nebuvo įrodyta.

Visi kritikai daugiau ar mažiau sutinka, kad *Adomo obuolys* yra vertingas prozos kūrinys, kokia forma jis bebūtų parašytas. Reikėjo gi sunkaus akmens, kad sukeltų tiek daug įspūdingų raibulių nusistovėjusiame ir gana ramiame tenykštės literatūrinės kritikos ežere.

Titas Guopis

12) „Apie sąmonės srauto krantus", *Pergalė*, 1968, Nr. 11.

VITRAŽISTŲ DARBAI LIETUVOJE

Stasio Budrio *Lietuvių vitražas* (Vilnius, 1968) yra knyga, verta dėmesio ir artimesnio panagrinėjimo. Ji išleista įspūdingai, su tikslu pristatyti lietuvių vitražą kitiems kraštams ir su jau esamos lietuviško vitražo mokyklos sugestija.

Peržiūrėjus ir perskaičius šią knygą, iškyla du skirtingi momentai: tekstas ir reprodukcijos.

Aprašymas yra reportažinio pobūdžio su žvilgsniu į istoriją, kuri maža, bet įdomi. Didesnioji teksto dalis užsiima dailininkų pristatymu, jų pagyrimu ir daugiau patosiniu, o ne esminiu pačių vitražų apibūdinimu. Čia norėtųsi matyti gilesnio paties vitražo nagrinėjimo: kas jį padaro lietuvišku bei išskiria jį iš kitų pasaulyje esančių vitražų. Jeigu kalbama apie lietuviškojo vitražo mokyklą, tai tekstas turėtų aiškiai iškelti šios mokyklos charakteringus bruožus ir esminius skirtumus. To tekstas neatlieka ir gaila, nes buvo gera proga prieiti prie kertinio klausimo — kas yra lietuviškas menas?

Reprodukcijos kalba už save ir prie jų teks apsistoti ilgėliau. Geresnis popieris ir pati spauda pakeltų jų kokybę. Nuotraukų sutvarkymas ir pats knygos sulaužymas gana gyvas ir neabejotinai žingsnis pirmyn, palyginus su kitais meno kūrinių leidiniais.

* * *

Monumentaliosios dailės darbai, skiriami viešiems pastatams, turi savo paskirtį: idėjinę, politinę, reklaminę ir meninę. Kokia bebūtų skelbiama idėja, darbo vertė glūdi meniniame pajėgume ir atlikime. Didžiųjų Viduramžių vitražų stiprybė yra ta, kad jie — nepakartotini meno kūriniai, o jų skelbiamos idėjos yra tik jų atsiradimo priežastis, bet ne jų meninės vertės galia.

Spręsti apie patį vitražą iš knygoje matomų reprodukcijų būtų lygu klausytis muzikos iš atspausdintų gaidų. Tinkamai apspręsti vitražą tegalima matant jį jam skirtoje vietoje. Vitražo ryšys su architektūrine erdve ir šviesa yra gyvybiniai svarbūs abiems partneriams. Pajutimas šios erdvės duoda vitraziniam piešiniui mastelį, turima dienos šviesa ir interjero šviesumas veikia į spalvų stiprumą ir koloritą. Nepamirština ir išorinė aplinka: supantieji pastatai, gamta ir pan. Sėkmingas sprendimas reikalauja visų šių sąlygų apgalvojimo ir išnaudojimo norimam vitražui atlikti. Šioje knygoje tik keletas interjero ir jokių eksterjero nuotraukų ir todėl sunku susidaryti pilnesnį įspūdį, kaip šie darbai atrodo tikroje architektūroje. Tai ypač būtų įdomu, nes vitražai, komponuoti K. Korovino

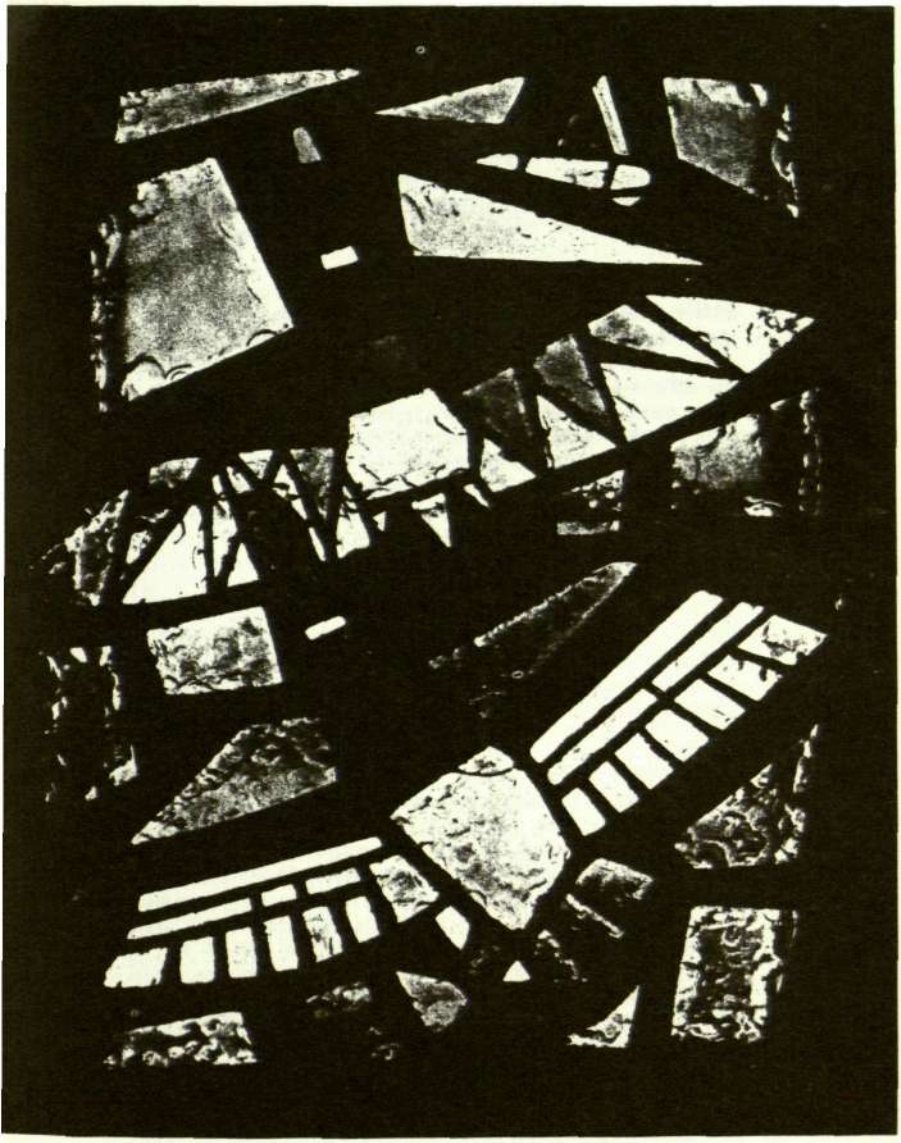

I. B. Gylytė-Vitkauskienė. Antys. 1962. Storas spalvotas skaldytas stiklas, montuotas plastcementu.

dailininkų kūrybos namų Gurzufe iš esmės nesiskiria nuo vitražo iš Tarybų Rūmams Maskvoje arba „Gyvenimo Giesmės". Juos skiria pasirinkta technika — lieto ar skaldyto stiklo, bet nėra esminio skirtumo piešinyje — sugestijuoja tokį patį architektūros stilių?

* * *

Keletą knygoje reprodukuotų vitražų autoriui teko matyti Montrealy, Kaune, Vilniuje, Palangoje. Įspūdžiai dar nėra išdilę. Kauno Vytauto bažnyčioje dail. S. Ušinsko herbiniai vitražai (il. VIII) paliko nepamirštiną, tikrojo vitražo vaizdą. Jie atliepė architektūrinę erdvę, šviesą ir jų švino juostų mezginys ypač pačiuose herbuose yra meistro rankos pažymys. Gaila, kad tokio švino supratimo nesutinkama jo mokinių darbuose ir net jo paties kituose darbuose. Šie vitražai yra iš esmės ornamentiniai, bet jie atlikti su respektu stiklui ir švinui. Tuo metu dail. Daugirdo heraldinis vitražas (il. VI) yra visų šių principų paneigimas. Vaizduojami ornamentai ir Kauno herbas netik neturi ryšio tarpusavyje, bet nerodo stiklo ar švino ryšio pajutimo. Švino juostos nėra vien palaikymui stiklo gabalų ar apvedžiojimui piešinio, bet yra vitražo nervų sistema. M. Čiurlionio eskizai taip pat nerodo stiklo pažinimo, bet užsiėmimą perkėlimu pačios idėjos į jam visiškai svetimą medžiagą ir todėl tenka labai abejoti, kad šie piešiniai būtų pavirtę į gerus vitražus.

* * *

Knygoje plonojo stiklo ir švino technikos vitražai liudija priėjimą, kuris savo pagrinde yra ne vitražiškas, o dekoratyvinės sieninės tapybos pritaikymas stiklui. Tai matyti piešinyje ir stiklo supiaustyme. Vitražas turi savitą piešinį. Jo pagrinde guli šviesos reguliavimas stiklo paviršiuje. Nieko negalima būtų smarkiau akcentuoti, kaip šviesos veikimą į piešiamus veidus, rankas, draperijų klostis. Piešinys taip pat yra plokščias, be rakursų ar perspektyvų. Figūros ir fonas turi tą patį vientisą sprendimą šviesos balanso išlaikymui, stiklas leidžiasi piaustomas gana lengvai į neperdaug sudėtingas formas, ir šios linijos sudaro jo organinį audinį. Kada stiklas piaunamas aklai sekant piešinio kontūrus ir skeliamas tik ten, kur nebegalima praktiškai apsieiti — toks vitražas atsisako vieno jam elementariausio bruožo: struktūrinio piešinio — nervų sistemos.

Vienas įdomiausių švino technikos sprendimų yra dail. K. Šatūno (il. 56-57) Šis darbas suprastas stikliškai — jis yra vitražiškas. Jo švino linijos yra neatskiriama šios figūros da-

lis — jos nervų sistema. Dail. A. Mackelaitė rodo stiklo ir švino santykiavimo pajutimą. Atsipalaidavus nuo klasikinio dekoratyvinės tapybos piešinio ji turi potencialą geriems vitražams. Tai rodo ir jos drąsiai išspręsta storojo stiklo siena „Vasaros" restoranui Palangoje.

* * *

Priėjus prie storojo stiklo, reiktų pastebėti, kad ši medžiaga ir technika, pradėta prieš virš 30 metų prancūzo A. Labouret, rado daug pasekėjų pasaulyje. Pradiniuose vitražuose jungiamoji medžiaga buvo sudėtingas ir paslapčių pilnas cementas su ašutais ar vielų nertiniu paties cemento palaikymui. Atsiradus plastikiniam cementui, storojo stiklo vitražų atlikimas be galo supaprastėjo. Šis sunkus ir grubus stiklas, turtingas spalvos giluma, turi ir savo galimybių ribas. Jis nepiaustomas, o skaldomas mozaikiniais plaktukais, lanksčios ar plaukiančios linijos praranda savo grakštumą. Detalės reikalauja subendrinimo.

Šio stiklo savybės turėjo geros lemties į vitražistų darbus Lietuvoje. Pati medžiaga pareikalavo vitražiškesnio piešinio, stiklui giminiškesnės kompozicijos. Dail. A. Stoškaus ir S. Morkūno darbai rodo stambų žingsnį (il. 13, 17, 43, 46) į vitražo tikrąjį supratimą. Čia pasirodė stiklas, spalva ir pajėgumas šią medžiagą valdyti. Su šia technika prasidėjo kitas etapas vitražų srityje ir, gal būt, pats vitražiškiausias. Dail. Gylytės-Vitkauskienės il. 53, Garbausko il. XLIII, Kazimieraičio-Morkūno il. 71, A. Povilaičio il. XXXIX ir A. Stiško il. LIII yra vieni iš įdomesnių darbų.

Dail. A. Morkūno ir Kazimieraičio TSRS Dailės Fondo salionui Maskvoje skaldyto stiklo projektas nėra taip stilistiniai menkas, kaip Stasys Budrys pabrėžia. Jis atrodo vitražiškesnis nei didesnė dauguma šioje knygoje. Įžiūrėjimas P. Mondriano įtakos nėra tikslus, nes P. Mondriano tapyboje sprendžiamos erdvinės problemos plokštumomis ir juodos linijos yra specialiai vienodo storumo, kada šioje kompozicijoje matyti faktūrinis ir dekoratyvinis sprendimas. Net ir šios merguželės yra vitražiškesnės nei dauguma, o il. 71 visai simpatiška. Klausimą galima būtų kelti, ar jos yra reikalingos. Pažvelgus į il. XXXV, reikia pasakyti, kad be jų nekažin kas ten bebūtų, nes vieni simboliai, kurie jas supa, vargu ar pajėgtų išsilaikyti tokiame fone ir lango dydyje. Vitražas lieka kompromisinis, bet su komplimentais.

Dail. A. Stiškaus (il. LIII) darbas, nors ir yra mokytojų įtakoje, išsiskiria savo natūraliu vitražiškumu. Čia jaučiasi stiklas. Sunku būtų pasakyti daugiau, nemačius originalo ar

spalvotos nuotraukos, bet čia matyti vitražinės dorybės, kurių negalima padaryti, jei nėra natūralaus stiklo pajutimo.

Dail. A. Povilaičio (XXXIX il.) Kauno Orbitos kavinės vitražo detalė yra giedras spindulys ir norėtųsi matyti daugiau panašių bandymų.

Kada stiklas parodomas savo pilname grožyje — laisvoje „medžiaginėj" kompozicijoje, jis atskleidžia žiūrovui savo natūralias „brangenybes". Siužetas daugiausia yra rakštis ir beveik visuomet lieka nesuprastas be ilgų aiškinimų ir rodymų, kas ką reiškia. Pirminė totalinė vitražo impresija yra pajutimas jo meninio potencialo. Ir jei jis tikras ir gyvas ir praskambantis, tada — ir tai tik gal būt — iškils siužeto klausimas. Kada siužetas yra pirmaujantis momentas, vitražinės medžiagos lieka tik tarnai ir dar labai nelaimingi (il. 55).

* * *

Luitinio stiklo technika yra įspūdinga savo išradingumu. Montrealyje matyti darbai rodo nugalėtas techninkines stiklo gaminimo ir montavimo kliūtis. Pati idėja įdomi, bet be abejo problematiška tiek iš techninkinės, tiek iš praktiškosios pusės. Bet, gal būt, daugiau nei kas kita pati medžiaga iškelia klausimą, kaip ją pavartoti vitraže ir kodėl ją vartoti — ko norima su ja pasiekti. Kiekvienas stiklo gabalas yra liejamas į formą, jo išorinis paviršius modeliuojamas išgavimui mažesnių detalių arba gyvesniam paviršiui išgauti — tai skulptūriniai aspektai. Spalvos gilumui išgauti nejaugi reikia 100 kg stiklo ir 25 cm išsikišimo? Kokios tai technikinės problemos išgavimui efekto, kuris yra mišinys skulptūros ir vitražo. Neteko matyti šių darbų natūralioje dienos šviesoje, bet atrodo, kad dirbtinis apšvietimas yra šiems stiklams įspūdingesnis ir praktiškesnis. Bet dirbtinis apšvietimas yra visuomet tas pats. Jis geras skubančiam praeiviui sulaikyti, tačiau niekad neturės tos gyvybės, kurią atneša dienos šviesa. Nuo dirbtinio apšvietimo kenčia visi vitražai, nebent jie savo koncepcijoje buvo skirti visapusiškam elektrinės šviesos mirgėjimui. Kitu atveju juose nematysime saulės spindulių keitimosi, intensyvumo, jie taip pat nepajėgs prisunkti erdvės savo spalvomis.

Elektra apšviesti vitražai yra artimi naktinėms reklamoms. Tačiau reklaminės šviesos, bėgančios stiklo tūbelėmis, žėri įvairiomis spalvomis, mirga, dingsta ir vėl atsiranda — čia dirbtinoji šviesa pilnai išnaudota. Vitražas, matomas naktį ir numiręs dienos metu, rodo savo nelaimingą paskirtį. Neapšviesti luitai sudaro reljefinį paviršių: jie egzistuoja kaip reljefinė — tuo pačiu, skulptūrinė — siena.

Be abejo luitai turi iš esmės gerų savybių, kurios atitinka šiandieninei pažiūrai: iškelti pačios medžiagos geriausias ir gražiausias savybes. Dail. A. Stoškaus, Morkūno ir Garbausko darbai Montrealyje tai rodė. Jie buvo įdomūs pasižiūrėti iš arti, pačiupinėti ranka, pasigrožėti pačia stiklo medžiaga. Tačiau atsitraukus 10-15 žingsnių nuo šių stiklų ir apžvelgus visą kompoziciją, to pirminio įspūdžio nebėra. Kas pasidaro? Spalvinis sprendimas per nepaliaujamą stiklų mirgėjimą modeliuotam paviršiuje ir tonų maišymą įgauna impresionistinės tapybos įspūdį, piešinys praranda monumentalumą, kurį pati medžiaga norėjo iškelti. Šis luitinis stiklas prašosi kitokio spalvinio bei piešiniško sprendimo, nei plonojo ar skaldyto stiklo vitražai. Matyti pavyzdžiai rodo, kad ši medžiaga dar nėra suradusi savo paskirties.

* * *

Dabar norėtųsi pasisakyti dėl vitražinio piešinio, nes, atrodo, čia yra visos problemos šaknis.

Vitražinis piešinys, matomas šiuose darbuose, savo galutinėje analizėje yra akademinis, o ne vitražinis. Tai matoma figūrų pastatyme, proporcijose ir linijos valdyme. Figūros stovi ar guli ar sėdi, kaip modeliai piešinio klasėje. Skirtumas yra tas, kad kontūrų linijos sustorintos, suprastintos raukšlės ir išimtos detalės — visa tai monumentalumo vardan. Tai be abejo atitiktų skulptūrai, mozaikai, dekoratyvinei tapybai, bet, deja, tik iš dalies vitražui. Vitražui ant žemės stovinčios mergužėlės yra svetima muzika. Figūra vitraže yra įstatoma — ne pastatoma, ir jos „stovėjimo" iliuzija yra pasiekiama plokščiosios perspektyvos principais, erdvės manipuliavimu, figūrų ištęsimu ar pakreipimu pagal spalvų veikimą į gretimas spalvas, kai praeinanti šviesa iškelia jų intensyvumą erdvėje. Vitražo aukštis sienoje ir matymo kampas taip pat pareikalaus deformavimo piešinyje. Visa tai yra natūralu stiklui. Pati medžiaga tai parodo ir prašo. Kas stiklo — stiklui, ir kas Cezario — Cezariui.

Il. XVII yra pavyzdys, kur su stiklu atliekami darbai nesuprasti medžiagoje, o perkeliami iš dekoratyvinės tapybos į stiklą. Pakanka pažiūrėti į klumpių ir batų problemą kai visos figūros „stovi". Todėl nesvarbu kaip įmantriai bepiaustytume stiklą, šis darbas lieka nevitražiškas.

Yra teigiama, kad vitražas nusmuko į dekadansą, kai stikle buvo norima išgauti tapybą, ir tai istorija patvirtina. Tai įvyko ne vien dėl spalvos kitokio naudojimo. Ištobulintas piešinys — figūrų akademinis traktavimas yra taip pat svetimas

stiklui. Jis daugiau nei spalviniai efektai nerado santykio su medžiaga. Akademinis klasikinis piešinys yra tipiškas dekoratyvinės tapybos padarinys ir italų freskos tai tvirtina.

Piešinys meno mokyklose Lietuvoje turėjo ir, atrodo, tebeturi savo pagrinde itališkosios akademijos klasikinius receptus, su visais šešėliais, pustoniais ir refleksais. Il. XIV, XXX, 33 — visai simpatiškai atlikti darbai. Tačiau šie mokymo principai eina giliau, nei šie pavyzdžiai rodo. Net ir suprastintų figūrų vitražuose, kuriuos S. Budrys vadina „sudekoratyvintais vitražais" figūrų piešinys iš esmės lieka akademinis. Il. XXII, XVII, net ir 16, 40 savo koncepcijoje turi klasikinį pagrindą. Il. XXIV — veidrodiniai stiklai nieko neturi bendro su vitražais ir jų inkorporavimas šion knygon tik parodo, kiek vitražiniai piešiniai yra nevitražiški, o artimai giminiški šiems dekoratyviems veidrodžių darbams. Vitražas sprendžia monumentalias problemas: šviesos, erdvės ir spalvos veikimą architektūrinėje aplinkoje, ir tai yra jo pirmasis ir pagrindinis uždavinys.

* * *

Dail. A. Stoškaus atliktas darbas vitražo srityje yra didelis. Perėmęs įskiepytą daigą iš dail. S. Ušinsko, savo ir artimųjų kolegų užsidegimu suteikė vitražui jau tvirtas šaknis tolimesniam augimui. Šis laikotarpis be abejo yra dail. A. Stoškaus įtakoje, ir jo propaguojamos idėjos yra jo įsitikinimų ir patirties rezultatai. Ir tai yra savotiška A. Stoškaus mokykla, bet jokiu būdu dar ne lietuviško vitražo mokykla.

Stasys Budrys tvirtina, kad pasiektų rezultatų išdavoje jau galima drąsiai kalbėti apie lietuviškojo vitražo mokyklą, bet skaitant tekstą nematyti tos mokyklos apibūdinimo, savybių, tikslų ar skirtumų iškėlimo. Kas randama, yra mažos nuotrupos. Kalbant apie dail. S. Kazimieraičio darbus, jis sako: matome svarbiausias lietuvių naujojo vitražo savybes: vaizdų monumentalumą, dekoratyvumą, kompozicinio ir spalvinio sprendimo lakoniškumą ir įtaigumą. Ką jis tuomi pasako? Visų pirma, tai gana keista terminologija vitražui apibūdinti. Antra, čia nieko nėra tipiškai lietuviško. Šie principai galėtų atitikti daugeliui vitražų, daromų pasaulyje. Čia S. Budrys vikriai išvengia gilesnio ir aiškesnio nagrinėjimo. Tekste perdėm randami vitražų aprašymai, pagyros, kad geros kompozicijos, geros spalvos, šilti ir šalti tonai gerai skamba, gerai, gerai... gerai kas? Tai paviršius, o ne kūrybinės esmės nagrinėjimas. Ne paviršiuje, o dailininko dvasioje reiktų ieškoti lietuviškumo ir kokiomis formomis ši dvasia prasimuša jo darbuose, kas jį padaro skirtingu nuo kitų.

Bet svarbiau nei šie tautiniai sentimentai yra meninis potencialas. Didelis ir gilus meno kūrinys neturi tautinių ribų. Jis visų pirma gerbiamas kaip žmogaus kūrybinės galios manifestas, ir tik tada bus minima jo autoriaus prigimtis ir tautybė. To dar pasigendama.

* * *

Šioje knygoje matomi darbai rodo pradžią ir vystymąsi sparčiai augančio vitražo ir pasiektus rezultatus įvairiose technikose. Ji taip pat rodo nepilną vitražo supratimą, stoką skirtumo bei originalumo dailininkų darbuose ir drąsesnių bandymų trūkumą. Bet silpnoji šios knygos pusė yra jos tekstas, kuris nori užimponuoti skaitytoją rezultatų didingumu. Jie yra sveikintini, bet dar nepakankami lietuviškojo vitražo mokyklai sudaryti.

Albinas Elskus

KRYŽKELINĖ DRAMA, NAUJOVIŠKAS VELNIAS

Naujoji Juozo Grušo drama, 1967 m. pastatyta Miltinio teatre, Panevėžyje, yra keleriopai reikšminga.* Su ja autorius, po savo psichologiniai realistinių ir romantinių istorinių dramų, įžengia į naują tematinę bei stilistinę sritį. Ir įrodo, kad, nežiūrint savo 65 metų, jis tebėra kūrybiniai jaunatviškas.

Meilė, džiazas ir velnias aprašo trijų jaunų nihilistų pasaulėlį Lietuvoje. Jie bodisi mokykla, atmeta politiką ir — kaip kadais André Gide'o jaunuoliai — smaguriauja nusikaltimais. Juos jungia meilė džiazui ir keistai merginai Beatričei, kurią pabaigoje jie įstumia mirtin. „Visas pasaulis nebežino, ką daryti su jaunimu", — pareiškia vienas veikėjų, susumuodamas dramos sociologinę temą. Dramą skaitant, bematant peršasi palyginimai ir paralelės su „turned-on generation" Vakaruose. Idant dramos skaitytojai Lietuvoje politiniai nepaklystų tokiose paralelėse, aplanko tekstas pabrėžia: „Aišku savaime, šitokių jaunuolių, kokie pjesėje parodyti, konkrečiame mūsų gyvenime

* Juozas Grušas, *Meilė, džiazas ir velnias* (Vilnius: Vaga, 1967).

nėra daug. Ir būtų nelogiška daryti kokias apibendrinančias išvadas. Taip pat būtų nelogiška iš meno kūrinio reikalauti gatavų gyvenimiškų receptų."

Kaip meno kūrinys, Grušo drama įdomiai iliustruoja vokiečių profesoriaus Hans Mayerio tezę, kad Rytų Europos literatūra yra savitas, atskiras reiškinys, su savitomis aliuzijomis ir *podteksty* (potekstėmis), savita simbolika ir problemomis. Visa tai lengviau išlukštenti ir pajusti rytų europiečiui negu vakariečiui. Nors ir paveikta Vakarų dramaturgų, Grušo drama lengviau atsiskleidžia rytų-vidurio Europos literatūros kontekste. Pavyzdžiui, viena pagrindinių dramos situacijų, esminis jos struktūros elementas: vieno iš jaunuolių tėvas Stalino laikais buvo tardytojas, kito — „idealistinės filosofijos" profesorius; vaikai nusivylę abiem; jų abipusio nusivylimo vaisius yra jų gyvenimų tuštuma. Šis trikampis — jaunuolis — „socialistinis dogmatikas" — „buržuazinis idealistas" — labai dažnas naujojoje Rytų Europos literatūroje (Mrožek, etc.)

Grušui iš dalies pavyksta įsijausti į jam taip tolimos kartos jausmus bei idėjas ir kartu išlaikyti kritišką nuotolį. Galutinėje išvadoje, jis moralistas teigiama prasme. Tačiau jo veikėjų džiazinis pasaulis dažnai išslysta iš jo rankų. Grušo implikacija, kad džiazas, kaip „laukiniškojo" prado žmoguje išreiškėjas, yra šiandienos blogio simbolis, per daug atsiduoda simplistišku oficialiosios spaudos moralizmu Rytų Europoje. Taip pat, nors Grušo stilius iš dalies atkuria džiazinį ritmą, spazmiškus moderniojo pasaulio trūkčiojimus, jo dramos kalba toli atsilieka nuo „pakilaus pamišimo", nuo ekstazės, apie kurią kalbama dramoje; racionali ir kartais pilka, ji nepakyla nuo žemės ir normalybės net ir scenose, vaizduojančiose pamišimą ir pamišėlius.

Įdomiausia dramos figūra yra Beatričė. Nežiūrint jos itin aiškių simbolinių asociacijų (jos vardas, aliuzijos į Don Kichotą), ji nėra plastikinė ar sirupinė šventoji, bet tasai retas paukštis literatūroje — „teigiamas" charakteris, kuris yra kartu sudėtingas ir gyvas ir jaudinantis. Grušo Beatričė patvirtina, kad tai, ką Brechtas vadino „gerumo pagunda", turi nemažesnį dramatinį potencialą už bet kokią madingą perversiją.

Beatričės charakteris būdingas svarbiam dabartinės Rytų Europos literatūros reiškiniui — „švento juokdario" prototipo grįžimui į lenkų, čekų ir kitas raštijas. Jauniesiems nihilistams, besistengiantiems gyventi „anapus gėrio ir blogio", ji yra masinanti ir kartu erzinanti būtybė. Ji apeliuoja į jų sąžines ir kaltės jausmą. Jie nebepripažįsta jokių ribų, o ji nori sugrąžinti jiems ribos sąvoką. („Jis gali prieiti tokią ribą, kurią

perženges nieko nebesuprastų.") „Aš niekuo netikiu ir nenoriu tikėti", sako vienas iš trijulės. „O Beatričė vertė kažkuo tikėti." Kitam, ji „naujoviškas velnias, verčiąs gerbti dorą ir nekaltybę."

Lietuvių literatūra tėvynėje, ilgą laiką radikaliai atskirta nuo vakarietiškosios, ją vejasi palaipsniui. Grušo modeliai yra ne tik Beckett ar Ionesco, bet ir ekspresionistai (Beatričės „kryžiaus kelias" — *Stationendrama*), kaip anksčiau Mieželaičio poeziją veikė Whitmanas ir kiti. Šiandieninėje lietuvių dramaturgijoje *Meilė, džiazas ir velnias* yra kryžkelinis veikalas, kurio kelrodis nukreiptas į fantazijos ir groteskos teatrą, į Varšuvos ar Pragos teatrinę atmosferą.

J. Žemkalnis

50-TŲJŲ METŲ PERGYVENIMAI

Tai įvyko prieš keletą metų viename Santaros - Šviesos suvažiavime. Šeštadieninio literatūros vakaro pabaigoje savo kūrinį skaitė K. Almenas. Šis vakaras, labiau negu kiti Santaros-Šviesos suvažiavimų literatūros vakarai, buvo persunktas niūrios nuotaikos, dvelkusios iš skaičiusiųjų kūrybos. Kaip paprastai, čia reikalas ėjo apie „brolius aitvarus", „prakeiktas generacijas", „nužemintuosius" bei kitus žemininkų ir požemininkų kartos literatūros trafaretus. Almenas tuo tarpu skaitė kažką apie šviežią orą, slidinėjimą bei kurortinį pasigėrimą (novelė „Baltieji kalnai"). Skaitytas gabalas susilaukė garsių plojimų, išreiškusių visuotiną publikos pasitenkinimą. Man kilo klausimas: kodėl ši paprasta istorija, kurioje nieko ypatingo neįvyksta ir kuri prilygsta „kas man atsitiko praeitą savaitgalį" anekdotui, pasakotame viename iš Marquette Parko lietuviškų barų prie draugiško alaus — kodėl būtent ji susilaukė tokio publikos dėmesio. Gal būt, dėl to, kad buvo po ankstesnės programos dalies atgaivinąs pakaitalas, bet greičiausiai todėl, kad palietė nemažai daliai publikos pažįstamo gyvenimo stygą — to gyvenimo, kurį Atsiskyrėlis to paties vardo novelėje vadina „gyvenimu pagal Amerikos formulę, tai yra, nuo penktadienio penktos iki pirmadienio septintos ryto".

Almenas priklauso vadinamąjai „jauniausiai" išeivijos rašytojų kartai, nors jis šio epiteto ir kratosi, prisipažindamas,

kad jam jau trisdešimt trys ir nesijaučiąs toks „jaunas", bent Lietuvoje dabar rašančių amžiaus mastu, kaip kad mūsų literatūrinis „establishment'as" norėtų jį klasifikuoti. Realiau dalykus matuojant, aš Almeną priskirčiau penkiasdešimtųjų metų kartai,[1]) tai yra, kartai, pagimdžiusiai daug inžinierių, raketų į mėnulį specialistų, chemikų ir panašių, iš kurių tik vienas Kazys pasirodo reguliariai su romanais bei novelių rinkiniais.

Penkiasdešimtieji metai skyrėsi nuo dabarties. Tada dar nebuvo nei Vietnamo karo, nei civilinių teisių demonstracijų nei hippių; o mūsų veiksniai dar gyveno piemenėliško niekuomet nesugrįžtamo rojaus eroje, nes krepšininkų koordinatoriai dar sėdėjo universitetų suoluose ir niekas jiems netrukdė sėkmingai vaduoti tėvynę. Almeno vėliausias novelių rinkinys *Gyvenimas tai kekė vyšnių*, nors menišku atžvilgiu, tur būt, nepasiekia *Bėgių* lygio, yra įdomus sociologiniu požiūriu, nes vaizduoja to laikotarpio studentavimo ir postudentinius pergyvenimus. Jeigu Almenas daugiau apie tuos laikus nerašys (jis dabar rašo istorinius romanus), ši knyga liks vienintelė, kurioje jie yra atvaizduoti.

Lietuvių kalbos gerbėjams, skaitysiantiems *Gyvenimą*, patarčiau per daug nesusirūstinti, sutikus tokius žodžius kaip „skiedalas", „nuskiedei", „jochaidi", „pupa", „Tėvas" (kreipimasis į savo amžiaus kolegą) „cik cik", „blat", „padaryti sceną" ir panašius. Visi šie išminėti skoliniai ir naujadarai nors ir duotų progos Jablonskiui ir Būgai apsiversti savo grabuose, vis dėlto yra pavyzdžiai gyvosios kalbos, vartotos ir dar dabar tebevartojamos kai kuriuose mūsų lietuviškos išeivijos sluoksniuose. Almenas juos naudoja nenorėdamas įžeisti mūsų lituanistų, bet kad savo istorijoms suteiktų „verisimo" efektą.

Penkiasdešimtųjų metų studentija amerikiečių tarpe žinoma „tyliųjų karta" (the silent generation), tai yra, karta nepasisakiusi nei už nei prieš bet ką. Tai iš dalies atsispindi ir Almeno novelėse. Jo novelių veikėjai dar grumiasi su privataus pobūdžio amerikietiškos aplinkos iššauktomis problemomis, kurios daugiausia jau yra svetimos ir nesuprantamos mūsų vyresniajai kartai.

Temų atžvilgiu Almeno paskutinįjį novelių rinkinį galima skirstyti į kelias grupes. Nemaža jų dalis yra „boy meets girl" pobūdžio (pvz. „Taškas gyvenime", „Romantikai" ir „Aistra"). Minėtų novelių herojai arba, tiksliau pasakius, herojus — jie visi tokie panašūs — rungiasi su sekso problemomis. Klausimus,

---

1) „Penkiasdešimtieji metai" — 1950 - 60 m. laikotarpis.

kurie juos kamuoja, galima būtų taip apibendrinti: „Kodėl aš noriu su ja daryti meilę?[2]) Ką reiškia faktas, kad ji su manim darė meilę? Ką man daryti, kad ji atsisako su manim daryti meilę?" Taip apibudindamas šių novelių temas, nenoriu šaipytis iš autoriaus. Seksualinės tematikos atžvilgiu šiomis novelėmis K. Almenas užims žymią vietą lietuvių literatūroje. Išskyrus A. Škėmos *Baltą drobulę* ir dar keletą kitų smulkesnių gabalų, seksas mūsų prozoje užima gan kuklų kampelį. Beskaitant vien tik lietuvišką prozą, kartais gali atrodyti, kad toks dalykas iš viso neegzistuoja. Net ir tarybinės Lietuvos prozoje, kur, sakoma, yra padaryta didelė pažanga, — šiuo atveju nematyti progreso. Kad ir A. Bieliausko *Kauno romane:* nors erotika čia yra vienas iš pagrindinių variklių Sigito Sėlio pasaulėjautoje ir nors autorius pasirinko sąmonės srauto vaizdavimo būdą, kad atskleidus kiekvieną savo veikėjo pasąmonės uždarą kampelį, kai prieinama prie „reikalo" — viskas pasibaigia daugtaškiuose ir nutylėjimuose.

Almenas seksą vaizduoja, kaip lenkai sakytų, „be pretenzijų". Čia jau anglosaksiško pasaulio įtaka — to pasaulio, kuriame pats autorius gan ilgai gyveno ir kuriame veikia jo jaunieji herojai. Šiame rinkinyje seksas aprašomas atvirai ir natūraliai, kaip yra priimta Vakarų pasaulio literatūrose. Žinoma, savo erotine vaizduote Almenas neprilygsta nei Henry Milleriui, nei Alberto Moravijai. Mat, seksas jo herojams nėra žaismas ar jų būties įprasminimo įrankis, bet problema jų protui. Nors pripažindami jausmų galią, Almeno herojai vis dėlto sugeba į savo erotines komplikacijas pažiūrėti iš šalies — racionaliai. Almeno „seksiškos" novelės baigiasi įvairiai, tačiau jų visų moralas tas pats — „meilės darymas" yra natūralus poreikis ir abi pusės — vyrai ir moterys — turėtų šį reikalą spręsti natūraliai, neinant į dausas ir savęs neapgaudinėjant. Almeno novelių vaikinai šiam idealui nenusikalsta. Atsiskyrėlis, to paties vardo novelėje, taip išsireiškia: „ — vengiau galvoti apie moteris už tai, kad esu įsitikinęs, jog jos nėra esminis dalykas. Tikra prasme taip galvoju ir tos išvados priėjau racionaliu keliu, nes, žinoma, jausmai šitoje srityje biauriai sujaukti. Nors atrodo mes stengiamės jausmus sujaukti. Nejaugi nėra kito žaidimo, kuriuo irgi galėtum užsiimti?" ir „...Moterys + šeima = vaikai. Ir klausiu save: Ar tu nori vaikų?" *(Gyvenimas tai*

---

2) „Daryti meilę" — mūsų šnekamoje kalboje vartojamas naujadaras, kuriuo teko pasinaudoti lietuvių kalboje nesant tinkamo pakaitalo.

kekė vyšnių, psl. 168) — toliau su matematišku preciziškumu sprendžia novelės herojus.

Su Almeno moterimis kitaip. Šie Atsiskyrėlio žodžiai būtų nesuprantami Kosto „pupai" („Taškas Gyvenime"). Iš to ir kyla jam reikalas baigti su Lina aferą ir „padėti gyvenime tašką". „Merginų fantazijos šiomis dienomis vadinasi meile", olimpiškai pastebi Kostas. „Aistros" herojės suabejojimas, kad lovoje bus išspręstos jos gyvenimo problemos, tiesiog pritrenkia tos pačios istorijos bevardį vaikiną. Kaipgi iš viso, pagal jį, galima statyti tokį klausimą. Juk seksas tai poreikis — aistra, o ne augštų gyvenimo klausimų sprendėjas. Klausimo iškėlimas tokioje absurdiškoje plotmėje nuvertina jo akyse to klausimo kėlėją, leidžia jam pačiam atgauti lygsvarą ir bent iš dalies išspręsti susidariusią situaciją.

Taip nuskriausdamas moteris, Almenas kartu pakenkia ir savo novelių meniškai vertei. Autoriaus hermetiškas užsidarymas savo vyriškos lyties veikėjų pasąmonėse uždaro duris bet kokiam dialogui su novelių moterimis. Skaitytojui pristatomas racionalus, viską žinąs, nuosekliai galvojąs ir visada sugebąs situaciją apvaldyti vyriškas ego. Tačiau šis ego kalba tyruose. Jam priešpastatyta moteris yra arba kalendorinė būtybė „lieknų kojų, vešlių persiko spalva dažytų lūpų, taisyklingo veido, etc.", arba besislapstanti už poros banalių frazių apie gyvenimo prasmę. Išimtis yra „Romantikų" novelės amerikietė. Ji į gyvenimą žiūri natūraliai ir dalykiškai. Kodėl neiti su Rimu į motelį, jeigu jis jai patinka ir jeigu galima pasinaudoti tokiu patogiu išradimu kaip piliulės. Nuo jos, aišku, neatsilieka ir Rimas. Jų vykęs pokalbis apie literatūrą ir poeziją tai tik graibymasis ieškant mandagios priėjimo formos prie reikalo. Novelėje išreikšta tobula šių laikų meilė. Vis dėlto baigus skaityti šį gabalą, kažkaip norisi, kad tarp jų harmonija nebūtų tokia tobula, ir kad Rimas būtų šioje situacijoje pralaimėjęs. Tada ir pati novelė liktų psichologiniai gilesnė ir joje išreikšta ironija įdomesnė.

Norėtųsi užmiršti Almeno mokslinės fantastikos ir didaktinius gabalus. („ZPR - III", „Juodasis žydas" ir „Pasaulio užkariautojas"). Kad ir kaip simpatizuojame autoriui dėl jo nusistatymo prieš antisemitizmą, „Juodasis žydas" yra racionalus debatas, bet ne fikcija. Nuomonių pasikeitimas tarp negro Douglas ir Rimo tėvo neišsivysto iš situacijos, bet situacija pridurta prie debato. Mokslinės fantastikos novelėse apsčiai patiekti laboratorijų aprašymai ir imponuojanti mokslinė informacija neįstengia padengti lėkšto moralizavimo apie nužmogintus — galios ištroškusius mokslininkus. Tai temos, užtinkamos bulvari-

niuose „science fiction" romanuose ir nevertos autoriaus pastangų.

Gal būt, tematiniai įdomiausi ir meniškai geriausiai nusisekę gabalai yra tie, kur patiekiama studentinė ir postudentinė penkiasdešimtųjų metų kartos patirtis šiame krašte. Šiose novelėse Almenas taip pat įstengė apvaldyti ir veržlųjį bei racionalų savo veikėjų ego (kas jam nelabai sekėsi, rašant apie meilę) ir mums atskleisti porą ryškių charakterių, kaip studentą Vladžio ir slidinėjimo instruktorių Karlį. Vartojimas daugiau dialektinio negu užgožiančio rašymo metodo įgalino autorių išvystyti porą įdomių temų. Novelėse kaip „Dryžuota palapinė", „Geltonas biuikas" ir „Baltieji kalnai" paliečiami gyvenimo aspektai, su kuriais vyresniajai kartai jau netenka susidurti. Anekdotiškas studentų maišto atpasakojimas, pilnas lietuviško-marketparkiško „smart talk" („Dryžuota palapinė"), jauno ir simpatiško žmogaus palaipsnio sumaterialėjimo ir sumasėjimo istorija („Geltonas biuikas"), tiesiog nejaukiai meistriškas mūsų vyresniosios kartos menkystės atskleidimas („Egzaminai") ir atostoginio-hedonistinio beprasmio gyvenimo saldžiai kartus gabalas („Baltieji kalnai") — Almeno paliestos temos. Jose atsispindi penkiasdešimtųjų metų karta, nors jau daugiausia pritapusi prie šio krašto aplinkos, tačiau dar stovinti šiek tiek atokiai ir aklai nesiveržianti prie amerikietiškos „daiktų" civilizacijos ir dar sugebanti kartais neįtikėtinose aplinkybėse pareikšti savo žemaitišką individualumą.

Išskirtiną vietą rinkinyje užima novelė „Atsiskyrėlis". Tai gabalas, primenąs Dostojevskio „Užrašus iš požemio", — nors stokojąs pastarojo dramatiškumo ir tematinio vientisumo, bet turįs užtenkamai kuo patraukti į save dėmesį. Juo turėtų ypač susidomėti visi, norį suprasti penkiasdešimtųjų kartą. „Atsiskyrėlį" vadinčiau sudramatintu pergalvojimu dalykų, buvusių ir dar iš dalies tebesančių svarbiais penkiasdešimtųjų metų kartai. Šioje novelėje atpasakojama vidinė krizė. Atsiskyrėlio apmąstymuose jaučiasi ta modernioji maláise — susvetimėjimas, atitolimas nuo to paviršutinio gyvenimo aprašyto kitose rinkinio novelėse. Taip pat jo pasąmonėje klausiman statomos vertybės, kurias visas kitas pasaulis bent lūpomis išpažįsta. Atsiskyrėlis daug kam skeptiškas. Jis abejingai žiūri į „Tėvynę", „Tiesą", rašomą su didžiąja „T", šio krašto „daiktinę-savaitgalinę" civilizaciją, šeimyninę laimę su nutaustančiais vaikais ir į visas partijas, ideologijas bei izmus. Jo pažiūra į Dievą — indiferencija, ne koks nors priešiškas nusistatymas, bet tiesiog nepajėgumas pajausti religinio momento. Nenorėčiau teigti, kad penkiasdešimtųjų metų žmonės yra visus minėtus dalykus taip ra-

dikaliai pergyvenę, kaip Atsiskyrėlis. Tačiau toli neklysiu sakydamas, kad visa ji, ta eisenhoveriniuose laikuose brendusi karta, Atsiskyrėlio minimas problemas yra vienokioje ar kitokioje stadijoje pergyvenusi ir svarsčiusi. Trūkumas tematinio svorio centro, kuriuo novelė pasižymi, atspindi penkiasdešimtųjų kartos pasimetimą, kurį mes visi (t. y. penkiasdešimtieji) esame pergyvenę. Čia tyčia pabrėžiu žodį „pergyvenę". „Atsiskyrėlis" buvo parašytas prieš penkis ar daugiau metų. Dabar, atsirandant daugiau galimybių santykiavimui su tauta, aiškėja prasmė ir penkiasdešimtiesiems.

Liūtas Mockūnas

VIOLETŲ SĄSKAMBIS MŪSŲ POEZIJOS VAIVORYKŠTĖJ

Jokia literatūra negali tarpti bei tobulėti, jei jos augimo nestebi kupini meilės žodžio kultūrai vyzdžiai. Jei ji nėra interpretuojama, komentuojama. Jei, priešingai, ji pasitinkama su nuoboduliu.

Deja, kaip tik tokių stambesnių, išsamesnių literatūros istorijos ar kritikos veikalų, studijų apie atskirus autorius, mes išeivijoje ir pasigendame. Pasitaiko, tiesa, protarpiais recenzijų (kartais atkištinių, kartais ne), pasitaiko ir nuoširdesnių, gilesnių analizių, bet visa tai išžarstyta periodikoj.

Su džiaugsmu tad tenka pasveikint Vyt. Kavolį už iniciatyvą išleisti studijinių straipsnių rinkinį, pavadintą *Nužemintųjų generacija*, kuriame nagrinėjama jaunosios mūsų kartos lyrika. Nėra, tiesa, tai literatūros teorija paremtas veikalas. Papildomoji antraštė tai įsakmiai pabrėžia: „Egzilio pasaulėjautos eskizai". Bet jei Kavolis ir žvelgia į „nužemintuosius" per socialinės antropologijos prizmę, jei linkęs akcentuoti jų grupinę identifikaciją, *jo „essays" lieka nemažiau kupini psichologinio įžvalgumo ir atvirybės lyrikų žodžiui.*

Nemėgstu, prisipažinsiu, termino „egzilis". Mielai pakeisčiau jį lietuviškąja „tremtimi". Tačiau „ištrėmimas", „tremtis" pabrėžia kažką vienkartinio, ir, svarbiausia, smurto veiksmą, svetimos valios įvykdytą nuoskaudą. Likimo kirtį, galintį pakirsti tolesnį individo sąmonėjimą ir atpalaiduojantį jį nuo moralinės pareigos sielotis kitų bedalių likimu.

Kiekviena tremtis ar emigracija iššaukia tačiau vis gilėjančią grupės diferenciaciją, ir „egzilis" kalba apie „išsitrėmimą", savanorišką atsiskyrimą, nutolimą. Apie individo priaugimą katarsiui, kurio eigoje gali gimti, jei ne naujas užsiangažavimas gyvenimui, tai bent savitesnė, aitresnė žmogiškosios egzistencijos pagava. Tai *nesiliaujantis vyksmas*. Nebūtinai ši reakcijų grandis ištinka žmogų vien todėl, kad jis prarado gimtąją žemę, tėviškės šilojus. Nusvetimėjimas socialinei aplinkai, jos kanonizuotoms vertybėms gali būti iššauktas ir įtampos, kuria tvinkčioja modernusis, pramoninis pasaulis, stumiąs konformizman. Vitališkumo stoka ar perteklius įvairiai nuspalvins kūrybinei asmenybei to pasaulio įvaizdį. Bet poeto žodis visada išduos, ar esama apsimelavimo sau, neaiškaus Weltschmerzo, mazochistinio savęs gailėjimosi, netgi neurasteniškos „nūdos", ar autentiškos pastangos per tą alienaciją suvokti savąjį „aš". „Egzilis", sakytumėm, rehabilituoja „tremtį" ir štai kodėl, manau, šis terminas Kavoliui artimesnis.

„Egzilis", sako jis, „nėra vienkartinis, savyje užbaigtas savo žemės praradimo aktas. Egzilis iš istorijos gilėja žmogaus sąmoningume. Ir juo labiau egzilis gilėja, juo labiau žmogus pajunta savo benamiškumą pačioj egzistencijoje."

„Egzilis — tikėjimo mirtis. Tiksliau: viena iš mirties formų, prieš kurias tenka nuolat, išdidžiai ir beviltiškai kovoti ribotomis žmogiškosios egzistencijos priemonėmis."

Žodžiu, tai visuotinesnis, „amžiaus ligos" reiškinys.

Nors *Nužemintųjų generaciją* sudaro eilė 1961 - 1963 m. periodikoj spausdintų straipsnių ir paskaitų, Kavolio studija visumoje pažymėtinai vientisa. Jo žodis (neretai persunktas sarkazmo, čaižantis, polemiškas) nėra praradęs aktualumo ir artimumo. Palaipsniui iškeldamas vidinius konfliktus, brandinusius išeivijoj išaugusius poetus, autorius niuansuotai atskleidžia visą gamą būsenų, dvasinių krizių, kurias esame daugiau mažiau intensyviai pergyvenę mes visi. Tiek vyresnioji, tiek jaunesnioji karta.

Iš tiesų, nesinorėtų teigti, kad melancholijos ar nevilties gaidos bei polinkis intelektualizuoti būtų neįžiūrimu bruožu išeivijos literatūroje. Sunku tačiau nesutikti, kad mūsų poezijos vaivorykštėj nužemintųjų grupės, bent dviejų jos atstovų, kūryba šviečia sodriausiais violetais.

Kitas klausimas, ar Kavolio tinkamai parinktas žodis „generacija", ar nepasiskubinta suplakti aptariamųjų autorių į vieną poetinę kartą. Sutikime, kad L. Sutemos kūryboj esama daug giminiškumo A. Mackui. Kokia tačiau literatūrinė giminystė rištų *Semeniškių idilių* ar *Gėlių kalbėjimo* autorių su Mackum-

Sutema? Žodžiu „karta", be to, dar suprantam ryškių žvaigždžių pasirodymą poezijos skliaute. Kalbam, sakysim, apie Neries-Miškinio-Aisčio-Brazdžionio kartą, savo atspindžiais nušvietusią blankesnių poetų konsteliacijas. Kur tie epigoniniai mašalėliai, galima savęs klausti, šitu atveju? Vis tai literatūriniai samprotavimai.

Kavoliui aiškiai labiau rūpėjo atidengti ne tiek literatūrinę, kiek idėjinę giminystę. Faktorius, veikusius nagrinėjamų poetų vidinį formavimąsi. Šia prasme jo analizė labai vykusi. Neatidus skaitytojas nepastebės, kad paskiruose skyreliuose kalbama beveik išimtinai apie J. Meko dvasinę raidą. Negali tačiau būti abejonių, kad tą patį etapą, vedusį į radikalesnį asmenišką užsiangažavimą, yra perėjęs ir A. Mackus.

Nesunku atspėti, kad iš trijų analizuojamųjų autorių Algimantas Mackus yra Kavoliui pačiu artimiausiu. Autorius kalba apie jį su pietizmu. Tačiau niekur nesišvaisto ditirambais bei panegyrika ir nesišaukia šventųjų autoritetų užtarimo, kad paremtų savo teigimus. Jo rūpesčiu yra kuo tiksliau išsakyti savo *subjektyvų, labai asmenišką santykį* su Mackaus ir kitų kūrybiniu pasauliu.

Nevisada norisi sutikti su Kavolio išvadomis bei interpretacija. Ypatingai, kai susiduriame su „nužemintųjų" įrikiavimu į bendrąją mūsų lyrikos raidą. Labai schematiškai, sakysim, skamba jo teigimas, apibendrinimas pirmame skyrelyje, kuriame sakoma, kad žemininkų kartai savo žemės praradimas reiškęs kūrybinių šaltinių netekimą, kad ji sugrįždavusi kartkartėm į „prarastojo rojaus atminimus" arba kad ji esanti gyva naiviu bradūnišku tikėjimu prigimties harmonija ir stiprybe. Tikrumoj, jei jau ieškotina kokio bendro vardiklio žemininkų kartai, tai mes veikiau sutiktumėm su J. Girniaus nuomone, kad juo buvęs asmeninių, meilės motyvų atsižadėjimas. Šiaip žemininkų lyrikos filosofinė ertmė yra kur kas platesnė. Naivu būtų neįžiūrėti „skausmo ir sąžinės poezijos" A. Nykos-Niliūno rinkiniuose, tos „ištikimybės žmogui ir sau", kuri vėliau praskambės, gal mažiau subtilesne forma, Mackaus ir kitų posmuose.

Savaime aišku, tuoj pat susiduriame su formos klausimu.

A poem should be palpable and mute
As a globed fruit.

A poem should be wordless
As a flight of birds

A poem should not mean
But be

rašė Archibald MacLeish („Ars poetica").

V. Kavoliui formos aspektas yra antraeiliu. „Nužemintųjų" poezija jam yra raketa, išnešančia orbiton pasaulėžiūrines idėjas. Šia prasme jo introspekcija itin vertinga. Niekas iš tikrųjų negali autoritetingiau kalbėti apie aptariamųjų autorių idėjinę plotmę, ideologiją, kaip V. Kavolis. Ar ne jo redaguojamam *Metmenų* žurnale pirmi išvysdavo šviesą jaunųjų kūrybos pluoštai? (Pažymėtina, kad neretai autorius cituoja eiles ne iš rinkinių, bet iš tekstų, spausdintų žurnale).

Magnetiniam lauke, kurio trauka veikė redaktorių ir autorius, vyko kur kas jautresnis kontaktas, kibirkščiavimas, negu tasai, kurį, gal būt, pajunta eilinis skaitytojas, pasklaidęs eilių rinkinius. *Nužemintųjų generacijoj* apstu nelauktų Mackaus-Sutemos potekščių aiškinimų, sudygsniavimo, už kuriuos skaitytojas autoriui bus dėkingas. Eilutės, praskambėjusios iki šiol miglotai, jei ne pretenzingai, staiga įgauna naują atspalvį.

Itin stipriai parašyti skyreliai, kuriuose autorius paliečia Mackaus posūkį agnosticizman arba kur bando aptarti Meko reliatyvistinį požiūrį į laisvę.

Bendrai paėmus, Kavolio pažiūra į Mackaus poeziją, kaip į visuomeninių motyvų, angažuoto kovos poeto kūrybą, daugeliui bus artimesnė negu A. Greimo siūlyta „anti-poezijos" aptartis. Bet autoriaus polinkis pernelyg visur akcentuoti publicistinį, retorinį pradą neretai verčia skaitytoją suabejoti Kavolio analizės priimtinumu. Ypatingai padvelkia prokrustine pastanga paskutiniai knygos skyreliai, kuriuose autorius šifruoja Sutemos žodžių tiesią mintį. Kažkaip skaitytojui dingteli atmintin Otto Gerikės eksperimentas. Intelektualinės pastangos iš skaitytojo reikalauja ir Kavolio pomėgis cituoti palaidas eilutes, išimtas iš eilėraščio visumos. Iš viso autoriaus stilius pasižymi minties precizija, žodžio taupumu, nors neretai jo naudojamos metaforos („raumeninga viltis" ir panašiai), sakytumėm, neįprastos, hermetiškos.

Nors, ar teisingiau kaip tik todėl, kad Kavolio knyga skatina skaitytoją defenzyvon, kad ji taip nuogai ir atvirai atskleidžia autoriaus asmenišką santykį su mūsų jaunųjų lyrikų kūrybiniu pasauliu, ir kad ji provokuoja nepaklust jo siūlomai interpretacijai, *Nužemintųjų generacija* yra netrafaretinė, stimuliuojanti studija.

Vytautas Kavolis. *Nužemintųjų generacija: egzilio pasaulėjautos eskizai* (Chicago: Santara-Šviesa, Algimanto Mackaus Vardo Knygų Leidimo Fondo lėšomis, 1968), 79 psl.

Vytautas A. Jonynas

1968 METŲ POEZIJOS PAVASARIS

Nebūtinai žemėje turi kas griūti, sprogti, rėkti. Poetė nori padovanoti ką nors žmonėm, pati ateiti, ir būti „rimta, kaip stalas, ant kurio niekad nebuvo gėlių".

Šitaip poetas Marcelijus Martinaitis supažindina skaitytojus su debiutuojančios 1968 m. *Poezijos pavasary* Veronikos Vildžiūnaitės kūryba.

Bet tais pat žodžiais būtų galima išsakyti ir paties naujojo *Poezijos pavasario* metraščio bendrąjį pobūdį. Ypač kai prisimeni praeitų (1967) metų rinkinį, kuris (kažin, ar visi poetai buvo *patys* jin atėję) kaip tik pasižymėjo trenksmu, riksmu, fanfaromis ir fanfaronais. Kai dėl įvaizdžio: „stalas, ant kurio nebuvo gėlių", ar neprimena jis kultūrinio gyvenimo plikumos, tvyrojusios Lietuvoj per ištisus dešimtmečius?

Yra senas, patentuotas būdas aptarti antologijas, vadovaujantis paskirstymo į generacijas principu. Visų dalyvių juk neaptarsi. Neišvengsim ir mes nepasinaudoję tuo „vandenskyros" metodu. Bet, bent pradžioj, norėtųsi labiau išryškinti bendruosius, pagrindinius rinkinio visumos bruožus.

Pačiu pirmuoju tokiu bruožu būtų santūrumas, rami kontempliacija. Vengimas egzaltacijos, nusipešiojusios retorikos ir pamaldžių deklaracijų. Ne visiems vienodai lengvai sekasi atsikratyti rutinos įgūdžių. Vacys Reimeris ir Eug. Matuzevičius dar vis moko, dar vis kažką aiškina. Bet paprastumas, būtinybė kalbėt apie žemę ir žmogų *nuosavu* balsu būdinga didesnei daliai metrašty dalyvaujančių poetų.

Antruoju charakteringu bruožu 1968 m. gegužės 14 d. pasirašytame spaudai *Poezijos pavasaryje* būtų harmoninga betvarkė, kuria talpinami lyrikų kūriniai. Ankstyvieji, o ypač pirmieji *Pavasario* metraščiai griežtokai laikėsi išrikiavimo pagal amžių, jei ne pagal užimamą padėtį oficialiojoj hierarchijoj, tvarkos. Šiuokart valdų ribos išsitrina. Yra kažkokia eksplozija, kurią galėtumėm palygint su pražystančių ir myriop išsiskleidusių pinavijų kamuoliukų puokšte. Toliau metaforos neplėsim.

Poezijos pavasariuose niekad netruko naujų negirdėtų pavardžių (koks nors Algirdas Komendantas, Pranas Rasčius, Petras Čiplys, Ant. Kalanavičius, be Justino dar du — Juozas ir Vidas — Marcinkevičiai). Šįmet ypatingai skardi tų jaunųjų kalba, ir tik versdamas puslapį po puslapio atidengi, kad esama ir Inčiūros, Venclovos, Kėkšto, Anglickio bei Miškinio varganų strofų. Poetų, kurių santykis su tikrove mažai pasikeitęs, bet

kurių šneka netrukdo. Esama ir staigmenų. Tektų, sakysim, išskirti iš vyresniųjų grupės vilnietį Albiną Žukauską, staiga prabilusį jautriai ir tvirtai.

Gal būt, tą jaunatviškumo įspūdį padidina dar ir tai, kad stambią metraščio dalį užima puslapiai, skirti debiutuojančiųjų kūrybai ir jos pristatymui publikai. Daug limonado galima tokiais atvejais palieti, ir kai kurių, pripažintųjų poetų (sakysim, V. Palčinskaitės) „rekomendacijos" skamba valdininkiškai. Bet, kita vertus, niekas nereikalauja iš naujokų pristatyti socialistinį budrumą įrodančių dokumentų. Niekas neklausia: „ar nukalei dainą - ginklą ir prakalbą", kaip sakytų koks Ant. Jonynas. Džiaugiamasi pradedančiojo spontaniškumu, emocingumu, ir draugiškai (nors daugelis prisipažįsta jaunųjų niekad gyvenime nesutikę) patariama neskubėt eikvot talento.

Visaip galima būtų spėlioti, kodėl tai daroma. Bet ši pastanga nugenėti lyrikos avietyną nuo stabarėjančių krūmų, kad kuo spėriau neštų vaisių žaliūkai ūgliai, gal būt, yra žaviausiu reiškiniu 1968 m. *Poezijos pavasary*. Juk ką gi! Gutausko, Keturakio ir kitų pirmosios eilių knygos pasirodė vos 1961 m. ir vėliau. Dabar jie saviti, išsidirbę individualų braižą.

Ar šis binkiškas „Salem Aleikum, jaunieji, į gatvę!" palankiai pasitinkamas, sunku pasakyti. Eiliniam žmogui, tikriausia, nei šilta, nei šalta. Tačiau kad visuomenės nuomonė redakcijai svarbi, galima būtų spręsti iš *Pavasario* anketos. Joje atsargiai, be kitų dalykų, atsiklausiama apie negeistinus „susirūpinimą keliančius poezijos reiškinius".

Nesunku atspėti, kad negausiuose atsakymuose nėra bandoma statyti taškų ant i. Vienas kitas aikteli, kad esama „formalizmo". Daugumas pripažįsta, kad bandoma matyti „daiktus ir reiškinius ‚nauju rakursu' ".

Nauju dalyku 1968 m. *Pavasaryje* būtų tai, kad talpinamos ištraukos iš kai kurių, atrinktų recenzijų, pasitikusių leidinius metų būvyje. Jos pateikia daugiau mažiau tikslų vaizdą, kokius reikalavimus taikė lyrikai dabartinė kritika. Įdomu, kad nevisada toji kritika atkištinė, panegyriška, kaip kad būdavo dar taip neseniai. Bet ne tam cituosim G. Mareckaitės tiesų žodį T. Rostovaitės adresu:

> *T. Rostovaitė — blaivi ir protinga autorė. Ji puikiai jaučia, kur slypi didžiausi jos kūrybos pavojai. Eilėraštyje „Dovana gimimo dieną" poetė tris kartus atsiprašo skaitytojo: „Nesmerkite už temos intymumą", „Nesmerkite už banalumą", „Nesmerkite už sentimentalumą". Šie kreipiniai, žinoma, tėra poetinė priemonė, tačiau drauge jais*

pasakoma ir dalis objektyvios tiesos. Kai dėl temos intymumo, tai už jį poetams nevertėtų atsiprašinėti, nes be intymiausio intymumo lyrika iš viso neįmanoma. *(Mūsų pabraukta).*

Ir kiek tolėliau, kalbėdama apie J. Strielkūno eilėraščius, ji pasisakys: „Tai jau senokai regėti ‚širdies lašeliai' — natūrali, dainingа, poetiškos ir gilios sielos kalba".

Įdomu taip pat, kad panašiai apie poeto teisę grįžti į „žmogaus poetizavimą jo kasdienybės sferoje daug stipresne abstrahavimo jėga" pasisako ir vyresnės, jei neklystam, kartos žmogus — Br. Raguotis.

> *Ji (poezija) tiktai energingiau atsisako dekoratyviškai puošnaus drabužio, ima vilkėti šiuolaikine rudine, su kuria, kaip žinome, dažnai teisybė vaikščioja.*

Nebūtina suprasti poezijos sukasdieninimą (Eug. Matuzevičius vartos terminą „vidinį demokratiškumą"), kaip paskatą apoteozuoti melžėjas, kūrikus, mėšlavėžį ir gamybinių staklių ūžesį. Kaip tik tokių oleodrukų buvo reikalaujama iš poetų auksiniais kruvinojo Stalino laikais, tai yra auksiniais visiems grafomanams. Dabar, priešingai, lyrikon įžengia Liūdesys, Melancholija, Idealo ilgesys, Meilė ir kiti dekadentiniai, bet *žmogiški* jausmai. Itin gausios, savaime aišku, miniatiūros, kuriose išsakomas poeto santykis su gamta. Juozas Marcinkevičius, sakysim, nekitaip ir pavadins savo eilėraščių pluoštą, kaip „Akvarelių" ciklu, tiek juose lengvumo, filigraninio permatomumo. Alf. Maldonis pagaunančiai, žmogiškai prabils apie pirmojo sniego ilgesį:

Pagaliau pradėjo. Krito, krito
Lipo skrybelėm, stogais, tvorom.
Vienas kiemsargis, išgėręs pusę litro,
Varstė debesį akim žvairom.

Buvo taip — lyg rytą po rarotų,
Tarsi išsiprausus Kūčių vakare...
Ir net žmogui, tam, kuris tave parduotų
Šūktelti norėjos pavymui: pasižiūrėk!..

Šitaip lengva balta, balta lengva
Šitaip gera tarp žmonių, graudu
Štai mane kaip šaką sniegas lenkia
O sunkumo jokio nejuntu...

Tenka tačiau pastebėti, kad kitiem tas šūkis: „Paprastu-

mo, noriu paprastumo, tartum duonos kepalėlio tarp delnų" tampa leidimu kalbėti apie bet ką: seną švarką, negalavimus, ligas.

Man dabar uždrausta viskas
Moterys, vynas, net cigaretė
Mano nemigo draugė

nuobodžiai aimanuoja Juozas Macevičius. Talpinamuose *Pavasary* eilėraščiuose mažiau, bet šiaip savo kūryboj tuo „suprastintu" Vyt. Sirijos-Gira ypatingai pasižymi poetas Alg. Baltakis.

Pradedančiųjų posmuose praskamba, kas be ko, Jeseninas. Įgimtas lietuviui jausmingumas, impulsyvumas, betarpis išgyvenimas išsilieja laisvai ir dainingai dažnai dar gimnazistiškai skambančiuose posmuose. Kartu neabejotinai konstatuotinas ir ryškių talentų atsiradimas. Kaip nutąsyta, nuvalkiota beatrodytu, sakysim, darbo tema, Jonas Strielkūnas, nors ir naudodamasis labai realistiniais įvaizdžiais, sugebės eilėraštyje „Po darbymečio" užkliudyti kažką plataus ir amžino.

Ugnis po trikoju, šio vakaro valgis.
Ant sienos kaip medžiai siūbuoja šešėliai.
Galugerkly geras kaimietiškas alkis,
Kai darbą padirbai, kai arklius pašėrei.

Raudonos rūgštynės už tvarto pamėlo,
Mėnulis dar slepias už juodo eglyno.
Nutilo rugpiūtis — darbymečio mėnuo,
Ramiai gale klėties dalgius pakabino.

Suglumę, juokingi sustojom prie durų
Su savo algom ir su savo nederliais.
Atrodo nebuvo nei miestų, nei jūrų,
Tik amžiais giedojo galulaukėj varlės.

Tiktai mėnesienoj švytėjo noragai
Ir klausės, kaip ratai per lygumą darda
Ir tūkstantį metų kaip aukuras dega
Vakarė ugnis tiems, kas grįžta iš darbo.

Ta pati platuma, „plein air" (nebe studijos prietamsis), jaučiasi ir M. Martinaičio panašios temos eilėrašty „Rudenio marguose". Ypatingai džiugu, kad intymaus pašnekėsio su savim gaida pasigirsta tiek vyresnių, tiek debiutuojančių kūryboj. Sugretinkime du: Justiną Marcinkevičių ir Veroniką Vildžiūnaitę.

Justinas Marcinkevičius

MOKYKLINĖ MŪZA

Sugrįžk iš vasaros nakties,
iš balto pievų rūko,
sugrįžk iš mano atminties,
iš seno atviruko,
iš vadovėlių ir žaislų,
iš pirmo įkvėpimo,
iš vaikiškai aukštų tikslų,
iš keisto nujautimo.
Sugrįžk iš ten, kur tu esi
kaip mano pirmos eilės.
Sugrįžki baisiai nedrąsi
iš pirmutinės meilės.
Iš mano ilgesio — sugrįžk,
kad vėl tavęs ilgėčiaus,
sugrįžk ir man akis užrišk,
kad vėl tavim tikėčiau.

Veronika Vildžiūnaitė

* * *

mano žodžiai bus liūdni
ir apkaišyti verbomis
ir skambės taip
lyg mediniai dievai
nuo sienos kalbėtų

mano žodžiai bus apauti
medinėm klumpėm
kurios tik truputį
papuoštos ornamentais

mano žodžiai bus apauti
medinėm klumpėm
ir eis pasivaikščioti
per aštrius akmenis.

„Aštrūs akmenys" pavojingi ne vien pradedančiajam. Užsikrėtęs tuo pat virusu būti paprastu ir novatorišku, Edv. Mieželaitis pavaro verlibru, lyg rąstą per skerspiūklį, ilgiausią eiliuotą apsakymėlį „Orija Orione", telefonobaladę, kuris išliks tobulu pretenzingo kalambūro pavyzdžiu:

— *Alio, Ale! Alė? Alio, kaip gyveni? Pavasaris? Žalia, žalia, sakai? O obelys? Biougny? O oras? O, Orijos ežeras? Ešerius gūdo padorius? Aš noriu prie jos — prie Orijos? Ar aš noriu, klausi? Jei oras ir ...kitos istorijos...*" ir t. t. ir taip toliau — ad nauseam.

Palikdami skaitytojui teisę suabejot mūsų skoniu ir literatūrine nuovoka, tvirtintumėm, kad *tikrų* novatoriškumo žymių esama M. Martinaičio ir Sigito Gedos kūryboj. Bent jie efektingiausiai praskamba šių metų *Poezijos pavasary*. Abiems būdingas operavimas tautosakine žaliava, liaudies pasakų, poringių įvaizdžiais, bet tas fragmentų (neretai grubių, kaip kad vilniečių vitražistų skaldyto stiklo luitai) sujungimas plėmais į visumą yra organiškas, diktuojamas subrendusios poetinės asmenybės. Eilėrašty „Nušauta nebylė Monika" Martinaitis, sakysim, prisimins kažkokį įvykį, labai panašų į Mieželaičio „Alė-Orija-Glorija-Castoria," bet jame skamba *poetinė tiesa*. Yra, tiek Gedos, tiek Martinaičio posmuose, kažkokio primityvizmo

ir jėgos, ironijos ir graudumo, erdvės dimensijos, kažko, kas dar nebuvo suskambėję mūsų lyrikoj.

M. Martinaitis

KUPRELĖ

Ryto rytą prieš gaidgystę
Pasižabojęs širmąjį,
Išjojo brolelis
Į mėnesį.

Smagu buvo joti
Per pašalnavusią žemę
Ryto rytą prieš gaidgystę
Vienui vienam.

Kur atsiduso bėrasis
Ten žemė atšilo.
Kur pasaga sužaibavo —
Ten pienė pražydo.

Ir prijojo štai mėnesį,
Žiūri — ten tuščia.
Tik vienos kuprelės —
Visų, kurių gailisi žemėj.

Ir pagalvojo — jį gali užmiršti,
Išvartyt, vienmarškinį sumušti...
...Pasiėmė vieną kuprelę,
Kad pagailėtų kas nors.

Sigitas Geda

* * *

eglės
gyvos dar
ir žvaigždės

mažos
kaimo
kapinaitės

sulyti
seni
naivokai
žiūri
du balti
dievokai

apmusojo
pažaliavo
gyvuliokai
po
kryželiais

Florijonai
Florijonai
bažnytėlės
raudonos

jau
širdis
didžiulio
varpo
erdvėje
nesivarto.

* * *

tįso
azijoje
jūra

gelmėje
pabaisos
juda

krinta
nuo kalnų
šešėliai

plaukia
valtim
gyvulėliai

patyliukai
patyliukai

du
mažyčiai
asiliukai

du maži
nekalti
žmogeliukai
pakarti.

Tenka sutikti, kad, siekdami intymaus skambesio, nuogo paprastumo gaidos, poetai dažnai sudaro įvaizdžių junginius, kurie yra hermetiški, sunkiai skaitytojo iššifruojami. Nelengva būtų atspėti, iš kur atėjo tas uždarumas. Ar per sąlytį su moderniuoju menu, ar kitų šalių poetų įtakoj, ar dėka Putino, kurio kūryba vis toliau analizuojama ir gerbiama? Gal būt, visos

tos įtakos (ir dar kitos, kurių neatspėjam) veikia naujų meninių užkariavimų siekiančius rašytojus.

Daugių daugiausia būtų galima teigti, kad, sprendžiant iš likusios metraščio dalies — vertimų, literatūrinių straipsnių, rūpesčio, kuriuo parenkami ir paskelbiami išlikę archyvuose rašytojų rankraščiai, *literatūrinio gyvenimo pulsas yra gyvas.* Šiųmetiniam *Pavasario* metraštyje spausdinami Baltrušaičio poezijos, Dantės „Pragaro", Johannes Bobrowski, Dylan Thomas ir latvių poezijos vertimai. Jei buvo leistina suabejoti 1967 m. metrašty talpintų vertimų verte (ypatingai L. Aragono ir B. Brecht'o atveju), šįmet tektų pripažinti jiems gerą kalibrą. Atrodytų, bent iš Tomo Venclovos įvadėlio sprendžiant, kad tolydžio nepasitenkinama „pilti" iš rusiškųjų vertimų, o bandoma remtis originalu.

Dilanas Tomas, sako T. Venclova, *mažai tėra verstas į kitas kalbas, nes vertėjams sudaro didelių sunkumų. Tų sunkumų, žinoma, neišvengė ir šių eilučių autorius: norėdamas nors apytikriai atkurti specifišką Dilano Tomo eiliavimo būdą, jis buvo priverstas kai kur suprastinti ar tiesiog pakeisti prasminius akcentus, o besirūpindamas prasme, daug prarado eiliavime. Pasiteisinti būtų galima nebent tuo, kad tobulas balansas čia iš viso neįmanomas...*

Cituodami šį pasisakymą, prisiminėm vieną dalyką. Būtent, kad iki šiol mūsų periodikoj dar nėra buvę išsamesnio straipsnio, kuriame būtų aptariami lietuviškieji vertimai anapus. Kodėl?

Probėgšmiais konstatuokim vieną keistą sutapimą. Ar tuo kaltas lietuviškųjų kultūrinių rūpesčių diapazono ribotumas, ar tai grynas atsitiktinumas, džiugu ir malonu, kad *Pavasaris* paskyrė pluoštą puslapių latvių lyrikai, lygiai kaip *Metmenys* savo keturioliktajam numery. Taip pat Johannes Bobrowskio kūrybai, kurią prisiminė pas mus *Aidai* ir *Metmenys.*

Jau kelintas kartas, kaip *Pavasariuose* paminimi laikyti užmaršty ar išeivijoj mirę lietuvių rašytojai — V. Mačernis, A. Mackus. Šiame numeryje V. Kubilius trumpai apibūdina Fausto Kiršos kūrybą ir spausdinami keli archyve išlikę poeto eilėraščiai.

Visi semaforai pakelti a. a. Putino Mykolaičio literatūriniam palikimui. Spausdinamos jo laiškų ištraukos, įvadas į *Langą,* pluoštas 1959 m. sukurtų eilėraščių ir Kęstučio Nastopkos nuoširdus, akademinio lygio straipsnis „Suspindėjo mintis juodose raidėse", kuris baigiamas šitais žodžiais:

Putino lyrinė kūryba, nutvieksta gimtosios kalbos žodyje įsikūnyjusios spindinčios minties, iki paskutiniojo savo puslapio įtaigia, poetine kalba pasakoja autentišką XX amžiaus žmogaus pergyvenimų ir siekimų istoriją.

Atskiru A. Masionio straipsniu aptariama Janinos Degutytės lyrika, neseniai pasirodžiusi rinktinės formoj. Jos kūrybinė raida kažkaip atkartoja miniatiūroj bendrąją dabartinės lietuvių poezijos raidą.

Silpniau atstovaujama memuarinė literatūra. Teofilio Tilvyčio atsiminimai, pavadinti skambiu „Kelyje į Parnasą" pavadinimu, neparnasiškai blankūs. Visiškai ubagiški, palyginus su to paties krašto, „zemlioko", Pulgio Andriušio atsiminimais „Septinton įleidus".

Išorinio apipavidalinimo prasme *Poezijos pavasaris, 1968* nepasikeitęs nuo ankstyvesnių numerių. Vis tas pats foto albumo formatas. Leidinys tebepuošiamas jaunųjų grafikų darbais. Nežiūrint silpno įrišimo, techniškasis spaustuvės darbas atliktas be priekaištų. Būtų, žinoma, įdomu *Pavasarį* palyginti, tiek turinio tiek išorės atžvilgiu, su kitų Pabaltijo ir SSSR respublikų panašaus pobūdžio leidiniais.

Nors ir aiškiai orientuotas reprezentacijai (neseniai V. Palčinskaitė nuvežė Briuselio jaunųjų poetų suvažiaviman *Lietuvių poezijos* ir *Poezijos pavasarių* komplektus), šis metraštis darosi viena iš labiausiai laukiamų iš Lietuvos knygų. Tai lyg ir savotiška turistinė kelionė į gimtąjį kraštą. Gal todėl norisi šį aptarimą baigti Sigito Gedos žodžiais:

Buvau į Lietuvą išėjęs
Ten paukščiai, moterys ir vėjas.

Į dieną visos karvės ėjo
Ir vėju siautė ir plazdėjo
Didžiulis — rudas — vieversys...
. . . . . .

Ar aš buvau, ar nebuvau,
Ar molio sapną sapnavau.

Ar to vėjo ir vieversio esama, ar tai tik mūsų molio sapno padaras, — ne mums atsakyt.

Z. Papečkys

EGZILINĖ LITERATŪRA — 1968

Paviršutiniškas žvilgsnis į 1968 m. lietuviškosios literatūros derlių išeivijoje gali net akį paglostyti: atstovaujami visi žanrai, išleista vos ne dvi dešimtys knygų, kurių keletas imponuoja savo neįprastai plačiais pečiais; dar vis atsiranda ir debiutantų, tegul ir nebejauno amžiaus... Betgi įsigilinus, tąjį derlių „perleidus per kuliamąją", pakili nuotaika turi gerokai nuslūgti, kada, šiaudų stirtoms ir pelų krūvoms nuolatos augant, grūdų maišelis vis lieka šykščiai lengvokas.

Vienetais ir puslapių skaičiumi dominuoja proza, o prozą dominuoja bent šeši romanai. Daugiausia, vos ne pusę tūkstančio tų puslapių parūpina Alė Rūta, pernai išleidusi savo aštuntąjį ir devintąjį romaną ir, bent išeivijoje, šio žanro produkcijoje nurungusi visus varžovus.

Pirmojo Alės Rūtos romano *Prisikėlimo* turinys labai nesudėtingas. Senyvas dailininkas Zenonas, prislėgtas sunkios ligos, mirties patale, mediuoja savo gyvenimą, savo jaunystę, santykius su artimaisiais ir pasauliu, savo kūrybą, troškimą jąja pastatyti tiltą, kuriuo pasiektų „visas šalis ir visas širdis" (90). Jį slaugo antroji žmona (o gal sugulovė?) Renata, o taipgi ir draugas (o gal žmonos meilužis?) Valėrijus... Jis ilgisi savo sesers Filomenos... Jį nuolat aplanko iliuzinė Nežinomoji, matyt, simbolizuojanti ar tai jo pašaukimą, ar siekimus, ar patį likimą... Ir viskas. Skaitytojas vis laukia, kada kas nors įvyks, mirties akivaizdoje atsiskleis Zenono gyvenimo intymios ar esminės detalės, paaiškės jo nuopuoliai, įprasminą romano pavadinimą, tačiau, deja, visiškai nieko neįvyksta.

Zenono gyvenime nėra įvykių, kuriuos drovėtųsi atskleisti konservatyviausi enciklopediniai kronikininkai. Jo samprotavimuose apie meną ir jo esmę nėra nieko, prašokančio antraeilių recezentų nušnekėjimus. O vis dėlto tasai romantiškai nusacharinintas limonadas šiame romane pilstomas per visus du šimtus puslapių.

Kiek judresnis yra antrasis romanas *Vieniši pasauliai*. Jo pagrindinė veikėja Damulė Raivedienė yra jauna našlė, su savo uošviu ir dviem dukterim pasitraukusi iš gimtojo krašto, kur vyras Vytautas netrukus partizanu žuvo kovoje su okupantais. Dabar jie visi pragyvenimą pelnosi dirbdami savo motelyje netoliese didmiesčio su didesne tokių pat lietuvių išeivių kolonija.

Romane sprendžiama dabartiniu metu itin plačiai diskutuojama ir išgyvenama kartų plyšio problema. Ji suaktualinama

mums skaudaus tautinio momento iškėlimu: Damulės dukterims — devyniolikmetei Griežei („šauniems" vardams parinkti A. Rūta turi polinkį jau nuo *Priesaikos* laikų) ir keturiolikmetei Verutei — lietuviškumas jau berūpi nedaugiau negu pernykštis sniegas. Tiek pat jos, ypač vyresnioji, tepaiso ir motinos paliepimų ar pageidavimų. Iš viso motinos ir dukterų santykius romane galima apibūdinti nuolatiniu „paruošties stoviu". Knygos gale Griežė, kaip ir buvo galima laukti, pabėga iš namų, įvarydama savo motinai ligą, kurios pasėkoje Damulė lyg ir apsisprendžia autorės neišaiškintam posūkiui.

Vieniši pasauliai turi ir šalutinių veikėjų, kiek romano veiksmą, tiek ir jo pagrindinius veikėjus daugiau ar mažiau įtakojančių. Tai Damulę nuolat engiąs jos uošvis Kastantas, jos draugė Jovita Tolvaišaitė, jos dėdė profesorius Jurgūnas, biznierius Virbutas ir keletas kitų. Visų jų atskleidimas yra gana vienapusiškas, nors paviršutiniški jų individualybės bruožai ir yra pakankamai ryškūs.

Prisikėlimas atpasakotas pirmuoju asmeniu, dailininko Zenono lūpomis, gi *Vieniši pasauliai*, kad ir trečiuoju asmeniu atpasakoti, yra itin gausūs dabar gimtojo krašto literatūroje bepopuliarėjančiu sąmonės srautu. Dažniausiai šituo metodu autorė fiksuoja Damulės minties raidą, poroje vietų leisdama ir Griežės naivumui pasireikšti. Išeitų, kad veikėjai abiem atvejais atsiskleidžia patys, betarpiškai, sudarydami sąlygas save geriausiai pažinti ir tartum išpildydami vieną iš pagrindinių kritiko K. Keblio (*Lietuvių literatūroj svetur)* romano žanrui statomų reikalavimų. Bėda tik, kad autorė savo veikėjais perdaug mažai tepasitiki, neleidžia jiems intymiau išsišnekėti. Užuot kalbėję sau ar skaitytojui, jie kalba (vėl K. Keblio posakį naudojant) auditorijai. *Prisikėlimo* atveju dailininko Zenono monologas nukreiptas netgi į rinktinę, sakytum, ateities auditoriją: jis, atrodo, sąmoningai kuria apie save legendą „amžinybei". Nesugebėdama „savo gyvenime kitų gyvenimą gyventi", kaip teisingai pastebi Viktoras Mariūnas (*Draugas*, 1969. I. 11), Alė Rūta „gyvena savom pretenzijom, o jos kūrinio gyvenimas negauna jėgų, kad savo krauju, savo dvasia, savo suklupimais ir atsitiesimais būtų gyvas". *Vienišų pasaulių* Damulei neleidžiama pamiršti, kad ji yra nuolat vargstančios, ujamos, besiaukojančios motinos simbolis, kurį ryškindami, kiek uošvis, tiek ir dukterys tegali parodyti tik savo egoistiškąją, perdėm naivią pusę. Žodžiu ar tai padebesiais skraidąs, ar kasdienybės smulkmenose paskendęs herojai savo žmogiškuoju turiniu negali skaitytojo užimponuoti, nes jie tėra autoriaus suplanuotos schemos. Žinoma, schema schemai nelygi. Šiuo at-

veju Damulė turi gana daug pilnai įtikinančių bruožų, A. Rūtai moteriškieji personažai visada geriau nusiseka.

Kalbant apie *Vienišus pasaulius*, autorę reikėtų pagirti už problemos aktualumą. Alė Rūta yra bene pirmoji į skaudžią šiandieninę tėvų ir vaikų santykių dilemą drįsusi pažvelgti atviromis akimis. Gaila, kad panirusi į kasdienybės kronikų fiksavimą ji primiršo apie pačią problemos esmę. Dalinos šito priežasties gal reikėtų ieškoti *Prisikėlimo* herojaus Zenono pastaboje: „Skubotumas — blogiausia kūrėjui..." (155)

Naujakurių *gyvenimo kasdienybę Amerikoje* fiksuoja ir Aloyzas Baronas savo romane *Pavasario lietus*. Jis koncentruojasi ties vedybinio gyvenimo seklumomis ir pavojais. *Pavasario lietuje* suporuotų veikėjų pasauliai nemažiau vieniši negu Alės Rūtos antrajame romane. Nuo tos savo vienatvės jie stengiasi pabėgti kaip nuo pikto priešo, ieškodami užuovėjos moterystėje, savose ir svetimose žmonose. Juozas Vencius sistematiškai kala pinigus savo žmonai Onai iš Lietuvos atsigabenti. Povilas Raudys graužiasi savo ilgametės sugulovės netekimu, kėsindamasis nudobti jos paviliotoją. Dailininkas Pajuoda paleistuvauja su krautuvininko Singerio žmona Julija. Petras Bareika meilinasi smuklininko seseriai Kristinai, kada jos vyro nėra namie...

Pavasario lietuje, kaip ir Rūtos *Prisikėlime*, veiksmas dažnai nukrypsta į praeitį. Čia betgi savo pasirinktųjų veikėjų istorijon gilinasi pats autorius, neleisdamas jiems betarpiškai atsiverti. Tačiau esminė Barono romano priešingybė glūdi ne formoje, bet jo pažiūroje į žmogų. Nors Barono aprašomieji įvykiai (dvipatystė, svetimoteriavimas, išprievartavimas, smurtas, planuota žmogžudystė) žymiai reikšmingesni negu A. Rūtos romanuose, ne kartą tapatingi su vadinamomis kraštutinėmis arba ribos situacijomis, Baronas juos traktuoja gana lengvai, beveik feljetoniškai. Į žmogų jis žiūri šaipokai, savo veikėjo senbernio Bareikos, „ciniko, bet ne niekšo", akimis, matydamas juose veik išimtinai pajuokos ar papeikimo besiprašančias puses, nevengdamas jų pastatyti į komiškas situacijas ir *jomis pasigardžiuoti. Pilnesnio žmogaus atskleidimas tokiu* požiūriu vargiai tėra įmanomas. Taigi, *Pavasario lietus* lieka daugiau buitiniu (situacijos ir papročių), o ne būtiniu (esmės ir prasmės) romanu.

Stiliumi — ritmiškai banguojančiu sakiniu, lyriniais pasažais, įvaizdžių refrenais, kontradiktiškai sąmojingais palyginimais, vaizdingais epitetais — A. Baronas jau seniai yra sukūręs lengvai atpažįstamą savo kūrybinį veidą. Gaila, kad per dažnai kaip tik to stiliaus dėka jo romanai darosi per daug

lašininga ir per mažai raumeningi. Beletristui Baronui sunku užmiršti, kad jis, daugiau ar mažiau sėkmingai, reiškiasi humoristikoje ar poezijoje. Laimėjimai kituose žanruose beletristikoje nebūtinai visada išeina į naudą, kartais likdami priemonėmis, nustelbiančiomis tikslą.

Dar didesnį polinkį į šaržavimą turi pernykštę *Draugo* romano premiją laimėjusio *Sąmokslo* autorius Vytautas Volertas. Į savo veikėjus giliau pažvelgti jis iš viso nesugeba. Tie veikėjai jam tėra marionetės, judančios pagal vieną autoriaus iš anksto primestą liniją. Volertas, kaip teisingai pastebi K. Keblys (*Aidai*, 1968, Nr. 9), „nepajėgė įlieti save, autorių, į vaizduojamus personažus" ir todėl „jo žmonės neprabilo savu balsu".

Pagrindiniu romano veikėju, tur būt, reikėtų laikyti beatodairinį karjeristą George Hennessey, per gyvenimą brendantį be jokių moralinių skrupulų. Tasai George visokių apgavysčių pagalba kopia karjeros laiptais, jos sąskaiton gėdingai pamesdamas bejėgę žmoną ir vaikus, kol pagaliau, sakytum, likimas jį pasiveja ir nudeda kito niekšo ranka, atsaikėdamas atpildą už jo niekšybes. Ilgoką romano „prologą" išpildo George darbdavys vokietis imigrantas, iš apsukraus mažamokslio darbininko išsimušęs į turtuolius. Į veiksmą dar įpinamas ir lietuvis meistras Joe Buinys (jo tautybės ilgas nuslėpimas, intrigos sąskaiton, matyt, buvo taikytas lietuvio skaitytojo „pririšimui").

Svarbiausias *Sąmokslo* variklis — atsitiktinumas. Įvykių grandinė mažai nuo veikėjų valios tepriklauso. Juos fabrikuoja autorius. Sukarikatūrintų veikėjų fone, arba per juos, skaitytojui brukamas grubių šaržų iškraipytos tikrovės vaizdas. R. Šilbajoriui (*Akiračiai*, 1968, Nr. 3) toksai vaizdavimo būdas primena dabar populiarų „pop art", tačiau literatūrine verte jis žymiai artimesnis A. Margerio *Čikagos šešėlių* tipo nevykusioms šio krašto didmiesčio gyvenimo parodijoms.

Didmiesčio, konkrečiai kalbant, Čikagos kasdienybę šiandienio lietuvio ateivio akimis vaizduoja puslapiais stambiausias O. Nendrės romanas *Aidas tarp dangoraižių*. Jo autorė, deja, ne tik kad stokoja talento, bet ir iš viso apie literatūrą teturi pernelyg paviršutinišką supratimą.

Kiek daugiau tokio supratimo parodo Povilas Laurinavičius, pigiai ir gana dirbtinai sumelodramatizuotame romane *Be druskos* bandydamas atskleisti nepriklausomos Lietuvos socialinio gyvenimo panoramą. Tačiau ir jo marga, įvairių aistrų tampoma ir stumdoma veikėjų plejada savo tribūniniais, ant vieno kurpaliaus sukirptais dialogais nepajėgia prisistatyti gy-

vais žmonėmis. Iki literatūrinio kūrinio šiai plačiapetei knygai be druskos dar reikėtų ir daugelio kitų elementų.

Trumpesnio metražo beletristika pernykščiai metai nebuvo našūs. Tepasirodė vos pora knygų: Kazimiero Barėno apysakaičių rinkinys *Atsitiktiniai susitikimai* ir Pauliaus Jurkaus *Ant Vilnelės tilto* (Vilniaus legendos).

Savo pirmosiose dviejose knygose siužetus sėmęs išimtinai iš Lietuvos gyvenimo, trečiojoje K. Barėnas daro griežtą tematinį posūkį. Vieno trijų apysakaičių ciklo veiksmas keliamas į Berlyną paskutinėmis karo dienomis, dvi apysakaitės satyrizuoja Amerikos lietuvių gyvenimą, gi likusios, užpildančios didžiąją knygos dalį, vaizduoja naujųjų ateivių gyvenimą Anglijoje.

Barėno apysakaičių (bent keletą jų būtų galima skirti ir novelės žanrui) veikėjai daugiausia paprasti darbininkai, kartais Lietuvoje buvę ūkininkais, tarnautojais ar smulkesniais valdininkais. Jų vidinis pasaulis nesudėtingas, jų rūpesčiai kasdieniški, jų siekimai riboti. Gyvenimas vyksta ramiai, be didesnių sukrėtimų. Tą savo veikėjų pasaulį Barėnas gana gerai pažįsta ir taipgi gana ramiai jį atskleidžia, tono nepakeldamas ir ilgiau nesustodamas net prie įvykių, kurie daugiau ar mažiau išsimuša iš kasdieninės rutinos rėmų. Netgi ir tų nekasdieniškų įvykių pobūdį itin taikliai nusako patsai knygos pavadinimas: jie „atsitiktiniai", primesti iš viršaus ar iš šono, ne sąmoningai veikėjų siekti ar planuoti. Žodžiu, ne jų dvasinės būsenos logiškos ir neišvengiamos išdavos.

Ten, kur Barėnas nepasiduoda peršaržavimo pagundai (ji ypač ryški abiejuose amerikoniškuose gabaluose), jis parodo neeilinių saikingo, pastabaus ir intriguojančio pasakotojo gabumų. Jo kasdieninių istorijų pati didžiausia yda yra ta, kad jos per daug kasdieniškai baigiasi, veikėjų gyvenime nepalikdamos veik jokių pastebimų pėdsakų. Kažkaip viskas nutrupa daugtaškiais ir užgęsta kaip tik toje vietoje, kur, atrodo, kaip tik turėtų efektingai blykstelėti.

Kompoziciniai stipriausi, savo forma ir struktūra labiausiai noveliški rinkinio kūriniai sudėti cikle „Gedimino Griauduvės istorijos". Visi keturi gabalai išsiskiria ne vien natūraliai vystoma intriga, bet ir itin šiltai ir gana visapusiškai nupiešta patiės šlubojo Gedimino paveikslu. Mano manymu, šis kvartetas *Atsitiktinius susitikimus* iškelia į visų pernykštės fikcinės prozos veikalų viršūnes.

Šalia P. Laurinavičiaus Paulius Jurkus tėra vienintelis, siužetu sugrįžęs į gimtąjį kraštą. Jo žvilgsnis krypsta net giliau, į to krašto praeitį, kurią jis mums perduoda šviesią, ro-

mantišką, savo vaizduotėje sudvasintą. *Ant Vilnelės tilto* sudėtos dvidešimt septynios legendos labai nelygios ne tik puslapių skaičiumi, bet ir savo literatūrine verte.

Poetas H. Radauskas yra pasakęs: „Pasauliu netikiu, o pasaka — tikiu". Jį paantrindamas, naujųjų pasakų kūrėjas Julius Kaupas kartą savo paskaitoje negi santūriai keiktelėjo adresu tų, kurie pasakomis netiki. Taip jie abu mane ir užkrė tė tikėjimu į pasaką. Tąjį tikėjimą betgi gerokai apgriovė Pauliaus Jurkaus legendos: dauguma jų nesugebėjau įtikėti. O kodėl gi ne? Juk autorius taip jau gražiai įtikinėja, niekur nepraleidžia progos pasigirti ir patsai ten buvęs, senus pergamentus skaitęs, dainiaus kankles ir stebuklingos paukštės giesmę girdėjęs... Gal kaip tik dėl to. Jeigu autorius jaustųsi skaitytoją įtikinęs pačiu legendos turiniu, argi bereikėtų jį skandinti tame pigiame, sachariniškai nusaldintame autoriaus pagyrų limonade? Dabar gi dažnai atrodo, kad visi tie saldūs subjektyvūs priedeliai skirti užtušuoti skaitytoją nuolat persekiojančiam jausmui, kad tos legendos labai jau falšyvos, Pauliaus Jurkaus išgalvotos. Gaila, kad be šitų erzacinių „kvarbatkų" autorius negalėjo išsiversti net tokiuose gabaluose, kaip „Septyni riteriai", „Paukštė" ar „Pumpurai", kuriuos, šalia „Keršto" ir „Žvaigždės", reikėtų skirti prie geriausių rinkinio legendų.

Be mazalaitiško entuziazmo Pauliui Jurkui dar trūksta ir vaičiulaitiško santūrumo. Dauguma Jurkaus legendų per paviršutiniškos, su aiškiai, tartum yla iš maišo, kyšančia didaktika, primestine simbolika, baltais siūlais prifastriguotais moralais. Reportažinio pasakojimo sėklumas dar paryškina popierinės gražbylystės gėlės.

Proza užima daugiau negu tris ketvirčius 1967 m. data atžymėto, bet 1968-tiems įpusėjus tepasirodžiusio literatūros metraščio *Ketvirtosios pradalgės* turinio. Daugiausia vietos, tiesa, skiriama darbams, kurie greičiau priklausytų memuarų ar kritikos žanrams (St. Santvaras duoda ilgą nekrologinį straipsnį apie V. Mykolaitį-Putiną, K. Grigaitytė, O. Balčiūnienė-Audronė ir P. Naujokaitis pagerbia rašytoją Nelę Mazalaitę jos šešiasdešimties metų amžiaus proga, J. Gliauda vertina A. Kairio *Viščiukų ūkį*, A. Šešplaukis ieško Šekspyro atgarsių Balio Sruogos raštuose), tačiau virš šimto puslapių dar lieka ir fikcijai, kurią sudaro Eduardo Cinzo, N. Mazalaitės, A. Lukšytės, Č. Grincevičiaus ir J. Švaisto kūriniai.

Ir šį kartą savo literatūrine verte išsiskiria tik E. Cinzo novelė „Spąstai". Atpasakota seno, pensijon išėjusio valdininko lūpomis, ji sudomina skaitytoją jaukia vidine šiluma, inty-

miais herojaus vidinio pasaulio niuansais, stipria kompozicija, gabiai pinama intriga, neįprastu siužetu ir tirštais tonais spalvingu fonu.

H. Didžiulytės-Mošinskienės apybraižų rinkinėlis *Ošiančios pušys* geriau jausis memuarinės literatūros lentynoje.

Dramos žanrą pernykščiame derliuje atstovauja Anatolijaus Kairio trijų veiksmų tragedijetė *Šviesa, kuri užsidegė* ir trijų veiksmų drama *Eldorado*, išleistos vienoje knygoje. 1965 m. Čikagos Skautininkų, -ių Ramovės scenos veikalui parašyti konkurse pirmoji laimėjo pirmąją, o antroji — antrąją premijas, paskirtas visais (!) komisijos narių (gerai žinomų literatų ir aktorių) balsais. Jau vien tas faktas konkursais tebetikinčiam suponuotų didelę veikalų vertę.

Tragedijetėje *Šviesa, kuri užsidegė* (lyg dar būtų ir tokių šviesų, kurios neužsidega! THE LIGHT, INDEED! — galėtum nusistebėti knygos pavadinimo angliškoje metrikoje žodžiais) veiksmas stumdomas tarp realybės ir iliuzijos („... tos vizijos tai priešmirtiniai partizano regėjimai", — teigia knygos įžanginninkas B. Bb.). Pirmojoje plotmėje kovos draugai (Jis ir Ji) slaugo sunkiai sužeistą partizaną (Vienasužvisus), kovojantį už tautos laisvę, gi antrojoje — tos pačios tautos išdavikai (Deputatė, Sekretorė, Idijotas, Lunatikas ir Sargybinis) kartu su savo viešpačiu Koriku kankinasi tamsybės karalystėje, nuolat savųjų nusikaltimų persekiojami. Partizanas, žinoma, miršta, ir tada užsidega toji šviesa.

Nors autorius įsakmiai pabrėžia, kad jo „personažai neturi nieko bendro su žinomais ar istoriniais asmenimis", tas pats įžanginninkas taikliai pastebi, kad čia „lietuviui žiūrovui viskas aišku ir be komentarų", jog „viename veikėjuje gali nujausti buvusį „tautos vadą ir mokytoją" kitame žinomą lietuvę deputatę, kuri, įtraukta į srovę, persistengė..." Įžanginninkas, žinoma, teisus: be reikalo autorius skaitytoją (ar žiūrovą) mulkina. O mulkina jis juos ne tik savo pastabomis, bet ir pačia tragedijete, tariamai modernistiškų formų paviršutiniška skraiste pridengęs, bandydamas prakišti banaliausios patriotinės retorikos štampus, kilnių idealų sąskaiton įpiršti klaikiausias trivialijų tiradas. Bet, kiek iš komisijos sprendimo matyti, tas mulkinimas Kairiui neblogai sekasi...

Drama *Eldorado* geresnė bent tuo, kad ji jau konkretesnė. Veiksmas čia vyksta ne kieno nors galvoje, bet žemėje. „Vieta — pavergtoji Lietuva. Laikas — vakar ir šiandien". Tačiau pats tekstas mažai tepasikeičia. Veikėjai, kiek gerieji, tiek ir blogieji (jų spalvą, kaip panašaus lygio dramose įprasta, išduoda vardai: EGLĖ, LINAS, PUTINAS... ir... VORAS)

tebevartoja tą patį prastų proginių prakalbininkų nukaltą leksikoną, tirštai nusagstytą pigiausia trafaretine simbolika. Niekšai ir herojai čia švaistosi ir deklamuoja savo didybę ar menkystę, kaip anapus geležinės uždangos „senais gerais asmenybės kulto laikais"...

Gerai aktorius Stasys Pilka pasakė *(Akiračiai*, 1969, Nr. 5): „Tokiais veikalais arba reikia ką nors pasakyti, arba iš viso jų nerašyt..." O A. Kairys pasakyti tai tikrai nieko naujo neturėjo.

Bene stambiausias pernykščių metų literatūrinis įnašas buvo padarytas žanre, kurį nuo seno buvome įpratę laikyti mažiausiai produktyviu ir daugiausia atsilikusiu. Turiu galvoje kritiką, Kazio Bradūno suredaguotu kolektyviniu leidiniu *Lietuvių literatūra svetur* pasvėrusiu daugiau negu dvidešimties metų egzilinę rašto kūrybą.

Sąžiningiausiai, atrodo, pasvertas romanas. Kęstutis Keblys, chronologiška knygų išleidimo tvarka individualiai aptaria arba bent sumini kiekvieną ilgesnio metražo beletristinį veikalą, jo literatūrinę vertę nustatydamas pagal aiškią, iš anksto nusibrėžtą žanrinę definiciją. Nerizikuodamas būti klaidingai interpretuojamas, Keblys drąsiai išvardina aštuonetą veikalų, kuriuos jis pats laiko svarbiausiais laimėjimais romano žanre (V. Ramono *Kryžiai*, J. Jankaus *Namas geroj gatvėj*, M. Katiliškio *Miškais ateina ruduo*, J. Gliaudos *Šikšnosparnių sostas* ir *Ikaro sonata*, A. Škėmos *Balta drobulė*, A. Landsbergio *Kelionė* ir V. Janavičiaus *Pakeliui į Atėnus*), betgi pabrėždamas, kad visumoje pasiekimai nėra per daug džiuginą. Galima suabejoti K. Keblio naudojamos definicijos pilnumu, o vietomis ir jo objektyvumu tos definicijos pritaikyme, tačiau negalima abejoti jo rūpestingu aptariamosios medžiagos išstudijavimu, jo svarstymų nuoširdumu, atvirumu išvadose bei pageidavimuose.

Stilistiniu apipavidalinimu labiausiai išsiskiria novelės žanro aptarėjas Rimvydas Šilbajoris. Čia vertintojas savo žodingumu ir stilistinėmis priemonėmis ne kartą varžosi su aptariamaisiais autoriais. Šilbajoriui, mėgstančiam literatūrinį kūrinį interpretuoti, skaityti tarp eilučių, spekuliuoti apie autorių tikslus ir siekimus, dvidešimties metų smulkiosios prozos aptarimas nebuvo lengvas uždavinys. Apžvelgdamas pavienių autorių kūrybą, savo išvadas jis neišvengiamai turėjo remti labai ribota medžiaga. Tiesa, ir keletas parinktų tipiškų kūrinių gali gana tiksliai atskleisti rašytojo kūrybinio veido bruožus, jeigu jie jau yra pakankamai nusistovėję, tačiau vargiai įmanoma supažindinti skaitytoją su keliais ir klyst-

keliais, išmindžiotais tuos bruožus formuojant. (Kad Šilbajoris moka dalyką apžvelgti ir iš atokesnės perspektyvos, vaizdžiai parodo jo kondensuotas ir turiningas įvadas į *Socialistinį realizmą*, pernai Pedagoginio Lituanistikos Instituto išleistą Algimanto Mackaus Fondo lėšomis). Didžiausia R. Šilbajorio apžvalgos yda yra ta, kad nemaža dalis tegul ir nepirmaeilių, bet gana reikšmingų trumpojo metražo beletristikos kūrėjų jon iš viso nepateko. Bendrajam derliaus vaizdui susidaryti jie buvo būtini.

Vladas Kulbokas turėjo irgi nelengvą uždavinį: surinkti ir susistematizuoti plačiai periodinėje spaudoje išbarstytą literatūrinę kritiką. Ar jam tai pilnai pavyko — sunku būtų pasakyt. Tačiau, jeigu Kulbokui ir nepavyko visų kritikos raštų susimedžioti, jų pakako apimti visiems kritikoje reikšmingiau pasireiškusiems autoriams ir susidaryti apie juos pakankamai tikslias ir taiklias nuomones. Kulboko darbas reikšmingas dar ir tuo, kad jis pateikia daugybę įvairių nuomonių apie kitų žanrų kūrėjus, kuriomis specialūs žanriniai aptarimai nėra gausūs.

Kiekybiniai sąžiningas yra ir dramos vertintojas Stasys Santvaras. Jo straipsnis mažiausiai kritiškas ir daugiausia apžvalginis (to apžvalgiškumo itin trūksta pirmiesiems dviems vertintojams). Bent keliais sakiniais atpasakojami dramos veikalų turiniai, jų idėjos, sceniniai privalumai. Tačiau aptariamųjų veikalų neskaičiusiam iš S. Santvaro vertinimų būtų neįmanoma susidaryti įspūdį, ar literatūriniai vertesni yra Ostrausko, Landsbergio, Škėmos, ar Kairio, Alanto, pagaliau net Butrimo veikalai.

Poezijos vertintojas Antanas Vaičiulaitis duoda keletą tikrai pavyzdingai kondensuotų studijėlių, nušviečiančių pajėgiausiųjų mūsų poetų kūrybą. Jo apžvalgoje pasigendama didesnio entuziazmo (kurio anaiptol nestokoja vyresniųjų poetų aptarimai) jaunesniųjų poetų kūrybos atžvilgiu. Peršasi išvada, kad poezijos apžvalgą reikėjo padalinti dviems vertintojams.

Savo istoriniai-filosofiniu, politinių aistrų neįtakojamu požiūriu itin svarus ir vertingas dr. J. Girniaus straipsnis, apimąs egzilinę literatūrą visumos žvilgsniu. Išvesdamas paraleles su gimtojo krašto kūrėjų tame pačiame laikotarpyje nuveiktais darbais, Girnius daugiausia lieka pakankamai objektyvus, savo matavimuose stengdamasis išlaikyti reikiamą perspektyvą. Jo argumentai logiški, išvados — svarios ir sveikos.

Rinkinį išsamiai papildo Česlovo Grincevičiaus kruopščiai surinkta bibliografija. Ji būtina dar ir dėl to, kad, išskyrus

Keblį ir Santvarą, paskirų kūrėjų išleistos knygos apžvalgose labai šykščiai teminimos.

Lietuvių literatūra svetur įrodė, kad egzilėje tebeturime dar daug išsamesnio aptarimo vertų kūrėjų, o taipgi ir kritikų, sugebančių į tą kūrybą žvelgti su meile ir rūpesčiu. Ši knyga turėtų būti paskata ir vieniems ir kitiems, o taipgi ir mūsų dar tebegyvoms leidykloms. Į Laisvę fondas padaré tikrai gerą pradžią. Belieka tesėti.

Kritikos žanrą bent iš dalies atstovauja ir Vytauto Kavolio *Nužemintųjų generacija*, nagrinėjanti mūsų jaunesnės kartos poetinę kūrybą. Šalia išsamiau pristatomųjų — Algimanto Mackaus ir Liūnės Sutemos — šiek tiek užgriebiamas ir Jonas Mekas. Tiesa, V. Kavolis jų nevertina pilna prasme literatūriniu atžvilgiu. Jis nenagrinėja aptariamųjų kūrinių formos ar stilistinių priemonių, negretina vieno kūrinio su kitu, siekdamas iškelti jų panašumus ar ydas, ir iš viso nestato klausimo, kiek tie kūriniai atitinka bendruosius literatūrinius standartus. Jo žvilgsnis nukreiptas į turinį, jo „žmogiškąjį reikšmingumą".

V. Kavolis, skaitydamas tarp eilučių ir ieškodamas esmės, manau, ne kartą atranda ir to, kuo daugiausia nustebtų patys kūrėjai. Tačiau, kad ir ne visada sutinkant su jo išvadomis, netgi metodais, reikėtų įvertinti V. Kavolio lakią vaizduotę, rimtą ir gilų požiūrį, o labiausiai — jautrumo savajai kūrybai sukeltą nerimą.

Kalbant apie kūrybinį nerimą, tektų pripažinti, kad pernai ypač jo trūko žanrui, kuriuo didžiuotis daugiausia esame įpratę. Taigi, poezijai. Tiesa, eilėraščių buvo prirašyta daugiau negu betkokiais kitais metais ir knygų nemažiau išleista, tačiau iškilesnės, giliau įstringančios ir išliekančios poezijos, galima sakyti, nebuvo.

Iš pernykštės poezijos kiek prasikiša Danguolės Sadūnaitės rinkinys *Tu esi mano žemė*. Ir tai gal ne tiek savo literatūriniu svoriu, kiek formos originalumu, savita nuotaika ir dvasia K. Bradūno žodžiais kalbant: „Ji iš karto kažkaip sugriebė savąjį, mūsuose beveik be pavyzdžio kelią, kuriuo ji knyga po knygos ir toliau eina vis tvirtesniu ir tvirtesniu žingsniu..." (*Draugas*. 1968. XII. 21).

Sadūnaitės kelyje ir šis rinkinėlis jokių posūkių neženklina. Jos eilėraščiuose ir toliau banguoja lengva melancholija, ramus liūdesys, užsisvajojimas, tirštai iškaišyti religinių simbolių užuominomis. Ji ir toliau kalba intymiai, tartum sau pačiai, atsiminimuose įsirėžusių vaizdų skeveldromis, iš jų retai

kada tesudarydama pilną paveikslą, tuščiuosius tarpus užpildyti palikdama skaitytojo vaizduotei:

Jau atradau pirmąjį
purųjį sniegą ant medžių — —
ir jūrą,
nokstantį vandenį — — — — —
atkeldintą visam raiškume iš vaikystės.
(6 psl.)

Skaitytojas D. Sadūnaitės eilėraščiuose užtikęs kažkaip ne vietoj pavartotą žodį pvz. „atkeldintą" (cituotame posme), ar lėkštesnį palyginimą, gali susidaryti įspūdį, kad kaip tik iš šitų nepriteklių kyla poetės užsidarymas savyje ar gausūs nutylėjimai.

Sadūnaitės poeziją turi skaityti lėtai, gerokai pagalvodamas, bet net ir šitaip skaitant retai kas atmintyje išlieka. Gal todėl dar neteko girdėti, kad ją, keliais rinkiniais įsipilietinusią poetę, susikūrusią savo skirtingą kūrybinį veidą, kas nors cituotų ar deklamuotų.

Kiekybiniai našiausia poetė pernai buvo Gražina Tulauskaitė: jos penktajame rinkinyje *Vakarė banga* sudėta virš šimto eilėraščių. Tulauskaitė, kaip ir eilė kitų vyresniosios kartos Salomėjos Nėries sateličių, visada veik išskirtinai vartojo klasišką eilėdarą ir savo ryškesnio kūrybinio veido kaip ir nesusikūrė. Tokia ji ir *Vakarėje bangoje*. Daugelis jos eilėraščių su visokiais žodžių žonglieriavimais, ritmo ir rimo dirbtinu forsavimu šiandien skamba gana archaiškai.

Tematiniai Tulauskaitė gana ribota, bet nuosaiki. Daugiausia ji posmuoja apie save pačią, savo dienas ir dainas, kurių išlikimu, atrodo, tvirtai tiki. Iš to tikėjimo kyla ir jos kiek pompastiškai pretenzinga poza, kurią geriausiai išsako tokie eilėraščių pavadinimai, kaip Genijus, Kūryba, Poetė. Iš to tikėjimo kyla ir savotiškas pasitenkinimas savimi, pasigardžiavimas savo sugebėjimu kūryboje matyti save:

Nežinau, kiek dar metų, dienų
Man viešėt čia gegutė suskaitė,
Kol viena tarp žilvičių liūdnų
Pasiliks Gražina Tulauskaitė. (74)

Ji mėgsta eilėraščius skirti ir savo kolegų pagerbimui. Kam jie dedikuoti, ar Pr. Naujokaičiui, ar J. Vaičiūnienei, ar M. Aukštaitei, nesunku atpažinti iš posmuose įpintų dedikantų knygų pavadinimų. Sutinkant, kad šį metodą gana sėkmingai

naudojo mūsų humoristai ir kupletistai nuo Ant. Gustaičio iki Pupų Dėdės, abejotina, ar jis tinka ir rimtai poetei.

Vakarėje bangoje, be abejonės, šalia štampų ir banalybių, galima rasti ir šiltų, skambių posmų. Ne visi poetės filosofavimai ir moralizavimai vienodai lėkšti. Kada poetė sako: „Man kartais sekas rasti tai, / Ko nežinau nė vardo" (114) — reikia su ja sutikti. Ne už polėkį ar vaizduotę, o už darbą ir kantrybę ji nusipelno daugiausia pagarbos.

Aldonos Baužinskaitės vardas besimokančio jaunimo spaudoje ne taip seniai būdavo gana dažnai užtinkamas. Paskui keliolikai metų ji beveik visai nutilo ir debiutavo tik pernai eilėraščių rinkiniu *Detalės*. Jos tylą, bent iš dalies, manau, paaiškina eilėraštis „Nesakiau", kurio kiekvienas posmelis yra kitoniškas sekančio variantas:

Rinkau žodžius, kaip virtinę žvaigždžių —
Norėjau pasaką prikelt užgesusios nakties,
O negalėjau rast naujų
— Ir nesakiau. (64)

Šitas nesakymas betgi Baužinskaitei anaiptol į naudą neišėjo. Jos kūryba sustojo, sakytum, mirties taške. Jeigu *Detalės* būtų išėjusios prieš keliolika metų, vertintojams būtų daug lengviau nevienname eilėraštyje įžiūrėti polėkį, vaizduotę, nuoširdumą, atvirumą, kiek primerktomis akimis skubotai perbėgant visur dominuojantį gana pigų sentimentalumą, gremėdiškai proziškus įvaizdžius, banalius rimus, žodyno skurdumą ir daugelį kitų ydelių. Būtų buvę galima, mažiau teperdedant, patapšnoti per petį, paskatinant „neužmesti plunksnos". Šiandien Aldona Baužinskaitė jau yra Kairienė, eilėraščiais kalbanti rimtos motinos lūpomis ir ją pigiais saldainiais vilioti būtų kažkaip nebejauku. Bergždžia būtų beprimin ti, kad jai tylint mūsų poetinė kūryba nestovėjo vietoje ir kad, norint vėl įstoti į jos vėžes, reikia vytis ne balandžio žingsneliais. Detalių galėjc užtekti vakar, šiandien — būtų laikas pasirodyti ir su artipilne visuma. Nebeužtenka vien daug ir saldžiai kalbėti — reikia ir pasakyti.

Kad A. Baužinskaitė-Kairienė dar ir šiandien eiliuoti sugeba gana pakenčiamai rodo veik ištisai gerai nusisekęs pirmasis rinkinio skyrelis „Ant sodelio vartų". Turi ji kartais ir dėmesio vertą mintį, tik ne visada sugeba ją įvilkti į deramą poetinį rūbą. Jeigu ji, kartą prabilusi, vėl kelioms dekadoms nenutils, klausimą „O gal ir pasivys?" būtų galima tarti ir su viltinga priegaide.

Pr. Naujokaičio lyrikos rinkinėlis *Auksiniai rageliai*, deja, nebeprovokuoja nei klausimų, nei priegaidžių. Tiesa, nors Naujokaitis yra keletos knygų autorius, nei jo poetinė, nei beletristinė kūryba jokių vilčių niekada nė nekėlė. Ir *Auksiniai rageliai*, manau, bet kokią vertę teturi tik tam, kam ji dedikuota. Šiaipgi tai tėra įvairiausių poetiniame žargone užsilikusių senienų pergromulavimas, neturįs savyje pakankamai kūrybinės jėgos skaitytoją bet kuo užimponuoti.

Nedaug tikrosios poezijos terastum ir antrajame Laimučio Švalkaus poezijos rinkinyje *Dienų sūkuriuos*, nors kilniais idealais ir įvairia patriotine retorika jis gana gausus. Vien gerais norais, kaip anas sakė, kūrybos nepagaminsi... P. Imsrio vaikams skirtų eilėraščių rinkinėlio *Tėviškėlę vis regiu* turinį klaikiu neestetiškumu tepralenkia, manau, tik knygelės išvaizda ir iliustracijos.

Lietuvių Enciklopedijos leidykla pernai išleido ir pirmąjį Pulgio Andriušio raštų tomą, kuriame daugiausia pakartota jo ankstyvesnioji kūryba. Apie ją, manau, atsiras progos pakalbėti pilnam raštų rinkiniui pasirodžius.

Kęstas Reikalas

APIE GRAŽIĄ TĖVYNĘ

1967 metų vidurvasaryje Vilniuje išleista stambi (537 teksto puslapių) antologija *Graži tu, mano brangi tėvyne*. Šios knygos turinį tiksliai apibūdina pats jos sudarytojas Vytautas Kazakevičius savo įžangoje:

> *Čia surinkti lietuvių poetinės kūrybos pavyzdžiai apie gamtą, apie lietuvio santykį su ja, apie tėviškės peizažą, apie mintis, nuotaikas, jausmus, kuriuos žadina Nemuno krašto gamta, apie požiūrį į vieną ar kitą gamtos reiškinį ir pan. Pasitaiko eilėraščių, kur gamtos motyvas tik paskira, bet labai ryški poetinė detalė, įdomus kūrybinis eksperimentas išsakant lyrinį jausmą ar mintį. Kitaip tariant, gamtos motyvai čia suprantami platesne prasme.*

Toje pat įžangoje nemažiau aiškiai išsakyta ir antologijos paskirtis:

...antologija turi būti ypač artima išeivijos skaitytojui. Apie šį skaitytoją pirmiausia galvojant ji ir sudaryta. Tai Kultūrinių ryšių su užsienio lietuviais komiteto dovana jam.

Užsienio lietuviai galės rasti antologijoje ne tik dvasinio — estetinio peno, bet ir įvairiai pasinaudoti ja — kad ir sudarant įvairių vakarų programas, mokantis lituanistinėse mokyklose ir pan.

Iki šiol antologijos pasirodymas mūsiškėje čionykštėje spaudoje veik nebuvo komentuotas. O paminėjimo ir įvertinimo toks leidinys nusipelno dėl daugelio priežasčių. Pirmiausia, panašūs leidiniai reikalauja daug ir kruopštaus darbo: antologijoje sudėti 190 autorių kūrybos pavyzdžiai (plius keliolika liaudies dainų) ir trumpos, faktiškos, gana išsamios visų dalyvių biografijos. Nuo Kristijono Donelaičio (1714-1780) iki Violetos Palčinskaitės (g. 1943). Jeigu visos lietuvių grožinės literatūros ji ir neapima (bazuotasi poezija, ją paįvairinant gabalais ir ištraukomis bene trisdešimties prozininkų, gamtovaizdžio aprašymuose panaudojusių daugiau ar mažiau lyrinių bruožų), tai pristato tikrai didelę jos kūrėjų daugumą. Vieni jų, kaip Antanas Klementas (1756-1823), Valerijonas Ažukalnis-Zagurskis (1818-1874), Klemensas Kairys (1835-1864), Juozas Andziulaitis-Kalnėnas (1864-1916) net ir mūsiškės literatūros kontekste tėra svarbūs kaip lietuviško rašto pionieriai, daugelio kitų betkokia literatūrinė reikšmė iš viso gali būti abejotina, bet ir tai antologijos nenuvertina, o atvirkščiai, ją padaro įdomiu ir naudingu informacijos šaltiniu vadovėline-enciklopedine prasme. Įžangos žodžiais kalbant:

Šioje antologijoje pirmiausia buvo stengiamasi pateikti kuo daugiau kūrybos pavyzdžių gamtos motyvais, supažindinti su kiek galima didesniu autorių būriu. Todėl jos autorių tarpe — įvairių laikotarpių, skirtingos pasaulėžiūros ir kūrybinės reikšmės rašytojai: šalia klasikų — kuklią vietą mūsų poezijos raidoje užima autoriai, šalia tų rašytojų, kurie kovojo už pažangą ir socialinę teisybę, už revoliucinį darbo žmonių išvadavimą Lietuvoje ir svetur, — rašytojai, kurie nesupranta nūdieninės gimtojo krašto santvarkos arba yra jai priešiški; šalia senosios kartos poetų ir prozaikų — pati jauniausioji karta.

Antroji citatos dalis kaip tik ir iškelia dar vieną priežastį, išeivį skaitytoją gal labiausiai stebinančią, dėl kurios antolo-

gija nėra eilinė: tai pirmasis leidinys sovietinėje Lietuvoje, kuriame visas būrys (bene keturiasdešimt) išeivijon pasitraukusių rašytojų, tiek poetų, tiek beletristų, sakytum, lygiomis teisėmis sugrąžinama lietuvių literatūron. Tai poetai: J. Aistis, B. Brazdžionis, H. Radauskas, K. Bradūnas, A. Nyka-Niliūnas, H. Nagys, V. Šlaitas, J. Mekas, L. Sutema, A. Mackus, prozininkai: I. Šeinius, L. Dovydėnas, A. Vaičiulaitis, J. Jankus, P. Andriušis, M. Katiliškis ir eilė kitų, be kurių lietuvių literatūra šiandien nebebūtų įsivaizduojama.

Be abejo, išeivijoje visose amžiaus grupėse būtų galima surasti stiprių antologijon nepatekusių beletristų, kaip V. Ramonas, A. Rūta, A. Baronas, A. Škėma, A. Landsbergis, K. Almenas ir eilė kitų, tačiau lygia dalimi antologijon nepateko ir Lietuvoje besireiškę ar besireiškią prozos kūrėjai. Jų nebuvimą lengvai pateisina pats antologijos pobūdis ir tematiniai varžtai, kaip liberalūs ar platūs jie bebūtų. Reikia pripažinti, kad daugumoje išeivijoje parašytų prozos veikalų „tėviškės peizažas" nėra nei būdingas, nei dominuojantis. Kalbant apie pačius jaunuosius antologijon nepatekusius išeivijos rašytojus, o ypač poetus (V. Bogutaitę, D. Sadūnaitę ir t. t.), Lietuvos veik neatsimenančius, tektų pridėti, kad jeigu jų kūryboje dar retkarčiais ir iškyla „Nemuno krašto" gamtovaizdžio linijos, jų autentiškumas prilygsta nebent dailininko A. Rūkštelės paveiksluose dominuojančioms guboms. Šia prasme laikyčiau charakteringu atvirą Vitalijos Bogutaitės pasisakymą:

— Vyresnieji rašytojai ne kartą mano eilėraščiuose pasigedo lietuviškos žemės ar aplinkos ir man dėl to išmetinėjo. Aš Lietuvos nemačiau. Kaip aš galiu jausti nuoširdų sentimentą jos moliui ar žolei? Tik žinau, kad molį kojomis pajutus nusipurtau... Man svarbiausia yra kūrybinė laisvė ir kad niekas jos nevaržytų.

Dėl kūrinių parinkimo iš čionykščių rašytojų iki šiol neigiamai pasisakė poetas Bernardas Brazdžionis (Trečiojo Kultūros Kongreso literatūros vakare) ir poetas Jonas Aistis. Pastarasis rašo: „Eilių parinkimas antologijoje tendencingas. Bijota, kad brandesnės eilės nepakenktų tarybinių homerų šlovei".*)

*) *Draugas*, 1967. XII. 9. Šiame pagieža persunktame straipsnyje J. Aistis „atsirevanšuoja" Vyt. Kazakevičiui, drįsusiam *Gimtajame krašte* reaguoti į jo tame pačiame *Drauge* atspausdintą rašinį „Kultūriniai ryšiai ir Expo 67". O reaguoti vis dėlto buvo dėl ko. Nenupelnytas parodoje dalyvavusių lietuvių menininkų įžeidinėjimas šitame Aisčio rašinyje ne vien V. Ka-

Antologiją perskaičiau nuo pradžios iki galo, betgi jokio ryškesnio, o juo labiau sąmoningo tendencingumo nepastebėjau. Bet kokią antologiją sudarinėjant, atranka neišvengiamai priklauso ne tik nuo redaktorių įsivaizduotos jos paskirties, bet ir nuo jų skonio, šaltinių prieinamumo ir daugelio kitų dalykų. Šioje antologijoje daug kur yra pastebimas ir jos redaktorių (Kazys Ambrasas, Antanas Miškinis ir Bronius Raguotis) gana skrupulingas knygos chrestomatinės paskirties paisymas. Vargu ar kas įsivaizduotų lietuviškos kūrybos chrestomatiją be J. Baltrušaičio „Ramunėlės", Putino „Rūpintojėlio" ar „Pumpurėlio", K. Binkio Trioletų, o jeigu toji chrestomatija platesnė, tai ir be J. Tysliavos „Vyšnios žydi", K. Borutos „Baltijos" ar net Jovaro „Ko liūdi, berželi?". Tąja prasme nemažiau mūsų vadovėliuose, kaip ir visų sentimentuose, yra įsipilietinę ir J. Aisčio „Peizažas", ir B. Brazdžionio „Tolimas kaimas", ir S. Santvaro „Vabalėlis" ar P. Andriušio „Snaudalis dirvonėly". Visi šie kūriniai antologijoje yra ir, mano supratimu, privalomųjų skalėje jie stovi žymiai aukščiau, negu šių autorių vėlyviausioji kūryba, kaip patys autoriai apie ją begalvotų. O ir J. Aisčio „Gegutėlė", „Palei lieptą", „Pavasaris" ar „Giedras rudenėlis", B. Brazdžionio, „Mėnulio spinduly" ar „Pavasario kelionė" yra stipresni už ne vieną jų vėlyviausios kūrybos gamtovaizdžio temomis parašytą gabalą.

Antologijoje pasigedau Balio Sruogos „Supasi supasi la-

---

zakevičiaus gomuryje paliko biaurų skonį. Nežinau, kiek Aisčio primetamos „isterikos" kas hors galėjo įžiūrėti Kazakevičiaus straipsnelyje, betgi minėtame Aisčio rašinyje, o juo labiau revanšiniame straipsnyje, ne tik isterikos, bet ir blogo skonio nepastebėti tegali nebent aklas. J. Aistis beveik apkaltina V. Kazakevičių dėl to, kad... „rusai naikina tautines mažumas", jį apšaukia piratu, vagišium, jam prikergia daug kitokių neskoningų epitetų, nes šis antologijoje patalpino penkis Aisčio eilėraščius. Kiek dėl to reikėtų Kazakevičių smerkti, tegul sprendžia patys skaitytojai, tik žinau, kad panašiai daugelis ir čia elgiasi ir niekas jų dėl to nekolioja; o taipgi manau, kad J. Aisčio išskyrimas antologijoje jo irgi nebūtų patenkinęs. Beje! Ir apie J. Baltrušaičio poeziją Aistis kalba maždaug lyg apie savo nuosavybę: „Beveik metų laisvalaikio man reikėjo skirti, renkant ir tvarkant Jurgio Baltrušaičio poeziją. Lygia dalia pasinaudojo nei klausę, nei dėkoję". Kad ir kaip dėkingas už J. Aisčio laisvalaikius, šiuo atveju vis dėlto svarbesniais laikyčiau paties Jurgio Baltrušaičio laisvalaikius...

pai pajudinti", knygai pavadinimą davusio Maironio eilėraščio „Lietuva brangi", kaip ir Antano Miškinio „Mano kaime, kaime žaliasai" (nors antologijoj spausdinamas kitas tos pačios poemos fragmentas „Niekur nėra tokio miško" gal ir būdingesnis tematine prasme). Betgi už jų neįdėjimą redaktorių nedrįsčiau kaltinti. Temų ir išraiškos įvairumo beieškant gal ne kartą redaktoriams skaudančia širdim teko paaukoti ne vieną svarbesnio poeto gerą eilėraštį dėl to, kad tais pačiais motyvais parašytas antraeilio autoriaus eilėraštis tebuvo vienintelis galimas atrinkti. Mano supratimu, iš egzilėje esančių mūsų poetų daugiausia nukentėjo Henrikas Radauskas. Stipresnių eilėraščių gamtos motyvais buvo galima rasti ir K. Bradūno, H. Nagio ar A. Nykos-Niliūno kūryboje.

Tačiau negalima nuneigti fakto, kad antologijoje kūrinius atrenkant buvo vadovautasi literatūriniais standartais. Manau, jog kiekvienas sutiks, kad ir užsibrėžtos tematikos rėmuose nesunkiai buvo galima visai knygai duoti ryškų propagandinį atspalvį ir tuo ją nupiginti. To buvo išvengta. Nebūtų teisinga redakciją kaltinti favoritizmu ar skirstymu į „sūnus" ir „posūnius", nes antologijoje to nėra.

Platesnis supažindinimas su šiandien gimtajame krašte kuriančiais rašytojais, sukoncentruotas vienoje knygoje, yra dar vienas antologijos nekasdieniškumo požymis. Ir tie taip šykštūs pavyzdžiai atskleidžia naujus veidus ir šviežią braižą. Iškelti vieną ar kitą šioje apžvalgėlėje gal net nebūtų sąžininga, o pasidžiaugti yra kuo. Nenuoširdu nesistebėti jų jaunyste, polėkiu, rimtimi, neteisinga abejoti to atvirai išpažįstamo jausmo tikrumu:

Dėl gimtinės skausmų
Neliūdėčiau kaip mažas,
O iš laimės
Nesvaigtų galva,
Jeigu būtų ši žemė —
Gražiausias peizažas,
Bet nebūtų jinai
Lietuva.

(Bronius Mackevičius, Lietuva)

Šitame abipusiškame susipažinime trumpos, lakoniškos dalyvių biografijos yra labai svarbi antologijos dalis. Ji ir parašyta daiktiškai, rimtai, be įprastinių epitetų ar pagražinimų, tiek išeivijos, tiek krašto kūrėjų atžvilgiu. Nemanau, kad čia atsidūrusių rašytojų biografiniai ar bibliografiniai duomenys

visada buvo redaktoriams lengvai prieinami. Taigi, pasitaiko ir sąmoningai ir nesąmoningai praleistų biografinių faktų, pasitaiko spragų ar spragelių bibliografijose. Vienų knygų (kaip Igno Šeiniaus *Raudonojo tvano* ar L. Dovydėno *Užrašų*) paminėjimo nebūtų praleidusi cenzūra, kitos, ir gana svarbios (kaip V. Krėvės *Dangaus ir žemės sūnūs*) gal tik per neapsižiūrėjimą nepaminėtos. Klaidų juk pasitaiko ir pasaulinio garso enciklopedijose ar mokslo veikaluose. Duota daug ir tuo teks ne kartą naudotis.

Labiausiai, žinoma, sveikintina pati antologijos intencija: parodyti lietuvių literatūrinę kūrybą vienalytę ir nedalomą. Jeigu pirmasis žingsnis tąja kryptimi buvo padarytas Vilniuje, o ne kur nors Čikagoje, tuščiai pavydėti ar ieškoti „užpakalinių tikslų" būtų neteisinga. Su antologijos iniciatoriaus ir sudarytojo Vytauto Kazakevičiaus tikėjimu, kad antologija „sudomins ir Lietuvos skaitytoją" (pirmiausia, žinoma, kad knyga ir jį pasieks) turėtumėm ją ir priimti kaip dovaną: gražią, prasmingą ir reikalingą.

Graži tu, mano brangi tėvyne. Antologija. Kultūrinių Ryšių su Užsienio Lietuviais Komiteto leidinys. Viršelis dail. A. Smilingio.

Titas Guopis

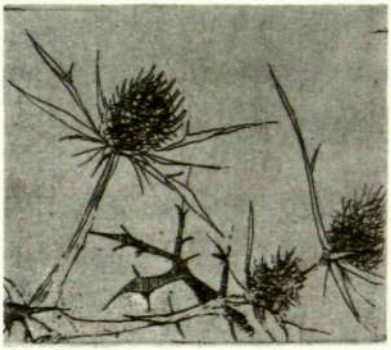

LIETUVIŠKOJOJE VISUOMENĖJE

JUOZĄ BAČIŪNĄ PALYDĖJUS

Jeigu reikėtų trumpai pasakyti, kas buvo Juozas Bačiūnas, tur būt, užtektų dvejų žodžių — gyvoji lietuvybė. Nežinau, ar prof. Vytautas Kavolis, kuris iškėlė ir išpopuliarino gyvosios lietuvybės idėją mūsų tarpe, turėjo J. Bačiūną prieš akis, ar ne, tačiau Juozas Bačiūnas ir gyvoji lietuvybė buvo lyg neišskiriami dvyniai.

Jeigu reikėtų pasiieškoti Juozui Bačiūnui paralelės mūsų lietuviškosios minties ir kultūros istorijoje, tur būt, geriausiai jis tiktų į gretą su kun. Juozu Tumu-Vaižgantu. Abu šie Juozai gyveno ir vykdė gyvosios lietuvybės idėją, nors vienas buvo daugiau kairysis katalikas, o antrasis — kairysis tautininkas. Abu jie buvo didelės tolerancijos žmonės, abu jie Lietuvos ir lietuvio reikalą statė aukščiau už partijos ir ideologijos. Kaip kun. J. Tumo pastogėje rado šilumos visokie nepritikėliai, kairieji radikalai ir net komunistuojantieji gaivalai, taip ir J. Bačiūno durys visados buvo atviros visiems, kurie ne kartą nukrypdavo nuo oficialiosios linijos, kurie prieš ką nors maištaudavo arba ieškodavo naujų kelių. Gal būt, dėl to jis ypač daug simpatijos ir tiesiog tėviškos globos rodė santariečiams-šviesiečiams, kurie kasmet Taboro farmoje švęsdavo savo metinę šventę. Ir koks gyvas ir laimingas Juozas Bačiūnas būdavo tų maištininkų būryje, kurie nebijojo kelti pačių opiausių klausimų, kurie drįso kvestionuoti, rodos, pačius švenčiausius dalykus.

Šiandien, kada Juozas Bačiūnas išsiskyrė iš mūsų tarpo, visi lenkia prieš jį savo galvas. Visi stengiasi gražesniu žodžiu

jį paminėti, iškelti ypač jo nuopelnus Lietuvių bendruomenei, kurios ilgametis pirmininkas jis buvo ligi pat savo mirties. Įdomu, kad nors priklausydamas senajai emigracijos kartai, kuri daugiausia buvo skeptiška, o ne retai ir priešiškai nusistačiusi Lietuvių bendruomenės idėjai, J. Bačiūnas į ją metėsi visomis savo jėgomis ir sugebėjimu. Atrodo, čia jis matė geriausią gyvosios lietuvybės įkūnijimą, arba bent stengėsi, kad bendruomenė tokia ir būtų. Džiugu, kad jaučiamas ryžtas iš Bendruomenės pusės tuo pačiu gyventi ir ateityje.

Žinoma, būtų klaidinga manyti, kad gyvenant gyvosios lietuvybės idėja ir vykdant plačiausiai suprastą toleranciją jau taip ir lengva žengti gyvenimo keliu, kaip kartais gali susidaryti įspūdis, skaitant pomirtinius nekrologus ir žiūrint į sudėtus prie karsto vainikus. Ne, Juozo Bačiūno kelias nebuvo toks lengvas, kaip nėra lengvas jokio kovotojo kelias. Stengdamasis suprasti ir būti atlaidus kitaip manantiems, susilauki priešų iš draugų pusės. Netrūko jų ir J. Bačiūnui. Atsimenu, kaip Toronto seime, kur Bačiūnas buvo išrinktas Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininku, kai kas nuogąstavo, kad bus negražu, kai katalikiškos bendruomenės pirmininku pasidarys masonas.

Jau, rodos, niekas tiek daug nepasidarbavo Australijos lietuvių bendruomenei, kaip J. Bačiūnas, o kokių šlykščių ir tiesiog grasinančių laiškų iš ten jis nėra susilaukęs. Netrūko panašių kovotojų prieš kovotoją ir čia Amerikoje, kai, rodos, jam artimiausios organizacijos valdyba draudžia dėti į, rodos, artimiausią jam laikraštį, leidžiamą, beje, geroka dalimi jo lėšomis, J. Bačiūno straipsnį, ir jis priverstas tam straipsniui ieškoti vietos kitur. Arba kai kiti, rodos, nelabai svetimi jam žmonės ima jį vadinti komunaru, arba reikalauja iš Taboro farmos pašalinti šviesiečius-santariečius.

Neatrodo, kad Juozą Bačiūną būtų labai pykinę tokie ir panašūs dalykai, kaip sunku jį buvo supykinti ir dažnai kartojamu Mičigano ūkininko epitetu. Šiuo pastaruoju titulu jis greičiau didžiavosi, nes ko dažniausiai emigrantinei visuomenei trūksta, tai kaip tik sveiko gaspadoriško proto. O jo Bačiūnas turėjo su kaupu. Būdamas gyvosios lietuvybės idėjos reiškėjas, jis taip pat suprato, kad ne tik pravardžiuojamasis, bet ir tikras komunaras eventualiai galėtų rasti joje vietą. Kaip visokie „padlecai" rado vietos ir J. Tumo-Vaižganto gyvosios lietuvybės idėjoje. Nieko J. Bačiūnui nebuvo taip svetima, kaip bet kokia „apsivalymo" kampanija, kuria pastaruoju metu kai kas labai lengvai žonglieriuoja.

V. Trumpa

ESMINIU LIETUVOS ISTORIJOS KLAUSIMU

Atsakymas V. Trumpai

Žinomo mūsų istoriko V. Trumpos straipsniai visuomet skaitomi dideliu susidomėjimu, iš istoriko liberalo laukiama naujų minčių, plačiai visuomenei nežinomų faktų iš Lietuvos praeities iškėlimo ir jų tinkamo nušvietimo. Didžiai sveikintinas dalykas, kada mūsų istorikai duoda originalių interpretacijų, nuvalo dulkes nuo pelėsiais apaugusių, įsisenėjusių pažiūrų. Tačiau tos originalios nuomonės turi būti pagrįstos faktais, įtikinamos.

Metmenų 1968 m. Nr. 16 Vincas Trumpa tvirtina, kad Lietuvos nepriklausomybės idėja esanti gimusi pirmiausia iš lietuvių-lenkų konflikto ir paneigia nepriklausomosios Lietuvos valstybės kontinuitetą su buvusia didžiąja Lietuvos Kunigaikštija, smerkdamas visą Lietuvos aukštesnįjį luomą, esą jis buvęs visai atitrūkęs nuo Lietuvos ir rūpinęsis tiktai Lenkijos reikalais. Šitame straipsnyje V. Trumpa remiasi netikromis premisomis, todėl ir padaro neteisingų išvadų.

Tvirtindamas, kad Lietuvos dvarininkija nuo pat jungtinės Lietuvos-Lenkijos valstybės padalinimų, dargi net anksčiau, ir per visą XIX amžių niekad negalvojusi apie Lietuvos savarankumą atskirai nuo Lenkijos, niekad nekėlusi Lietuvos nepriklausomybės idėjos net per 1863 m. sukilimą, jis rašo:

> *Peržiūrėjus beveik visą dokumentinę ir memuarinę medžiagą, senąją ir naująją (ar tai mūsų sąlygomis įmanoma? V. S.), niekur, o niekur neteko užtikti Lietuvos nepriklausomybės idėjos to sukilimo metu. Jos visiškai nebuvo, nes ir negalėjo būti. Vadovaująs to laiko Lietuvos sluogsnis — dvarininkija ir kunigija — siekė tik Lenkijos laisvės ir nepriklausomybės.*

Šis tvirtinimas nepaprastai stebina, nes yra plačiai žinomi faktai, kad kaip tik priešingai, kad ir lenkiškai kalbančiųjų Lietuvos bajorų ir inteligentų tarpe netrūko nepriklausomos Lietuvos siekėjų!

Daug neieškant įrodymų, tik patikrinus keliuose veikaluose, skaitome kad ir V. Przyborovskio keturių tomų 1863 m. sukilimo istorijoje:

> *...Lietuvos Komitetas, susidaręs Vilniuje dar 1862 m., susidėjęs iš karštų jaunuolių galvų, vietoje rūpintis minėtos organizacijos reikalu, atkakliai ginčijosi su Varšuva dėl Lietuvos savarankiškumo (niezależności). Pradžioje*

tam komitetui vadovavo Vaclovas Pszybilskis... Pasitraukus Pszybilskiui ir Dalevskiui, žymiausios ir labiausiai įtakingos asmenybės Lietuvos Komitete buvo: Liudvikas Zviežđovskis ir Konstantas Kalinauskas... Pagal jį Lietuva turi kartu su Lenkija siekti nepriklausomybės, kovoti dėl nusikratymo svetima okupacija, bet sudaryti visiškai skirtingą nuo Lenkijos nepriklausomą vienetą, sujungtą su ja tiktai federacijos ryšiais. Remdamasis ta teorija (Kalinauskas), įeidamas į Lietuvos Komitetą, nenorėjo priimineti jokių įsakymų iš Varšuvos, norėjo, kad šis komitetas veiktų visai savarankiškai, patsai organizuotų sukilimą ir santyky su Tautos Vyriausybe (Rząd Narodowy) užimtų jai lygios ir niekam nepriklausomos valdžios poziciją.[1])

Negalima, jis (Kalinauskas) šaukė, patikėti būsimo Lietuvos likimo tai kvailai kūmutei (głupiej kumoszce) — Varšuvai! [2])

(Kalinauskas) sukilime matė pirmiausia Lietuvos nepriklausomybę, o paskui socialinę revoliuciją... Jis reikalavo visiško valstiečių išlaisvinimo ir norėjo, kad sąmoksle nedalyvautų bajorai, kad jo siekimų nepražudytų.[3])

Kunigas Antanas Mackevičius irgi siekė nepriklausomos nuo Lenkijos Lietuvos, buvo labai kritiškas sulenkėjusių Lietuvos dvarininkų požiūriu ir nusiskųsdavo, kad jie kalbasi su valstiečiais lenkiškai. Savo laiške, rašytame po tardymo prieš mirtį, jis tvirtino: „...mačiau, jog daugelis jų (kunigų) yra fanatikai, neapkenčią lenkiškumo bei šlėktos ir pasiryžę viską aukoti Lietuvai, remdamiesi terorizmu ir visišku visuomenės perversmu." (*Lietuvos TSR Istorijos šaltiniai*, II t., 83 psl.)

Dar citata iš A. I. Liaskovskio veikalo rusų kalba *Lietuva ir Gudija 1863 metų sukilime:*

Lietuvos dvarininkų ir inteligentų tarpe nebuvo vieningumo pažiūrose į sukilimą. Pradžioje ėjo kova „už" ir „prieš" prisijungimą prie sukilimo Lenkijos karalystėje, paskui — už vadovavimą sukilime, pagaliau išplaukė į sceną Lietuvos separatizmas.[4])

---

1) W. Przyborowski, *Dzieje roku 1863 (Kraków, 1902)*, *III t.*, 2 psl.

2) *Ten pat*, 6 psl.

3) *Ten pat.*

4) A. I. Liaskovski, *Litva i Belorussija v vozstanii 1863 g.* (Berlin, 1939), 6 psl.

Lenkija savo sukilimu nepaisė Lietuvos interesų, skundėsi Kalinauskas savo priešmirtiniame rašte.[5])

Kalinauskas buvo separatistas.[6])

Viename iš Lietuvos Skyriaus posėdžių Malachovskis pateikė jau paruoštą naujo Lietuvos komiteto projektą ir pagamintą naują antspaudą, kuriame Lenkijos herbo nebebuvo, tik buvo vien Lietuvos herbas... Pagal šį Malachovskio projektą Lenkijos herbas dingo, nebebuvo jau ir žodžio „Gudija" (Bielorussija). Malachovskio projektą palaikė negausūs Skyriuje likę baltieji, jį priėmė Kalinauskas, karštai protestavo tik J. Giejštoras, pavadinęs juos separatistais, unijos su Lenkija išdavikais.[7])

Jokūbas Giejštoras savo atsiminimuose, kad ir labai teigiamai apibūdindamas Kalinausko asmenį, aiškiai jį vadina Lietuvos separatistu.[8])

Dar iš Przyborovskio:

1863. III. 10 ar 11 d. Lietuvos provincijas valdantis Skyrius ...pareiškė Lietuvos raudoniesiems, kad jų komitetas yra panaikinamas ir kad jis nustoja gyvuoti. Netrūko ir protestų, ypač Kalinauskas kalbėjo karštai ir jausmingai, bet Varšuvos šalininkai jam kategoriškai atsakė, kad nors ir nemano jo nubausti mirtimi, bet grasino paskelbti jo ir jo šalininkų pavardes užsienio spaudoje kaip išdavikus.[9])

Rašydamas apie Zigmantą Sierakauską, Przyborovskis neslepia jam savo neapykantos kaip Lietuvos separatistui, labai neobjektyviai ir neigiamai charakterizuoja jo liberalines pažiūras ir net jo išvaizdą. Jis paduoda žinutę iš pulkininko Strusio atsiminimų *Ludzie i wypadki* (Žmonės ir įvykiai), I t., 147-160 psl. apie Sierakausko memorandumą, įteiktą 1862 m. Rusijos karo ministeriui Dimitrui Miliutinui:

Šis memorandumas, pagrįstas liberalinėmis idėjomis, reikalavo visiškos autonomijos Lenkijos karalystei ir Lietuvai, kurios būtų sujungtos su Rusija federacijos ryšiais.[10])

---

5) *Ten pat*, 7 psl.
6) *Ten pat*, 65 psl.
7) *Ten pat*, 6 psl.
8) Jakub Gieysztor, *Pamiętniki*, 1913, II t., 48 psl.
9) W. Przyborowski, *ten pat*, 32 psl.
10) *Ten pat*, 44 psl.

Tuo laiku gi Rusijos liberalai su A. Hercenu priešaky skelbė pavergtoms Rusijos tautoms laisvą apsisprendimą. Sierakauskas, kaip buvęs Rusijos vyriausiojo štabo karininkas, artimas ministeriui Miliutinui ir Hercenui, ryžosi vadovauti sukilimo karinėms jėgoms, nes jis tikėjosi, kad kartu su sukilimu Lenkijoje ir Lietuvoje prasidėsianti revoliucija ir pačioje Rusijoje.

Net L. Bičkauskas-Gintyla *1863 metų sukilime Lietuvoje*, nors ir visą sukilimą paverčia beveik išimtinai valstiečių socialine kova, vis dėlto keliose vietose užsimena apie Lietuvos separatistus:

(Raudonieji) atidavė pirmenybę nacionaliniam klausimui prieš socialinį valstiečių klausimą. Svarbiausias klausimas jiems buvo nacionalinės valstybės atkūrimas.[11])

(Žinomais) savo lietuviškomis pažiūromis jie vadina Z. Sierakausko draugą ir bendraminti generalinio štabo kapitoną I. Stanevičių, kilusį iš Kauno gubernijos, generalinio štabo kapitonus L. Žvieždovskį ir I. Liaskovskį, poručiką V. Malachovskį, Maskvos universiteto studentą Jokūbą Daukšą ir kitus. [12])

Ir *Lietuvių Enciklopedijoje* „Sukilimo" straipsnyje pasakyta:

Komitete dalyvavo...vyr. leitenantas Vl. Malachovskis, pasižymėjęs separatistiniu nusistatymu: 1862 m. pabaigoje padaręs antspaudą vien tik su Vyčiu ir pasiūlęs tokį vartoti... Kalinauskas nenorėjo Lietuvą laikyti viena Lenkijos provincijų, Lietuvai pripažino atskirumą ir nepriklausomumą. Jis numatė abi valstybes sujungti į federaciją.[13])

Kalinauskas buvo vienas iš populiariausių sukilimo vadų, jis turėjo daug sekėjų. Matyt, kad Kalinausko nepriklausomos Lietuvos idėja buvo plačiai paplitusi Lietuvoje, jeigu, kaip rašo jau minėtas Przyborovskis, vienas dvarininkas, atvykęs į Vilnių iš Minsko gubernijos, klausinėjęs Aleksandro Oskierkos:

Kas ten pas jus plepama apie kažkokią nepriklausomą (samoistna) Lietuvą? [14])

---

11) L. Bičkauskas-Gentvila, *1863 metų sukilimas Lietuvoje*, (Vilnius, 1958), 185 psl.

12) *Ten pat*, 167 psl.

13) *Lietuvių Enciklopedija, XXIX t., 151 psl.*

14) W. Przyborowski, *ten pat*, 19 psl.

Tenka atkreipti dėmesį, kad visi čia suminėtieji nepriklausomos nuo Lenkijos Lietuvos valstybės šalininkai buvo bajorų kilmės.

Taigi, 1863 m. sukilimo laikais Lietuvos valstybės, kaip atskiros nuo Lenkijos, idėja buvo dar gyva. Ir tik po kruvino Muravjovo sukilimo malšinimo, po to baisaus teroro, kraštą užgulė tokia baimė, kad sunku buvo ir svajoti apie nepriklausomybės atkūrimą. O vis dėlto beveik kiekviename Lietuvos dvare ir dvarely iki pat Pirmojo pasaulinio karo buvo laikomi didelėj pagarboj ir su pasididžiavimu skaitomi devyni tomai Teodoro Narbuto Lietuvos istorijos. Ir pats Narbutas, kad ir lenkiškai rašęs, su širdgėla baigė Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos istoriją 1569 m. Liublino unija, nes ji aprėžė pilną Lietuvos savarankumą. Per visą XIX amžiaus tamsią naktį, užgulusią Lietuvą, ir šiaudinių pastogių „žmonių širdis šildė" Simano Daukanto romantiškas patriotizmas. Liko žiežirba po pelenais, tinkamoms sąlygoms atėjusi ji atsigavo.

Metant žvilgsnį dar į tolimesnę praeitį, net Napoleono legionininkų tarpe buvo Lietuvos didikų, kurie sugebėjo išreikalauti iš Prancūzų imperatoriaus, žygiuojančio į Maskvą 1812 m. atskiros Lietuvos vyriausybės sudarymo Vilniuje. Mykolas Oginskis, plačiai veikęs Europoj, atstovaudamas bendrai Lietuvos-Lenkijos valstybei, nors pats save vadindamas lenku, vis dėlto buvo išrūpinęs audiencijas pas carą Aleksandrą I kalbėtis vien Lietuvos reikalais.[15]) 1811 m. jis siūlė carui atstatyti nepriklausomą Lietuvos Kunigaikštiją, pačiam Aleksandrui priimant Didžiojo Kunigaikščio titulą ir šitaip rašė savo memorandume:

> *Lietuviai, būdami išdidūs dėl savo kilmės, nors ir buvo sujungti su Lenkija, betgi išlaikė savo papročius, savo civilinį kodeksą, skirtingą nuo Lenkijos santvarką... savo kariuomenę, ministerius, valdininkus...*[16])

Didelė neteisybė en bloc išskirti visą Lietuvos dvarininkiją iš Lietuvos visuomenės XIX amžiuje. Tuomet dar mūsų laikų supratimu „visuomenę" visur Europoj tesudarė kilmingasis luomas. Valstiečiai tebevargo, vos sunkiomis sąlygomis išsivaduodami iš baudžiavos ir visuomenėj balso neturėjo. Kelių amžių unija su Lenkija, giminystės ryšiai, kalbos, kultūros įtaka negalėjo nevesti į suartėjimą. Kai prie ko įprantama, į nau-

15) M. K. Oginski, *Mémoires 1788-1815, I-IV, 1826-27.*

16) B. Dundulis, *Napoléon et la Lithuanie en 1812* (Paris, 1939).

ja ne taip lengva palinkti. Juk ir pačių unijų ryšiai daugiausia atsirado dėl reikalo gintis nuo priešo. Tik bendrai lietuvių, gudų, lenkų, totorių, net samdinių čekų jėgas sutelkus Vytautui pavyko 1410 m. sustabdyti vokiečių *Drang nach Osten* ištisiems 500 metų. Bet čia pat iš Rytų augo Maskvos galybė ir jos agresingumas. Žygimantas Augustas buvo toli numatąs politikas, jis suprato reikalą laiku stabdyti Maskvos įsigalėjimą. Norėdamas stiprinti pasipriešinimą Kremliui, jis *par force* vertė lietuvius dėtis į unijos ryšius su Lenkija. Dramatiškai, desperatiškai priešinosi Lietuvos atstovai seimuose, ypač Liubline 1569 m., protestavo prieš Lietuvos teritorijos atplėšimą, prieš savarankumo aprėžimą. Po unijos tik ir prasidėjo bendri Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių žygiai prieš rusus, prasidėjo glaudesnis bendradarbiavimas, dažnesni susitikimai, sekė vedybos, giminystės ryšiai. Karas po karo, ypač Stepono Batoro, kurs taip energingai bandė organizuoti koaliciją prieš Maskvą, laikais artino ginklo draugus, vertė veikti išvien prieš rusus. Tad Lietuva visai ne „kaip kvailai įsimylėjusi mergšė įsikibo į Lenkijos skverną", kaip rašo V. Trumpa, bet buvo priversta su ja suartėti spaudžiama nelaimės, iš reikalo gintis nuo to paties imperialistinio agresoriaus, nuo kurio taip skaudžiai kenčia ir šiandien.

Jau minėtame Liaskovskio veikale pabrėžiami Kosto Kalinausko priešmirtinio rašto žodžiai:

> *Istorijos sukurtas Lietuvos palankumas Lenkijai, vis labiau stiprėjęs po Rusijos valdymu (faktas, į kurį reiktų atkreipti dėmesį), nugalėjo visas aplinkybes, priešingas sukilimui, ir Lietuva pajudėjo.*[17])

Jau ir 1768 m. Baro konfederatai, ir Kosciuška su Jasinskiu, ir Napoleono legionininkai, ir 1831 m. ir 1863 metų sukilėliai — visi kovojo lygiai kaip už Lenkijos, taip ir už Lietuvos *laisvę, už išsivadavimą iš to paties okupanto — ruso.*

Iš tikrųjų, niekad Lietuvos dvarininkai nelenkėjo taip greit, kaip XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje, rusų okupacijos metu. Rusams uždraudus lietuvių spaudą, o lenkiškajai tarpstant, Lietuvos dvarininkai pasidavė lenkų patriotinės literatūros įtakai. Bet ir tai retas, ypač žemaičių, bajoras iki pat nepriklausomybės paskelbimo 1918 m. nebūtų pasirašęs po XVI amžiaus lietuvių patriotų *Pasikalbėjimu lenko su lietuviu*, pabrėždamas savo, kaip Lietuvos žmogaus, pranašumą prieš lenką. Lietuvių-lenkų konfliktas labai sudėtingas. Jis tikrai dar

17) A. I. Liaskovskij, *ten pat*, 171 psl.

laukia savo objektyvaus istoriko, kuris pajėgtų suprasti Lietuvos lenkų arba „lenkų kultūros lietuvių" jausmus ir kartu teisingas lietuvių aspiracijas. Ne be reikalo vienintelis Lietuvos dvarininkas, Stanislovas Narutavičius, pasirašęs 1918 m. vasario 16 dienos nepriklausomybės aktą, baigė savo gyvenimą savižudybe, negalėdamas pagal sąžinę išspręsti to skaudaus konflikto...

Lietuvos-Lenkijos valstybė žuvo ne vien dėl valdančiojo sluogsnio bankroto, ne vien dėl grobuoniškųjų kaimynų sąmokslo, bet tasai bankrotas, ekonominis krašto nepajėgumas buvo pirmoj eilėj nuolatinės agresijos iš Maskvos pusės pasekmė. *1655 m. maskolių invazija nušlavė Lietuvos medžiaginį turtą*, sunaikino per amžius sukauptus kultūros lobius, sekusieji rusų kariuomenės žygiavimai per kraštą, Didysis Šiaurės karas, plėšimai, okupacijos nedavė nė atsigauti. Žinant tuos faktus, stebina V. Trumpos ne vien minimame straipsnyje pasireiškianti rusofiliškumo tendencija. Keista, kad jis čia vėl mini Hilferdingą, kaip palankų lietuviams rusą, po to kai Pr. Čepėnas *Varpo* 1968 m. Nr. 8 įrodė, kad Hilferdingas buvo vienas iš smarkiausių rusifikatorių... Hilferdingo „meilė" lietuviams buvo vedama tik principu „divide et impera", turėjo tikslą atskirus lietuvius nuo lenkų greičiau juos surusinti.

V. Trumpa griežtai tvirtina: „Lietuvos nepriklausomybės idėja yra gimusi pirmiausia iš lietuvių lenkų konflikto". Jis būtų teisus, sakydamas, kad *lietuvių tautinis atgimimas* pirmiausia *gimė iš lietuvių lenkų konflikto, pirmiausia, nes ir čia* buvo svarbus ir tikybiniai tautinis konfliktas su rusais, ir, apskritai, mūsų tautinio atgimimo gal ir visai nebūtų buvę, jeigu bendra tautinio atgimimo idėjos banga, ėjusi per visą Europą per XIX amžių, nebūtų ir mūsų palietusi. Bet gi *valstybės nepriklausomybės klausimas yra politinio pobūdžio, susijęs su noru išsivaduoti iš rusų okupacijos, tad kaip toks yra išaugęs iš lietuvių rusų konflikto.* Čia nėra įsakmiai nepriklausomybės, savarankumo, klausimas. Čia iš esmės *laisvės, išsivadavimo iš svetimo jungo klausimas.* Ar savarankiškas narys Europos valstybių federacijoje, ar autonomija, ar visiškas suverenitetas — tai tik įvairios formos, priklausančios nuo aplinkybių. Aleksandro III, Pobedonoscevo reakcijos laikais — kas galėjo svajoti apie visišką politinę Lietuvos nepriklausomybę? Autonomijos sąvoka dar nedrąsiai buvo keliama 1905 m., kai pačioje Rusijoje pasikeitė nuotaikos. O mūsų nepriklausomoji valstybė nebūtų buvusi realizuota kad ir kažin kaip patriotai būtų stengęsi ir savanoriai didvyriškai aukojęsi, jeigu 1918 m. nebūtų susidariusi palanki tarptautinė politinė konjunktūra.

Visai teisingai V. Trumpa sako, kad „atstatyti paprastai galima tik tai, kas anksčiau buvo pastatyta ir kas vėliau buvo *sugriauta*". *Neginčytinas dalykas, kad XX amžiaus nepriklausomoji* Lietuvos respublika buvo visai kitokia, negu XVIII amžiaus bajoriškoji Res Publica, nes gi pasikeitė laikai, pasikeitė gyvenimas, *valstybė įėjo į savo vystymosi naują fazę*. Kai sugriūva namai, bažnyčios, atstatoma ne visai identiškas architektūros pastatas, bet jau kitu, tinkamu epochai stiliumi. Taip ir valstybė. Valstybė, aišku, negali būti tokia pat po 100-300 metų. Betgi valstybės tradicija, *valstybingumo principas* lieka. Gal ir juokinga buvo, kai Mussolini pretendavo susieti moderniąją Italiją su senovės Romos imperija — laiko tarpas jau per didelis, ir krašto žmonių kalba visiškai pasikeitusi. Tačiau Šventoji Vokiečių Tautybės Romos imperija buvo visiškai kitokia negu Bismarcko sukurtasis Antrasis Reichas, ir pirmąją, *Napoleono panaikintą 1806 m., nuo antrojo skyrė daugiau kaip* pusšimtis metų; Weimaro respublika ir dabartinė Vakarų Vokietija iš pagrindų skiriasi nuo nacistinio Hitlerio Trečiojo Reicho, — o vis dėlto niekas nebandys ginčyti, kad tai yra ir buvo ta pati Vokietija! Argi čekai net leistų kelti klausimą, kad jų 1918 m. atstatytoji valstybė neturi ryšio su jų viduramžiais prarasta nepriklausoma valstybe? Nors airių kilmingieji, jų vadovaujantis luomas, nuo XII amžiaus anglų pavergiamas, buvo visiai sunaikintas, nors airių kalba buvo visai išnykusi, net valstiečių nebevartota, šiandien airiai didžiuojasi savo atstatyta valstybe ir ryšiais su tolima senove.

Atsisakyti nuo mūsų laikų nepriklausomos valstybės tęstinumo su Didžiąja Lietuvos Kunigaikštija nėra jokio pagrindo. Ir mūsų bajorija per visą XIX amžių nebuvo Lietuvos priešu, laikė save Lietuvos, ne Lenkijos piliečiais ir Lietuvos ateitimi rūpinosi, nors ir kalbėjo lenkiškai. Beje, juk ir Fridrichas II, sukalęs galingą Prūsiją, taip pat visi jo laiko Europos valdovai ir aristokratai kalbėjo savo tarpe ne krašto liaudies kalba, tik daugiausia prancūziškai... Taip pat ir Lietuvos savarankumo, nepriklausomumo atskirai nuo Lenkijos, idėja nebuvo visai mirusi. O už laisvę kovoti su okupantu stojo griebdamas ginklą kiekvienos kartos Lietuvos jaunimas!

Atsisakydami nuo nepriklausomos Lietuvos valstybės tęstinumo su Didžiąja Lietuvos Kunigaikštija, turėtume atsisakyti ir nuo visos mūsų ilgos ir turtingos praeities, atsidurti visiškų ubagų vietoje. Lygiai taip pat turėtume atsisakyti ir nuo būsimos atkursimos nepriklausomos Lietuvos...

V. Sruogienė

Porą pastabų dėl V. Sruogienės atsakymo

Malonu, kad dr. V. Sruogienė atsiliepė į mano straipsnį apie Lietuvos nepriklausomybės idėją, tilpusį *Metmenyse*. Polemizuoti tokiu svarbiu klausimu reikia, nes tik tokiu būdu, gal būt, geriau išryškės tiesa. Tik tuo tikslu aš ir rašiau savo straipsnį, į kurį jau atsiliepė J. Jakštas *Tėviškės žiburiuose*. Tikiuosi, ir kiti istorikai čia ir Lietuvoje dėl jo pasisakys.

Pagrindiniu klausimu: kada atsirado Lietuvos nepriklausomybės idėja, mūsų su Sruogiene pažiūros skiriasi. Ir perskaitęs jos pastabas pasilieku prie savo nuomonės, kad *vadovaujantis* XIX a. Lietuvos sluogsnis — dvarininkija ir kunigija — siekė tik Lenkijos laisvės ir nepriklausomybės. Sruogienės pateiktos kelios labai bendro pobūdžio citatos nieko neįrodo. Vienas kitas jos minimų asmenų gal ir galvojo apie atskirą lenkišką Lietuvą Lietuvoje, bet dėl to jie ir buvo pašalinti iš vadovaujančio sluogsnio. Kalbėdamas apie Lietuvos nepriklausomybės idėją, aš turiu galvoje tautinę Lietuvos valstybę, kokia ji buvo paskelbta 1917-1918 m. Manau, ir Sruogienė sutiks, kad nei vienas jos minimų dvarininkų tokios Lietuvos neturėjo galvoje.

Simpatizuoju dr. V. Sruogienės susirūpinimui, kad negalima atmesti nei visos Lietuvos dvarininkijos, nei atsižadėti visos Lietuvos istorijos. To aš ir nedarau. Tačiau rimtai svarstant Lietuvos nepriklausomybės idėjos kilmės klausimą negalima apeiti to didelio lūžio, kuris įvyko XIX a. pabaigoje, kuris vieną vadovaujantį sluogsnį pakeitė kitu, o šis nuvedė lietuvių tautą į tautinės valstybės sukūrimą. Sruogienės nurodoma paralelė į Vokietiją nieko neįrodo, nes Fridricho II, Bismarko, Weimaro, Hitlerio ir Adenauerio-Ulricho Vokietija buvo vokiška Vokietija. To visiškai negalima pasakyti apie Baro, Oginskio, ar Sierakauskio Lietuvą.

Antra, nelaukiau iš dr. V. Sruogienės visiškai nerimto priekaišto dėl tariamo mano rusofiliškumo. Kaip istorikas aš nesu nei rusofilas nei rusofobas, nei lenkofilas nei lenkofobas. Dėstau praeities dalykus, kaip man žinomi šaltiniai ir dokumentai sako, ir viskas. Manau, kaip istorikė ir Sruogienė taip elgiasi. Dėl Pr. Čepėno nuomonės, kad Hilferdingas buvo vienas smarkiausių rusifikatorių, plačiau pasisakiau netrukus pasirodysiančiuose *Akiračiuose*. Čia tik noriu paminėti, kad P. Čepėnas su Hilferdingu pasielgė nelabai istoriškai. Jis tariamam Hilferdingo rusifikatoriškumui įrodyti pasinaudojo keliais abejotinais autoritetais, o ne pačiais Hilferdingo raštais. Istorikui pavojinga remtis autoritetu. Jeigu jis būtų paskaitęs pa-

tį Hilferdingą, esu tikras, būtų priėjęs kitos nuomonės ir nepakaltinęs manęs kažkokiu rusofiliškumu. Nežinau, ar kas kaltina J. Basanavičių rusofiliškumu, nors jis labai rimtai vertino Hilferdingo tezes šliupinėje *Apšvietoje*. Manau, jeigu ir Sruogienė susipažintų su Hilferdingu, ji pamatytų, kad jis lietuvių tautos reikalą daug geriau suprato, negu visi jos minimi Przybilskiai, Zwierzdowskiai, Kalinauskiai ir Sierakauskiai. Hilferdingas nemažiau užsitarnauja rimtos studijos, kaip Bogušas, arba vokiečių romantikai, užtikę vieną kitą gražią lietuvišką dainelę.

Vincas Trumpa

NAUJOJI DINAMIKA AMERIKOS JAUNOJOJE KARTOJE

I

Naujoji dinaminė jėga Amerikos jaunojoje kartoje nėra izoliuotas reiškinys, bet šių laikų padarinys. Fermentacija yra sustingimo pasėka, nes judąs, dinaminis skystis neleidžia fermentacijos organizmams išsivystyti. Dėl to pastovioje, sustingusioje visuomenėje, kurios vadovaujantieji principai orientuoti praeitin, bet ne ateitin, fermentacija greičiausiai įvyks. Kalbu apie sustingimą, kaip trūkumą socialinių, moralinių ir politinių, bet ne pramoninių ar ekonominių pasikeitimų, nes socialiniai, moraliniai ir politiniai visuomenės bruožai turi daugausia įtakos į jaunų žmonių charakterio išsivystymą. Kai tie visuomeniniai bruožai pasirodo netinkami tikram asmenybės nustatymui (definition of self) ir nesuderinami su tuometinėm sąlygom reikšmingam tapatybės nustatymui, tai jaunas žmogus stengiasi atrast naujus arba pakeist senus visuomenės bruožus. Tai neišvengiamai iššaukia konfliktą su egzistuojančia sistema. Vienok šio konflikto charakteris keičiasi ir yra nustatomas esamų aplinkybių. Pats konfliktas kaip toks visuomet buvo ir visuomet bus.

XX a. pradžioje tai buvo bohemiškas sąjūdis, sužadintas intelektualų, kurie domėjosi menu, muzika ir literatūra, ir kuris buvo priešingas esamai sistemai. Karas šio sąjūdžio kryptį

pakeitė ir jaunoji karta vėl pradėjo rūpintis vieningumu. Patriotizmas ir nacionalizmas buvo suvienijimo jėgos. Pokarinis laikotarpis buvo „pailsėjimo" periodas. Šiame laikotarpyje naujoji karta rūpinosi taikos, ramybės ir ambicijų siekimu. Ji buvo „tylioji" karta.

Daugiausia (naujosios išeivijos) lietuvių atvyko į Ameriką šios „tyliosios" kartos laikais. Jie prisitaikė prie jos dvasios, nes jie taipogi turėjo pirmiausia įleisti šaknis ir įsikurti. Patriotinis jausmas buvo pačiame aukščiausiame laipsnyje, ir buvo kuriamos naujos lietuviškos organizacijos, mokyklos bei bažnyčios. Lietuviškas jaunimas buvo įpareigotas patriotine prievole savo kraštui ir atsakomybe išlaikyti lietuviškumą.

Taikos ir ramybės periodas buvo trumpas. „Šaltasis karas", kuris prasidėjo tuojau po Antrojo Pasaulinio karo, pradėjo intensyvėti. Sovietų Sąjunga ir Amerika lenktyniavo atominiame apsiginklavime, kuris grėsė pasaulio sunaikinimu. Sunaikinimo mintis, sujungta su padidėjusia mechanizacija, kuri grėsė žmogaus kūrybiniu ir intelektualiniu užslopinimu, išjudino „tylią" kartą. Panašiais kaip ankstesnio boheminio sąjūdžio pagrindais susiformavo „beat" sąjūdis ir reiškė nepasitenkinimą esama santvarka.

Jie pamatė, kad ambicijų siekimas buvo betikslis, jeigu ateitis nebuvo užtikrinta. Pareigos jausmas, diktuojamas noro išlikti, vertė juos prabilti. Tas motyvas buvo išreikštas dvejopai. Kai kurie studentai pradėjo aktyviai dalyvauti visuomenę valdančiose organizacijose. Jie tikėjo, kad, išreikšdami savo nuomonę ir atskleisdami pasikeitimo reikalingumą. jie galės įtikinti valdžią pakeisti jos dabartinį kursą, įvertinti susidariusią padėtį ir pradėti nauja kryptimi, kurios galutinis rezultatas nebūtų pasaulio sunaikinimas. Tai išsivystė į įvairius pilietinių teisių sąjūdžius baltųjų ir juodųjų tarpe. Jaunesnioji generacija prabilo ir reikalavo būti išklausyta, nes tai lietė jų ateitį. Tai buvo akstinu jaunesnei generacijai pareikšti savo nuomonę dėl Vietnamo karo ir dalyvauti sen. Eugene McCarthy vadinamojoje „vaikų kampanijoje".

Lietuviškajam jaunimui tie nauji pilietinių teisių sąjūdžiai kartu su „naujosios kairės" formavimusi buvo naudingi, bet tik iki tam tikrų ribų. Jie leido lietuviškam jaunimui aktyviau dalyvauti įvairiose amerikietiškose organizacijose ir išreikšti savo nuosavas politines bei moralines pažiūras. Susidarė galimybių atskleisti mūsų problemas, kylančias iš Lietuvos okupacijos ir tautos nuteisinimo. Gaila, kad ši arena lietuvių nėra pakankamai išnaudojama. Bet dalyvavimas tokiose „naujosios kairės" organizacijose ir grupėse taipogi turi ir neigiamą pusę, nes tai

reiškia atsiskyrimą nuo lietuviškosios visuomenės. Daugiausia lietuvių Amerikoje iš būdo ir politinių pažiūrų yra konservatyvūs, ir todėl liberalizmas ir „naujosios kairės" organizacijos jų siejamos su komunizmu. Tai sulaiko daug lietuviško jaunimo nuo įstojimo į tokias organizacijas ir aktyvaus jose dalyvavimo.

Vėl kiti studentai ir jaunuoliai pasirinko skirtingą kelią. Vietoje dirbę stengdamiesi pakeisti tą sistemą — jie jos išsižadėjo. Tai buvo „hippie" sąjūdžio pradžia. Jie jautė, kad jie nepajėgūs pakeisti ar prisiderinti prie dabartinės sistemos, kuri reiškė jiems visa tai, prieš ką jie protestavo, būtent, neapykantą, korupciją, biurokratiją, mechanizaciją ir t. t. Jiems buvo būtinas reikalas surasti visam tam pakaitalą. Tuo pakaitalu pasidarė jiems „meilės" sąjūdis. Per šį sąjūdį jie tikėjosi apsaugoti savo žmogiškumą, kūrybinę jėgą ir individualybę nuo vienodumo, biurokratijos, mechanizacijos ir kitų visuomeninių negerovių. Pagalbine priemone savo visuomenės išsižadėjimui ir meilės jausmo pagilinimui jie pasirinko haliucinacinius narkotikus kaip LSD ir STP. Su laiku tie narkotikai išvystė kultą su nuosavais pranašais, religinėm apeigom ir papročiais. Užuot buvę suvienijimo priemone, jie virto pasidalijimo priežastimi. „Hippiai" greit pastebėjo, kad meilė, narkotikai ir įstatymai nesuderinami. Tų trijų mišinio pasekmės buvo suėmimai, žmogžudystės ir neapykanta „hippių" kolonijose. Visas pagrindinis šio sąjūdžio tikslas pradėjo nykti ir pasirodė tam tikras skilimas pačiame sąjūdyje.

Tie, kurie buvo rimtai suinteresuoti rasti naują kelią, laisvę nuo esamos sistemos pančių ir blogybių ir taipogi reikšmingesnį bei gilesnį komunikacijos ir išsireiškimo būdą, daugiau ar mažiau atsisakė narkotikų kaip atitrūkimo priemonės. Jie nenori „atitrūkti," bet „rasti" naują ir jiems reikšmingą gyvenimą, kuris būtų dabartinio gyvenimo, o ne praeities liekanų atspindys.

Tas sąjūdis pasireiškė „naujojoje moralėje". Pogrindinės filmos ir laikraščiai skleidžia tą naują filosofiją, kurios koncepcija yra, kad Dievas nėra miręs, bet kad Jis yra gyvas kiekviename iš mūsų, ir atitinkamuose momentuose, kada mes pavaizduojame Dievą mūsų veiksmuose, mes esame Dievas. Visa tai yra tapatybės ieškojimo pasėka, būtent, reikalas turėti moralę ir religiją, kuri yra moderni ir žvelgia į ateitį, bet ne į Viduramžius.

Lietuviškasis jaunimas, būdamas Amerikos visuomenės nariu, yra taipogi įveltas į tą tapatybės ieškojimo problemą. Jiems ta problema sunkesnė, nes jie turi atsižvelgti į jų ryšį su lietuvybe, o, kas svarbiausia, dauguma iš jų yra gimę išeivijoje

ir niekad nėra matę Lietuvos. Jų tapatybės nustatymas remiasi Lietuvos pažinimu daugiausia iš jų tėvų konservatyvių pasisakymų. Senosios kartos lietuvių pažiūros nepasikeitė nuo karo pabaigos, bet dabartiniam lietuviškam jaunimui tos pažiūros yra istorinio pobūdžio ir neturi gyvos realistinės reikšmės. Tam tikras realistinis tikslas ateičiai turi būti nurodytas lietuvybei ir Lietuvai, nes be ateities niekas negali egzistuoti. Pirma turėtume atsižvelgti į artimoj ateity pasiekiamus tikslus, nes, jų nepasiekus, nebus įmanoma lietuvybę išlaikyti tolimesnei ateičiai. Turėtume kreipti rimtą dėmesį į mūsų jaunimo organizacijas: ar jos dabartiniu metu pasiekia savo originalius tikslus ir ar jų ideologija gali padėti dabartiniam išeivijos jaunimui savo tapatybę nustatyti? Tik bandydamas atsakyti šitokius klausimus lietuviškas jaunimas bus labiau pajėgus nustatyti savo tapatybę ir atnaujinti savo lietuviškumą.

Ramūnas Kondratas

II

„Ramybės ardytojų" atsiradimas ilgai bus studijuojamas ir aiškinamas. Jaučiuosi nekvalifikuotas bandyti tokio painaus sąjūdžio atsiradimą keliais sakiniais aptarti. Tačiau norėčiau pasidalinti mintimis, kurios iškyla besekant dabartinę naująją dinamiką spaudoje.

Šių sąjūdžių reikšmė yra ir bus nepaprastai pozityvi, kadangi jie primena įsisėdėjusiom akademinėm, religinėm, visuomeninėm institucijom tuos idealus, kurių vardan jos buvo kurtos.

Nelaimė ta, kad šitokia reikšmė neįskaitoma radikalų ir panašių dinaminių sąjūdžių veikloje daugiausia dėl jų neįprasto, provokacinio operavimo stiliaus. Šis stilius nėra kilęs taktiniais sumetimais, nors taktikoje jis labai efektyvus, bet iš pasikeitusio gyvenimo stiliaus. Jeigu dabartiniai radikalai mum prabiltų klebono pamoksle arba redakcijos vedamojo skiltyse, mes sutiktume su jų įrodinėjimais, bet kažin ar jaustume asmeninį angažamentą dėl minimos skriaudos bent protestuoti. Šitoks stilius nebepaliečia idealistiškiausios ir aktyviausios visuomenės dalies, kuriai dėl jų trafaretinio neefektingumo įsisėdėjusios institucijos sudaro skriaudos kolaboranto įspūdį.

Netrūksta užmirštų, ignoruojamų, prispaustų, išnaudojamų grupių mūsų visuomenėje: nuskurdę indėnai, juodieji ir baltieji, Kalifornijos vynuogių rinkėjai ir t. t. Netrūksta ir sisteminių problemų: skurdas dar nėra panaikintas, keli milionai tebėra be darbo, tautos jaunimas aukojamas nepopuliariame

kare. Dabartiniai radikalai-aktyvistai bando pasiekti visuomenės sąžinę, kol dar ne per vėlu. Šitoji grupė tebetiki, kad dabartinė sistema dar gali būti išgelbėta. Bet yra ir kitaip įsitikinusių, kurie, stebėdami minėtųjų ir kitų trūkumų klestėjimą, tiki, kad esamoji santvarka ir ekonominė sistema neišgelbima. Jie tiki, kad dabartinė santvarka negali būti sužmoginta ir užtat ją reikia iš pagrindų keisti, apversti totaline, pasaulinio masto revoliucija.

Pastarosios grupės garbinamieji herojai — Che, Mao ir Ho — idealizuojami ne todėl, kad jų valstybėse kokia nors tobula santvarka buvo įgyvendinta, bet daugiau dėl to, kad jiem pavyko nuversti jų įsitikinimams prieštaraujančią valdžią ir iškirmijusią visuomenės santvarką. Jų naujai įkurtos santvarkos nėra studijuojamos ir argumentacijoje neminimos pavyzdžiais. Svarbus tik paties perversmo faktas, perversmo rezultatai ne taip svarbūs.

Krizės atmosfera vyrauja „ramybės ardytojų" kalbose, raštuose ir veikloje, tačiau šitoks nuolatinis psichologinis stovis nepateisina ir neatleidžia šiuos radikalus nuo pareigos specifikuoti jų siekiamos tobulos santvarkos žymių ir taktikos, kaip ši santvarka turėtų būti įgyvendinta po revoliucijos. Žodžiu — trūksta programos. Yra revoliucinių teorikų, bet jie tik revoliucijos prielaidas išdėsto. Šito neužtenka. XX amžiaus civilizacija, kaip ir pačios primityviausios gentys, yra komplikuoti socialiniai mechanizmai, kuriuose kitimas ir tobulėjimas vyksta savo, o ne arbitrariškai primestu ar nustatytu tempu. Aptariamų radikalų visuomenės modelis infantiliškai paprastas ir pagal jį norima utopinė santvarka galėtų būti akimirkos greitumu įvykdyta. Šitokia galvosena' naivi, nes ji nesugeba ar nenori pripažinti nei evoliucinio tobulėjimo proceso, nei formalizuotų priemonių, kurios tą procesą pagreitintų.

Bet gal čia klystu, nes galima argumentuoti, kad šitie radikalai sofistikuoti, supranta formalizuotas apeliacijos procedūras, kaip tik supranta lėtą kitimo procesą ir tyčia pasirinko konfrontacines priemones, kurios jau įrodė savo vertę bei efektingumą.

Konfrontacinė taktika palaiko krizės atmosferą. Ši atmosfera naudinga išlaikyti revoliucinę ekstazę mažoje radikalų grupėje, kuriai gresia nykumo pavojus nuobodulio ir nusivylimo dėl visuomenės neįveikiamumo pavidaluose. Ši atmosfera taip pat išlaiko radikalų skundą visuomenės dėmesyje. Krizės atmosfera atideda utopinės porevoliucinės santvarkos įgyvendinimo taktikos išdirbimą ateičiai, nes krizės aplinka nepalanki susikaupimui ir formaliam galvojimui. Ir pagaliau konfronta-

cinė taktika lyg tai nudengia užsimaskavusios tamsios jėgos esminį branduolį, suskirsto pilką visuomenę į dvi aiškias dalis: juodą ir baltą. Šitoks suskirstymas palaiko radikalų iliuziją, kad jų visuomenės modelis atitinka tikrovei, nes jie dabar turi pavyzdžius šitokiai tikrovei „įrodyti".

Atrodo, kad liberalai, kurie istoriškai skiriami į kairįjį sparną, dabartinių radikalų įstumti į politinį centrą, nes jie iš dalies susikompromitavo gindami esamos santvarkos bent procedūrinius nuostatus. Liberalai supranta, kad visuomenė pilka ir susidaro iš margaspalvių grupių; jie remia demokratinį procesą ir jo kompromisines prielaidas. Šitokiuose rėmuose liberalai tebėra kairieji. Bet atmetus demokratinės santvarkos prielaidas, kaip komunistai ir fašistai daro, atmetus demokratinį kompromisinį procesą arba net ir visą demokratinę santvarką dėl joje esančių trūkumų, kaip „ramybės ardytojai" daro, įprastos politinių grupių suskirstymo kategorijos tampa neesminės. Naujoji dinamika pasirinko veikti už ribų, save pastatė žmogiškumo gynėjais, ir tradiciniai politiniai susigrupavimai savo neefektingumo dėka perima atgyvenusių senienų vaidmenį.

Įdomu, kaip baltieji ir juodieji radikalai net ir žmogiškiausius liberalus „sutvarkė". Kriterijus šis: liberalas *nejaučia* skriaudos bei suvaržymo, jis sugeba tik simpatizuoti; radikalas, kita vertus, jaučia ir *pergyvena* skriaudą ir suvaržymą. Radikalas žino, kas jis galėtų būti ir ką jis galėtų daryti be tų suvaržymų. Liberalas nepergyvena esamos skriaudos, ją toleruoja, bet prieš ją nekovoja (radikalų terminologijos prasme). Šitaip reikalus apibūdinus, radikalai transformuoja liberalus į atlaidžius paternalistus ir nelaiko jų savo sąjungininkais.

Šitoks jausmų pabrėžimas būdingas dabartiniam radikalam. Jie besąlygiškai pasitiki savo intuicija ir savais pojūčiais. Jie tiki, kad vyresnės kartos „pripaškudino" pasaulį savo įmantriais protavimais bei institucijom. Radikalai mano, kad jie savo neapgalvotom improvizacijom nieko blogesnio nepadarys. Šis pasitikėjimas intuicija giminiškas ankstyvesnėm „angažamento" ir „egzistencinio šuolio" kategorijom, nes intuicijos pasiūlymai sekami iki pat galo. Protavimas ir su juo surištas bagažas prarado savo reikšmę, nes ši žmogaus savybė taip pat sugeba apsaugoti sąžinę nuo akivaizdinio skriaudos pažadinto žmogiškumo pojūčių.

Pasitikėjimas savais pojūčiais yra taip pat ir reakcija prieš beveidį anonimišką žmogaus tipą, kuris, atrodo, bus vienas iš šio amžiaus išliekančių dovanų ateinančiom kartom, prileidžiant, kad nebūsim susinaikinę atominiame kare. Jaunieji „ramybės ardytojai" jaučia savo asmenybės lėtą praradimą universalioje

materialistinėje kultūroje. Jie junta, kad jų elgesys jau iš anksto apspręstas vyresniųjų receptais, viltimis, pasiūlymais ir kartais net įsakymais. Kodėl dalyvauti ir pritarti santvarkai, kurios sukūrime nedalyvavai ir kurios skriaudos šlykščios? Kodėl laikytis nuostatų, kurių pats neformulavai ir kurių jų gynėjai veidmainiškai patys nesilaiko? Kodėl remti sistemą, iš kurios jautiesi išjungtas, nes ji nepatenkina intuityviai jaučiamų paprasčiausių žmogiškumo pojūčių? Argi vienintelė alternatyva tylėti, savo sąžinę grūdinti, kietinti ir pasidaryti ciniku?

Šitokios pasaulėžiūros besilaiką veikia nuosekliai. Konfrontaciniame susidūrime dalyvaudami, radikalai pajunta asmeninę atsakomybę už savo žodžius. Jie sau ir stebėtojam įrodo, kad krikščioniška meilė ir protinga kritika materialistinės kultūros neišjudina. Jie įrodo, kad įžūlūs bei akiplėšiški puolimai ir teigimai, o ne korektiški procedūriniai keliai sukrečia ir paveikia galingiausias institucijas. Jie įtikina, kad yra momentų istorijoje, kada valdžiai ir esamai santvarkai būtina priešintis.

Su visais jų teigimais nesutiksim, bet kada jie iškels ir išpopuliarins teisėtus skundus, visuomenė atkreips dėmesį į naująją dinamiką ir ją parems. Tegul juodiesiem ir baltiesiem radikalam toliau sekasi!

Lietuvių išeivijoje naujoji dinamika nurašoma komunistų agentais, o Lietuvoje vyresnioji karta apšaukia Sovietų Sąjungos „ramybės ardytojus" buržuazinių fašistų ir pan. agentais. Vyresnioji karta abejose Atlanto pusėse regi visuomenės atnaujintojus santvarkos griovėjais. Abudu apšaukimai nepaliečia reikalo iš dalies todėl, kad vyresnės kartos tebegyvena Antrojo Pasaulinio karo šešėlyje, o ne trečiojo akivaizdoje. Prisirišimas prie atgyventų kategorijų trukdo išvystymą tinkamų kategorijų, kurios apimtų neįprastus socialinius reiškinius, kaip, pavyzdžiui, aptariamąją naująją dinamiką, kuri kaip tik, ir gal per aštriai, jaučia Trečiojo Pasaulinio karo pavojų. Tur būt, ryškiausias skirtumas tarp mano ir vyresnės kartos nuomonių bus mano abejingumas priskirti naujajai dinamikai šaltojo karo motyvacijas.

Naujoji dinamika padarė nemaža šviežių įžvalgų apie dabartinį materialistinio gyvenimo stilių ir jo trūkumus. Jų veiklos motyvacijos kyla iš šitų įžvalgų ir nėra sunku būti atviram ir bent jau šviežias įžvalgas naujajai dinamikai pripažinti.

Yra ir lietuviškojoje visuomenėje institucijų, kurios nebekovoja už kilnius tikslus, kurių vardan jos buvo kurtos. Praradusios savo kovingumo aistrą, jos pasidarė sėslios iškamšos, kurioms visuomenė formaliai tebekniksuoja, bet kuriomis nebetiki. Tai paralelu su kitais galingesniais „establishments", ku-

rie jau buvo sukrėsti. Tačiau mūsų jaunieji aktyvistai-radikalai, kurių yra ir kurių netruktų iki pamatų sukrėsti mūsų institucijas, nesijaudina neefektyviomis grupėmis ir menkomis organizacijomis, kurios be jų pastangų greitai subyrės. Sentimentalūs idealistai gelbėja skęstančius sąjūdžius, radikalai sukuria naujus. O mūsų radikalai dėl geografinių priežasčių nesugebės sukurti naujų sąjūdžių ir vietoj to įsijungs į platesnės apimties sroves, kurios, tarp kitko, ir savo būdu gins ir Pabaltijo viltis.

Jaunoji ir vyresnioji lietuvių išeivija gali iš naujosios dinamikos pasimokinti tolerancijos, platesnio akiračio, drąsos ir truputį artimo meilės, tačiau mes visi „imunizuoti". Mūsų skiepas yra mumyse įsistiprėjusi darbo etika ir ekonominis stovis, kuris tik dabar pradeda pasivyti gyvenamojo krašto vidurinio luomo lygį. Nuo atvykimo dienos į prieglaudos kraštą tėvai įsitempę dirbo, kad pasiektų prieškarinį lygį ir, suprantama, nėra kritiški vidurinės klasės prielaidoms. Jų prieauglis gal dar atsimena lagerių ir „poverty line" gyvenimą ir yra panašiai nusiteikę. Šita grupė mažai radikalų išvystys ir daugiau jų rasim anksčiau įsikūrusiose šeimose. Bet ir čia viltys menkos, nes neseniai pasiektos materialinės gerovės sunku lengvai ir greitai atsikratyti. O materialistinės kultūros paneigimas kaip tik yra vienas iš svarbiausių naujosios dinamikos variklių. Savęs gailėjimosi ir verkšlenimo atmosferoje didžiuojamės naujais medžiaginiais pasisekimais, kurie dar tiek nenusibodo, kad pasidarytume savikritiški.

Kęstutis Paulius Žygas

ATSIŲSTA PAMINĖTI

1) *Akiračiai, 1968 m., Nr. 2, 3 ir 4. 1969 m. Nr. 5.*
2) *Paulius Augius.* Spaudai paruošė Algirdas Kurauskas ir Vytautas Saulius. (Chicago: Danutė Augienė, 1966).
3) *Aušra.* Lenkijos Lietuvių Visuomeninės Kultūros Draugijos Centro Valdybos organas — 1968 rugsėjis Nr. 13.
4) Kazys Bradūnas, *red., Lietuvių literatūra svetur 1945-1967.* Bendradarbiai: Antanas Vaičiulaitis, Kęstutis Keblys, Rimvydas Šilbajoris, Stasys Santvaras, Vladas Kulbokas, Juozas Girnius ir Česlovas Grincevičius. (Čikaga: Į Laisvę Fondas Lietuviškai Kultūrai Ugdyti, 1968). Vytauto O. Virkau aplankas.
5) Janina Degutytė, *Mėlynos deltos* (Vilnius: Vaga, 1968). Dail. V. Žilius.
6) Janina Degutytė, *Pilnatis* (Vilnius: Vaga, 1967). Dail. Rimtautas Gibavičius.
7) *Film Culture,* No. 46, Autumn 1967 (published — belatedly — October 1968).

8) Anatolijus Kairys, *Šviesa* ir *Eldorado* (Chicago: Terra, 1968).
9) Vytautas Kavolis, *red., Comparative Perspectives on Social Problems* (Boston: Little, Brown and Company, 1969).
10) Algirdas Landsbergis, *Five Posts in a Market Place* (New York: Manyland Books, Inc., 1968).
11) *Lituanus*, Vol. 13, No. 3 ir 4, Vol. 14, No. 1. Pažymėtini, pavėluotai išėję, Broniaus Vaškelio redaguoti du numeriai apie naująją lietuviškąją dramą (1967 m. Nr. 3 ir 4). Išspausdinti Kazio Sajos „Oratorius," Antano Škėmos „Kalėdų vaizdelis," Algirdo Landsbergio „Barzda" ir Kosto Ostrausko „Duobkasiai." Visų trijų egzilio dramaturgų veikalai originaliai išspausdinti *Metmenyse*.
12) Benediktas Maciuika, „Die Russifizierung Litauens seit 1959: Versuch einer quantitativen Analyse," Sonderdruck aus *Acta Baltica* 1967.
13) Bronius Mackevičius, *Palydėk mane, vėjau* (Vilnius: Vaga, 1968).
14) Albinas Morkus, *„Vaduotojai" iš arti* (Vilnius: Gintaras, 1968).
15) Juozas Požera, *Mano teismas* (Vilnius: Vaga, 1968).
16) Pedagoginis Lituanistikos Institutas. *Reguliaminas ir Programos* (Čikaga, 1968).
17) Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, *Literatūros istorija*. Pasaulinės literatūros istorijos vadovėlis. Kritika. Folkloras (Vilnius: Vaga, 1968).
18) Vytautas Sirijos Gira, *Voratinkliai draikės be vėjo* (Vilnius: Vaga, 1968).
19) Pranas Skardžius, *Lietuvių kalbos kirčiavimas* (Čikaga: Pedagoginis Lituanistikos Institutas, 1968). Mecenatas Lietuvių Fondas.
20) *Svečias*, Lietuvių Evangelikų Liuteronų laikraštis, 1967, Nr. 5 ir 6, 1968, Nr. 1, 4 ir 5.
21) *Technikos žodis*, 1968, Nr. 3 ir 4.
22) *Treji varti*, 1968, Nr. 11.
23) Domas Velička, *red., Socialistinis realizmas* (Čikaga: Pedagoginis Lituanistikos Institutas, 1968). Mecenatas Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas. Rimvydo Šilbajorio įvadas.
24) *Vyčio 20-tis*.
25) Vydūnas. *Amžina ugnis, Prabočių šešėliai, Pasaulio gairas* (Vilnius: Vaga, 1968).
26) Albertas Zubras, *People of the Amberland* (Melbourne: Australian Lithuanian Student Society, 1968).

R6 8,50

metmenys

Vyriausias redaktorius: Vytautas Kavolis
Dickinson College
Carlisle, Pennsylvania

Redaktoriai: Algirdas Titus Antanaitis ir Karolis Drunga

Techninė redaktorė: Henrieta Vepštienė

Redakcijos bendradarbiai: Algimantas Banelis, dr. Vytautas Doniela, dr. Marija Gimbutienė, dr. Algirdas Julius Greimas, Zina Katiliškienė, Algirdas Landsbergis, dr. Henrikas Nagys, Vincas Rastenis, Alina Staknienė, Donatas Šatas, dr. Rimvydas Šilbajoris, dr. Saulius Šimoliūnas, dr. Julius Šmulkštys, Jonas Švedas, Vincas Trumpa, Kęstutis Paulius Žygas.

Dailės priežiūra: dail. Vytautas O. Virkau

Šio numerio techniniai bendradarbiai: Danutė Bilaišienė, Dalia Bylienė, Birutė Bulotaitė, Žibutė Dobaitė, Liuda Germanienė, Rita Kavolienė, Birutė Lintakienė, Julius Lintakas, Vilija Marchertienė, Vytautas Marchertas, Lilė Mockūnienė, Liūtas Mockūnas, Genius Procuta, Vytautas Vepštas, Lakštuonė Vėžienė.

Administracija:
Ramojus Vaitys, Marija Paškevičienė, Gintautas Vėžys
4726 Russet Lane
Apt. R-109
Skokie, Ill. 60076

Kaina: Šio numerio — 2 dol., keturių numerių prenumerata — 7 dol., garbės prenumerata — 15 dol.

Leidžia: Metmenų Bendrovė

Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Spaudė: M. Morkūno spaustuvė, Chicago, Ill.

ALp(LKA)1742
1969, Nr.17

K174

90.585.191